

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM

289 SOPRONI SZEMLE

Helytörténeti folyóirat

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:

SOPRON VÁROS TANÁCSA

Szerkesztő bizottság:

BOGNÁR DEZSŐ, DOMONKOS OTTÓ, FALLER JENŐ, FRIEDRICH KAROLY, GYULAY ZOLTÁN, HARACSI LAJOS, HORVÁTH JÓZSEF, KELÉNYI FERENC, MOLLAY KAROLY, TARJÁN GUSZTÁV, TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER OSZKÁR, ZÁMBÓ JÁNOS

Szerkeszti:

CSATKAI ENDRE

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Scheiber Sándor: A feltárt középkori soproni zsinagóga

Scheiber Sándor: A feltárt középkori soproni zsinagóga

A középkori magyar zsidóság történelmének és művelődésének alig maradt tárgyi emléke: csupán néhány sírkő¹⁽¹⁾ és kódexeikből kiszakított néhány lap, amely bekötési táblaként őrződött meg könyvtárakban, levéltárakban.²⁽²⁾ Egyetlen épület-rom, egyetlen zsinagóga-részlet sem maradt fenn.

Annál nagyobb jelentőségű tény magyar, sőt európai szempontból is, hogy 1957 decemberében Magyarországon feltárták az első középkori zsinagógát Sopronban.

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Scheiber Sándor: A feltárt középkori soproni zsinagóga / I. A zsinagóga története

I. A zsinagóga története

A XIII. század végén megtelepedett zsidók – középkori szokás szerint – Sopronban is kiépítették a Zsidó utcát (Judengasse), amely már 1440-től napjainkig az Új utca nevet is viseli.³⁽³⁾ Mai fekvése, alakja alig különbözik a középkoriétól. Csupán átalakították, korszerűsítették a házakat, olykor emeletet húztak

rájuk, de a középkori rész legtöbbször felismerhető.

A soproni zsidóság gyorsan gyarapodott számban és anyagiakban (főleg pénzügyletekkel, zálogköcsönökkel, adás-vétellel, szőlőműveléssel foglalkozott)⁴⁽⁴⁾ és megteremtette intézményeit. 1379-ben tíz háza volt, ami kb. száz lélekre enged következtetni. Ugyanebben az évben hallunk a Tuckhausról, a rituális fürdőről.⁵⁽⁵⁾ Ez – a középkor általános gyakorlata szerint – egy épületben lehetett a zsinagógával, s így már bizonyossággal utalhat a zsinagóga meglétére is.

Mégis magáról a zsinagógáról ezideig az első adat 1440-ből való. Ekkor említik a zsinagóga mellett lakó Miklóst („Item Niklinn bey der schül”),⁶⁽⁶⁾ s ugyanitt a templomszolgát, a sámmást is („Item juden mesner”).⁷⁽⁷⁾

1441-ben Frigyes osztrák herceg, mint Sopron zálogbirtokosa, meghagyja, hogy az ottani zsidók házait és zsinagógáját (Judenschül) el ne vegyék:

[290](#)A zsinagóga belseje. Nyugati fal

A zsinagóga belseje feltárás közben

291. „Wir emphelhen ew ernstlich vnd wellen, ob yemand wer unsern Juden daselbst zu Odenburg an *Iren Sechtzehnen Hewsern*, in der *Judengasse* daselbs gelegen, darÿnen Sÿ dan ÿtz wonhafft und gesessen sein, oder verrer verlassen heten, oder an irer *Judenschül* dhainerlay irrung oder beswerung tun wolte, das ir des mit nichte gestattet, Sunder Sÿ von vnsern wegen dabeÿ vestichlich haltet schermet vnd beleiben lasset, als von alter Herkommen ist.”⁸⁽⁸⁾

Később is előkerül itt-ott a nyoma. 1476. február 9-én azt olvassuk, hogy Barbara asszony háza a zsinagóga közelében fekszik.⁹⁽⁹⁾ 1498. május 18-án arról értesülünk, hogy a zsidó Jakel asszony háza a Zsidó utcában, a zsinagóga és Hätschell háza között fekszik („dy Jäkel judin ains hawss in der Judengassenn gelegen, zwischen judenschuel vnnnd Hätschell haws gelegen”).¹⁰⁽¹⁰⁾

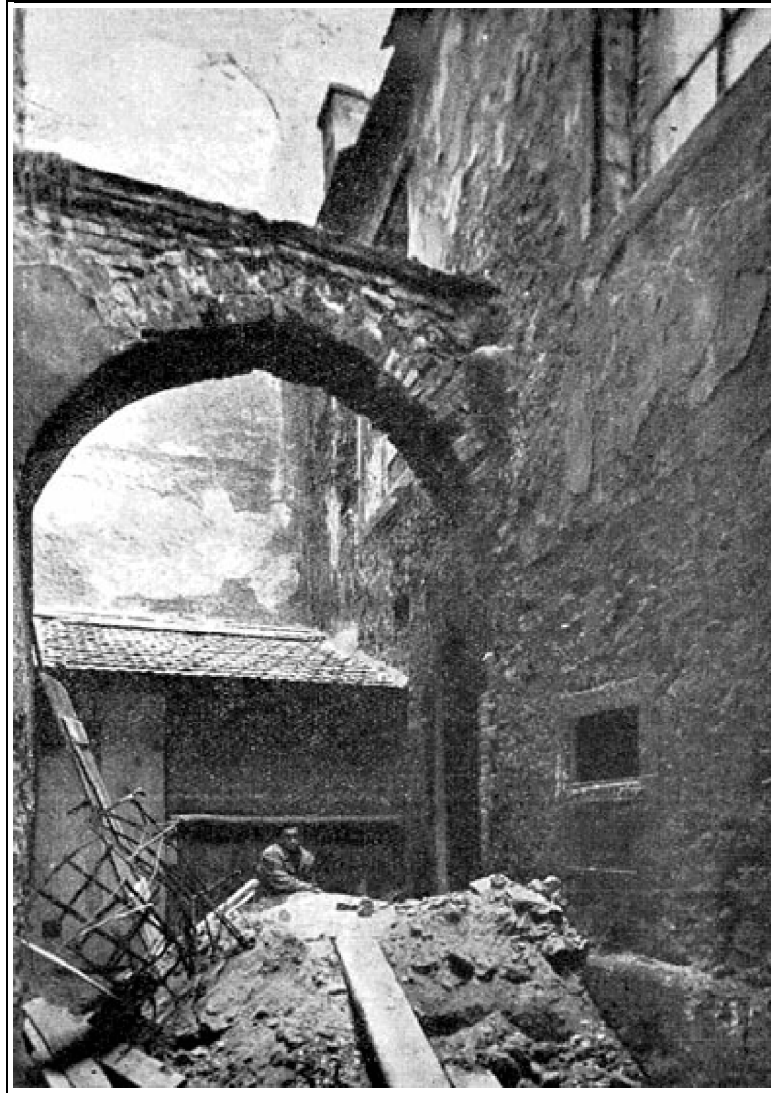
A szomszédos ház, amely az átutazó szegények szállásául és kórházául szolgált, szintén a zsinagógához tartozott, mert a zsidók kiűzetése után – 1526. november 6-án – együtt becsülik 150 talentumra: „Joseph juden hauss, synagog und spitl.”¹¹⁽¹¹⁾ Utóbb halljuk, hogy ez a kórház Gätringer Miklós cipész és Spitzer György háza között fekszik („des [alten] Jüden Spitals zu Ödenburg, zwischen steffan Gätringer schuester

vnd weilend georg Spitzer heusern in der neugass gelegen”).¹²⁽¹²⁾

A kiűzött zsidók beadványaikkal ostromolják a városi tanácsot visszatérésük engedélyezéséért. Egyikben így panaszkodnak 1528. március 24-én: „Elpusztították a zsinagógánkat, elhurcolták héber könyveinket” („Sinagogam nostram deuastauere, libros Hebraicos exportauere”).¹³⁽¹³⁾ A zsinagógát kifosztották ugyan, de a városi tanács – a községi képviselő javaslata ellenére – nem engedte lerombolni. 1546. január 15-én még áll és Michel Lindenberger udvaráról azt olvassuk, hogy az Új utcában Christan Unnger (háza) és a zsinagóga között terül el („mit samt dem höfflen zwischen gemelten Christan vnnger vnd der Sinagog”).¹⁴⁽¹⁴⁾ 1552-ben azután a városi tanács eladja Sebestyén szabómesternek.¹⁵⁽¹⁵⁾ Az utolsó adat, amelyet a zsinagóga utótörténetéről olvashatunk, 1561. január 22-ről való, amikor is a városi tanács telekkönyvileg Mayr Sebestyén szabó özvegyének, Katalinnak és utódainak nevére írja át:

„Katharina, weilendt Sebastian Maÿrn burgers vnd schneiders alhie saligen nachgelassene witib, hatt fur sich vnnd irn erben wegen der jugen Sÿnagog zwischen Michl schneyders vnd Gilig Langen behausungen gelegen nutz vnd gwörr empfangen, welche sÿ von N. burgermaister, richter vnd rathe durch ainen redichen khauff vmb ein geltsumma yberkhomen, deren khauffsumma gedachte verkhauffer völliiglich betzallt vnd benüegt worden vnd is numals gemaine statt vnd derselben nachkomen gegen anfangs gemelten khaufferin vnd ire erben recht trew gwörr vnnd schermb auch für alle rechtliche ansprach ²⁹²gegen cristen vnnd juden mit den re(ct)en zuuertreten schuldig treulich vnguerlich. Actum auff der bürgerschrann, den 22. Januarÿ anno 61-isten etc.”¹⁶⁽¹⁶⁾

A soproni zsidók fent említett beadványában szereplő kéziratos könyveit sem tüntették el nyomtalanul: szétbontották és az erős pergamenlapokat a levéltári anyag bekötési táblájául alkalmazták. A temető, amelyről először 1437-ben történik említés („judenfreithof”),¹⁷⁽¹⁷⁾ járt a legrosszabbul. Felásták, sírköveit elpusztították és területét pusztává tették.

A zsinagóga északi fala az udvar felől
(Az ajtó és ablakok későbbiek)

Különös véletlen, hogy a fentiekből tárgyi emlékek csak az utolsó másfél évtizedben kerültek elő. 1944 tavaszán, amikor a soproni zsidóság már gettóban várta tragikus vége beteljesedését – élen történetírójával, Pollák Miksa főrabbiával [293](#)–, Wieden nevű külváros 31. számú házában, a pince felásásakor, napvilágra jutott az első sírkő 1411/12-ből. [18\(18\)](#) A Soproni Múzeum alagsorában berendezett kőtárban található most.

Azután felbukkantak a Soproni Városi Levéltárban a bekötési táblák. Tizennégy kódex kiszakított lapjai ezek, közöttük ritkább kéziratok is, amelyek a soproni zsidóság szellemi érdeklődésének, színvonalának és könyvkultúrájának beszédes bizonyítékai. [19\(19\)](#) A gondosan írt szép pergamenkódexek mutatják a középkori soproni zsidók módosságát és áldozatkészségét is. Szellemi életük biztosítékai voltak tudós rabbijaik is. [20\(20\)](#)

Hátra volt még a zsinagóga nyomának felderítése.

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Scheiber Sándor: A feltárt középkori soproni zsinagóga / II. A zsinagóga helyének kérdése

II. A zsinagóga helyének kérdése

A keresést az nehezítette meg, hogy az élő emlékezés az Új utca 22. számú házban jelölte meg a zsinagóga helyét. Ezt a házat 1753-ban Prathoner József lakatos veszi meg. „1792. november 16-án kihirdetett végrendeletében elmondja, hogy 1781-ben vejének, Mayernek adta át üzletét és a hajdani zsidó imaház felett lévő padlását (*den Boden über dem sog. vormahligen Judentempel*). Mikor pedig Prathoner Reginától Seybolt Pál veszi meg a házat (1813. április 4-én), az adás-vételi szerződés az emeleten a lépcsőtől balra *gotisch gewölbtes Zimmer*-t említ. Ez a helyiség nincs már meg.”²¹⁽²¹⁾ Pollák Miksa nem ismerte még e levéltári adatokat, de osztotta a szájhagyományt: „Lehetséges, hogy ez volt a zsinagóga; mivel azonban a ház ma már teljesen át van alakítva, magam erre vonatkozólag semmi biztos nyomra nem tudtam akadni.”²²⁽²²⁾ Talán valami közösségi célt szolgáló terem volt benne, innen ragadt rá a templom helyének hamis hagyománya.

A szájhagyománynak döntő hitele alig lehet ott, ahol a zsidók kiűzetése következtében a folytonosság megszakadt. Hiszen Sopronban a nép minden második házra azt is mondja, hogy kolostor volt.

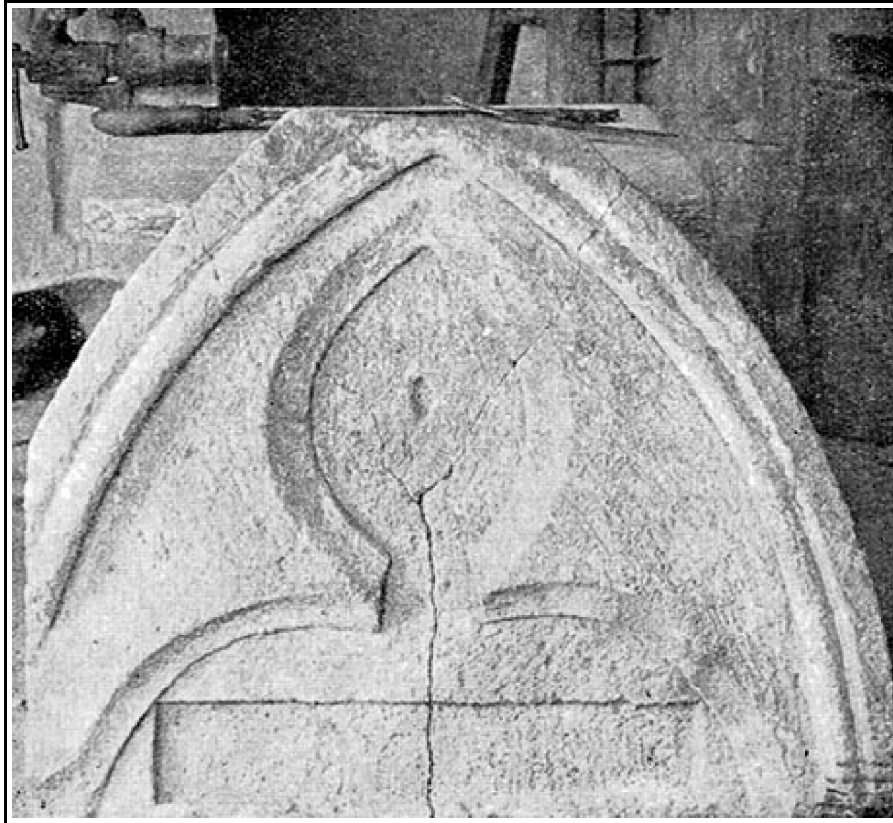
1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Scheiber Sándor: A feltárt középkori soproni zsinagóga / III. A zsinagóga felfedezése

III. A zsinagóga felfedezése

A Városépítési Tervező Vállalat 1954-ben az Új utca 11. számú ház udvari traktusának emeletén három csúcsíves, mérműves ablakot és egy középkori ajtónyílást tárt fel.²³⁽²³⁾ E helyiség felett lévő gótikus keresztboltozatok már régebben ismeretesek voltak.²⁴⁽²⁴⁾ A keleti boltszakaszban ép bordák voltak, míg a nyugatiból hiányoztak.

Az Országos Műemléki Felügyelőség 1957 decemberében vizsgálta meg az épületet – Sedlmayr János építészmérnök és Szakál Ernő szobrász irányításával –, hogy helyreállítását elvégezze. E vizsgálatok során kiderült, hogy az **294**épület udvari részében nem középkori lakószoba volt, hanem két szint magasságnak megfelelő egyhajós, oszlopnélküli, tágas terem (9,35 méter hosszú, 6,07 méter széles és 7,50 méter magas), bordás, kettős keresztbolthajtással, rozettás, kerek boltozati zárókövel, amelyet századokkal ezelőtt boltozatokkal, födémmel és keresztirányú válaszfalakkal több apróbb helyiséggé alakítottak át.

Amikor Sedlmayr János és Sallay Marianne megbeszélést folytattak velem, megerősítettem feltevésüket, hogy ez a középkori soproni zsinagóga.

A frigyszekrény oromzata

A keleti falban megvan a frigyszekrény (áron) mélyített fülkéje. A frigyszekrény feletti csúcsíves oromzati kő is megkerült, másodlagosan a falba építetten. Az oromzati kövön háromkaréjos vakmérnök, amelyből hiányzik egy vékony márvány- vagy köcsík, nyilván a héber felirat, amelyet eltüntettek a pusztítók, vagy a későbbi tulajdonosok. A felirat ez lehetett – az alább említendő miltenbergi zsinagóga példájára –: „Dá lifné mi áttá óméd.”²⁵⁽²⁵⁾ Ez a tympanon a frigyszekrény felett még ókori hagyomány, Dura-Europos freskóin is látható.²⁶⁽²⁶⁾ Akadt egy gazdag tagozású kőtöredék is, amely a frigyszekrény fülkéjének keretezéséhez tartozhatott. A frigyszekrényhez kétségtelenül lépcsők vezettek fel. A frigyszekrénytől jobbra kis kőkeretes falfülke látható, amelynek rendeltetése nem világos. Talán az előimádkozó-pulpitus építkezéséhez tartozott. Előkerült egy oszloptöredék is bordaindításokkal, amely a Tóra-olvasóasztal (birna) baldachinjának egy része lehetett. Egy hasonló töredék szintén ilyen oszlophoz tartozónak látszik.

A frigyszekrény felett jobbra és balra egy-egy rézsűs, gótikus ablak, háromkaréjos ²⁹⁵mérnökkel (a jobboldali ép). A déli és nyugati falon szintén két-két gótikus ablak volt (a déliek épek). Az északi falon nem volt ablaknyílás, mert a középkorban észak felé legtöbbször nem készítettek ablakot. A régészeti vizsgálat kiderítette, hogy a zsinagóga 1350 körül épült, az ablakok felső részét azonban mérnökkel csak egy századdal később cserélték ki.

A nyugati falban – a frigyszekrényvel szemben – megmaradt a bejárati ajtónyílás, keret nélkül. A zsinagóga előcsarnokába a kapualjból oldalajtón lehetett belépni. Ennek a kőkerete is megmaradt. A zsinagóga az előcsarnokhoz képest mélyített, ami a bibliai mondat alapján (Ps. CXXX. 1.) az általános

gyakorlat volt. Az előcsarnokból 1450 körül vágtak egy négyzetes, kőkeretes ablakot, talán innen láthattak be a nők a zsinagógába. Az ablakhoz becsukható fatábla is tartozott, megvannak sarokvasai, pántjai. Külön női rész nem kapcsolódott a zsinagógához, amire számos külföldi párhuzam kínálkozik ebből a korból.[27\(27\)](#)

A frigyszekrény kereteléséhez tartozó dísz

A zsinagóga eredetileg teljesen szabadon állott. Röviddel épülése után (még 1379 előtt) a nyugati falhoz építették a földszintes rituális fürdőt, amely kinyúlt az utcára. Ennek 4 méter mély kútaknája is feltárult. Ilyen módon a zsinagógának csak két nyugati ablaka nézett a Zsidó utcára. Az idők folyamán – a zsidók kiűzetése után – a déli és keleti oldalról is beépítették a zsinagógát, a nyugati falnál is emeletet húztak a földszintes házra, s így csak az udvar felől maradt szabad homlokzata.

A kapualj északi falában egy befalazott középkori ajtókeretre találtak, amely átvezetett a 9. számú házba, a kórházba.

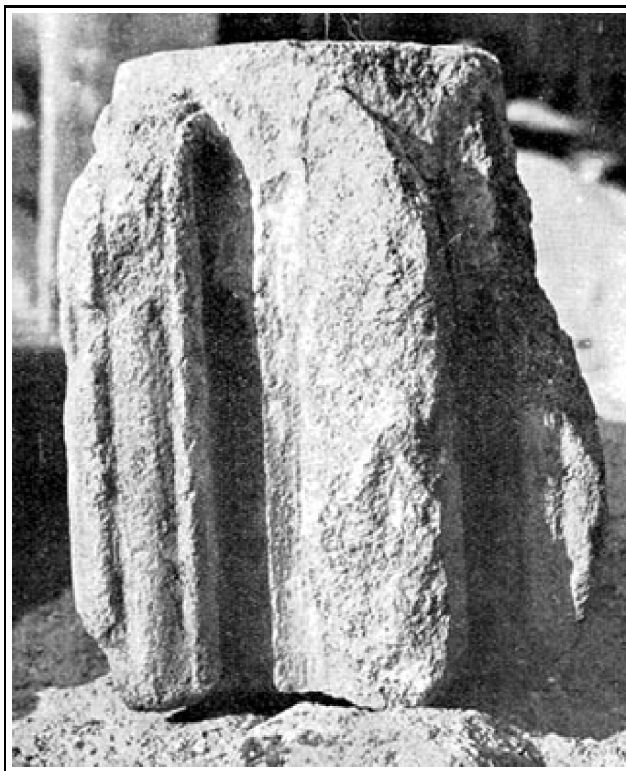
Héber imakönyv-darabkák is akadtak a bontási munkálatok során, de ezekről megállapítottuk, hogy az 1944-es gettó idejéből származnak.

[296](#)Házi Jenő ny. soproni főlevéltáros levélben közölte velem, hogy az 1379. évi telekkönyv adatainak újból utánanézett, s a rituális fürdő az ásítás helyével pontosan egybeesik. A levéltári adatok tehát igazolják a nagyértékű felfedezést.

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Scheiber Sándor: A feltárt középkori soproni zsinagóga / IV. Külföldi minták

IV. Külföldi minták

Már a hitlerizmus előtt is igen kevés volt a száma Európában a megmaradt középkori zsinagógáknak.²⁸⁽²⁸⁾ Nincs világos képünk arról, hogy a zsinagógaégetések és bombázások után melyek maradtak meg. Bizonyára nagyon kevés. Magyarországon ez az első és egyetlen.²⁹⁽²⁹⁾ Ezért bír magyar, sőt európai szempontból oly nagy jelentőséggel. Van is kapcsolat a külföldi testvér-zsinagógákkal, hiszen kétségtelenül XIV. századi minták nyomán épült fel. A hosszúság és szélesség aránya is (3:2) azonos a külföldiekével. Elsősorban Nagymartonra lehet gondolnunk, amellyel a soproni zsidóság szoros kapcsolatot tartott. Zsinagógája 1354-ben épült s átalakíttatása után is – amint látható a Zsidó Vallási és Történeti Gyűjteményben őrzött rajzon – megőrizte eredeti bolthajtását, a keleti fal két gótikus ablakát, egészen úgy, ahogyan a most tárgyalt sopronin is megvan. A nagymartoni zsinagóga keleti falán a két gótikus ablak között egy ²⁹⁽²⁹⁾kerék ablak is látható, ami régi hagyományra megy vissza.³⁰⁽³⁰⁾ A soproni méretei, egy hajója, kettős bolthajtása, keleti oldalfala, a frigyszekrény oromzata, az északi fal ablakalansága – tehát térhatásban és részletekben – erősen emlékeztet a miltenbergire is, amely a frigyszekrény kivételével csak az irodalomból ismeretes.³¹⁽³¹⁾ A körablak azonban a miltenbergin is megvan. Érdemes lenne megvizsgálni a soproni zsinagóga viszonyát az alsó-ausztriai középkori zsinagógákhoz (Hainburg, Korneuburg, Neunkirchen),³²⁽³²⁾ de az anyag nem áll rendelkezésünkre.³³⁽³³⁾ Annyit most is meg lehet állapítani, hogy a wolfstali egykori zsinagóga kapukerete teljesen azonos a soproni zsinagóga előcsarnokának bejárati kapujáéval.³⁴⁽³⁴⁾

A tóra-olvasóasztal (bima) töredéke

Feltételezhető, hogy külföldi minták tanulmányozása nyomán soproni mester építette meg, mert a részletek megoldására több helyi párhuzam kínálkozik.

Az Országos Műemléki Felügyelőség nagy anyagi áldozattal most helyreállítja a soproni középkori zsinagógát, majd átadja a magyar zsidóságnak múzeum céljára. Valószínűleg a környék régi temetőiből elhozandó sírkövek lapidáriumául fog szolgálni. A magyar zsidóság féltő kegyelettel kívánja őrizni, mint középkori története fontos és igényes emlékét.

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Scheiber Sándor: A feltárt középkori soproni zsinagóga / Alexander Scheiber: Die blossgelegte mittelalterliche Synagoge von Sopron (Ödenburg)

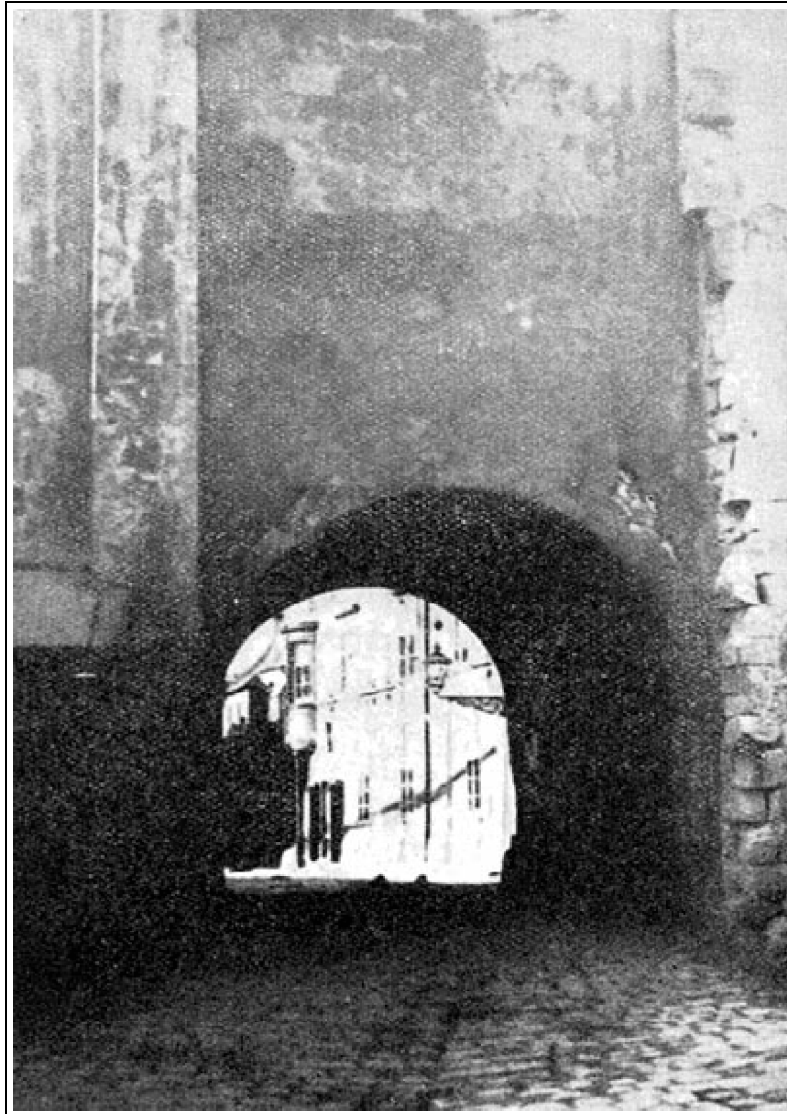
Alexander Scheiber: *Die blossgelegte mittelalterliche Synagoge von Sopron (Ödenburg)*

Im Jahre 1379 hören wir zum erstenmal vom jüdischen rituellen Bad (Tuckhaus) in Sopron. Von der Synagoge jedoch, die – nach allgemeiner mittelalterlicher Praxis – sicherlich in demselben Gebäude war, nur im Jahre 1440. Von da an können wir die Geschichte der Synagoge in den geschriebenen Quellen ganz bis zur Austreibung der Juden im Jahre 1526 verfolgen, wo sie zusammen mit dem nachbarlichen Hause, das durchreisenden Armen als Herberge und Spital, diente, wie mit dem Hause des Juden Joseph auf 150 Talente veranschlagt wurde. Selbst nachher erhalten wir Nachricht darüber, aus den Eingaben der Juden an den Stadtrat, in deren einer sie sich über die Zerstörung der Synagoge beklagen. Die Synagoge wurde zwar ausgeplündert, doch nicht zerstört. Der Stadtrat verkauft sie 1552 an den Schneidermeister Sebastian. Die letzte Angabe, die uns aus ihrer Nachgeschichte bekannt, ist, dass sie 1561 vom Stadtrate auf Sebastians Witwe und Nachkommen überschrieben wird.

Die Überreste der Synagoge konnten bisher nicht gefunden werden, weil sie auf schlechter Fährte gesucht wurden. Die mündliche Tradition und eine schriftliche Aufzeichnung aus 1792 gab für sie die Neugasse Nr. 22 an. 1954 wurden in der Neugasse No. 11. am Stock des Hoftraktes drei gotische Fenster und eine mittelalterliche Türöffnung von der Städtischen Planungsverwaltung bloßgelegt. Die gotischen Kreuzgewölbe oberhalb Lokals waren schon früher bekannt. Das Landeskunstdenkmalsinspektorat untersuchte im Dezember 1957 behufs Renovierung [298](#) das Gebäude. Die Untersuchungen ergaben, dass sich im Hofteil dieses Gebäudes keine mittelalterliche Wohnstube, sondern ein geräumiger einschiffriger Saal mit geripptem, doppeltem Gewölbe, rosettenförmigem, rundem Gewölbeschlussstein befand, der vor Jahrhunderten mittels Wölbungen, Decke und Scheidewände zu mehreren Lokalen umgestaltet wurde. Das war die mittelalterliche Synagoge.

In der östlichen Wand befindet sich die Nische des Thoraschreines. Auch der gotische Giebelstein oberhalb des Thoraschreines fand sich, sekundär in die Wand eingebaut, wieder. Ein Säulenfragment des Thoravorlesetisches kam auch zum Vorschein. In den östlichen, südlichen und westlichen Wänden sind je zwei gotische Fenster, von denen drei unversehrt sind. In der westlichen Wand befindet sich die Eingangstüröffnung und der Steinrahmen der vom Torweg in die Vorhalle führenden Tür. An die westliche Wand wurde das ebenerdige rituelle Bad angebaut, dessen vier Meter tiefer Brunnenschacht ebenfalls bloßgelegt wurde. Die archeologische Untersuchung hat erwiesen, dass die Synagoge um das Jahr 1350 erbaut wurde.

Architektonisch zeigt sie engste Verwandtschaft mit der Synagoge von Miltenberg. In Ungarn ist dies die erste und einzig überlebene mittelalterliche Synagoge, und da infolge der Zerstörungen des Hitlerismus sich in Europa auch anderswo kaum etwas Ähnliches erhalten hat, so hat sie eine über die Landesgrenzen hinausgehende Bedeutung.

A Tűztorony hajdani átjárója 1870 körül

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Thirring Lajos: Sopron jellemzése Fényes Elek 1836 és 1867 között megjelent statisztikai-földrajzi műveiben (Folytatás)

299 Thirring Lajos: Sopron jellemzése Fényes Elek 1836 és 1867 között megjelent statisztikai-földrajzi műveiben

(Folytatás)

A fentiekben *Fényes Elek* első nagy munkájának Sopronra vonatkozó leírását és részleteit csaknem teljes terjedelmükben mutattuk be. Némi képet a mű tartalmáról, szerkezetéről, szelleméről és *Fényes* vállalkozásának nagyságáról nézetünk szerint csak így – a korabeli ismeretek Sopronra vonatkozó jó foglalatának részletesebb bemutatása útján – kaphatunk.

Ezzel szemben a mű első kiadásának¹⁸⁽³⁵⁾ behatóbb méltatása már felesleges volna: a két kiadás anyagában nincs lényegbe vágó különbség (természetesen általában a javított, újabb kiadás szövege a hosszabb és teljesebb). Mégis akad a kétféle szövegben egy-két figyelmet érdemlő eltérés, amelyekre érdemesnek látszik röviden kitérni.

Néhány adat és megállapítás például szinte meglepő módon hiányzik az átdolgozott mű szövegéből. Így az első kiadás szerint a brennbergi kőszénbánya „esztendei nyeresége 150–180 ezer mázsára tétetik”¹⁹⁽³⁶⁾ és „Csak maga a brennbergi kőszénbánya 257 embert táplál”, sőt együtt a megye valamennyi kőszén- és kőbányájában²⁰⁽³⁷⁾ összesen „ezer embernél több foglalatoskodik”. A város lúgsó és hamuzsír főző intézetei közül „az első 200 a második 300 mázsát csinál”. A másodikból hiányzó vagy attól elütő számszerű megállapítás még az első kiadásban az is, hogy a soproni katolikus gimnáziumban „az ifjúság száma 1824-ben 314-re ment fel”, az evangélikus líceumban pedig „rendesen 450–500 ifju neveltetik, ide értvén a kisebb deák oskolákat is”. Pontosan elszámolja *Fényes* az első kiadásban a város „magistratus”-át²¹⁽³⁸⁾ és lakosságának vallási megoszlását is.²²⁽³⁹⁾ A „hires soproni aszúszőlő” az első kiadás szerint „...a Rusztinál semmivel sem alábbvaló”; de az első kiadás írásakor „a borokkal való speculatio, mellynek fő fészke Sopron maga” még „nyereséges” volt; holott a második kiadásból már az világlik ki (251. l.), hogy „mióta a német vámszövetség létesült és ez által Németország szélén a vám nagyobbodott; magában Németországban pedig a közben lévő vonalakon kevesebb lett, a rajnai és más jó német borok a magyart elnyomják. A borkereskedés tehát most nyomorult” (ti. általában a megyében; de Sopron városában is „szinte csekély”). A két ³⁰⁰kiadás közül az első részletesebben ír az ev. líceumi „magyar olvasó társaság” szombat délutáni gyűléseiről,²³⁽⁴⁰⁾ valamint könyvtáráról és a könyvkölcsönzések rendjéről.²⁴⁽⁴¹⁾ Az eredeti mű történeti leírása viszont valamivel szűkszavúbb (bár a második kiadásban túlmenően nemcsak két királynő, hanem egy király koronázásáról is tudomása van). Némileg tömörebb a városkép jellemzése is. E szerint a város „utczáinak kövezetje jó”. Az első kiadásban a díszesebb épületek közt a másodikban említettekén kívül a következők is szerepelnek: a „Dominikusok klastroma”, a „káptalanbéli urak házai”, két nagy kaszárnya „igen derek lovag oskolával”, – sőt még eltérően a javított kiadástól az ott „sem nem szépnek” minősített városi tanácsház is!²⁵⁽⁴²⁾ Ami pedig a város környékét illeti, *Fényes* itt a nyolc „vagyonos” helységet felsorolva, amelyeknek Sopron volt a földesura, de kis elnézéssel, csupán hét nevet említ (Lépesfalváról megfeledkezett); Balfnál ellenben a „kénköves” forrás gyógyhatásáról is tud,²⁶⁽⁴³⁾ míg Bánfalva jellemzésénél melyet még egyedül német nevén („Vandorf”) jelöl meg –, arról is számot ad, hogy az „eltöröltetett Paulinus klastrom”-ban akkoriban „a Bányász tisztek laknak”. Az első kiadás e többleteitől eltekintve azonban általában a második a gazdagabb tartalmú.

A megyéről-megyére haladó és szinte túlságosan is elaprózott anyagú – de éppen ezért még ma is a legrészletesebb és egyszersmind legelsőrendűbb forrásnak számító – és inkább honismertető, mint geográfiai vagy éppen statisztikai mű mindkét kiadásának kétségtelen hiányossága, hogy az eredeti tervtől eltérően nincs összefoglalása. De ezt a hiányt *Fényes* bőségesen pótolta 1842–1843-ban közreadott „Magyarország statistikája” c. háromkötetes könyvével.²⁷⁽⁴⁴⁾

Ez a munka is még elég erős mértékben magán viseli az állam különféle „nevezetességeinek” összefoglalására törekvő leíró statisztikai irányzat jegyeit; de benne *Fényes* hazánkról már – jól áttekinthető táblázatok bemutatásával – átfogó statisztikai képet is törekszik nyújtani. Részletleírásokat a könyv, mely így kitűnő kiegészítője is az első nagy műnek, nem ad. Sopronról természetesen nemcsak a leíróbb jellegű harmadik kötet, hanem a leginkább statisztikai első is ismételtlen megemlékezik (részben azonban azonos és így mellőzhető beállításban). Így az I. kötet a város lakóinak lélekszámát 1839-es alapon 13.385 főre teszi és a „IV. osztályba” (10–20.000 lakosú városok) sorolja Sopront (94. l.). Népeesszámra a város akkor *Fényes* adatfelsorolásából kitűnően a 27. – helyesebben az egy városnak kimutatott Pest, Buda és Óbuda számbavételével [301](#)a 28. – települése volt az országnak.[28\(45\)](#) A további fejezetekben pl. a szőlőkről és a bortermelésről írottak a hatkötetes alapmunkában foglaltakat ismétlik meg; a sertéskereskedés tekintetében viszont többek közt arra is kitér a könyv, hogy a „Szerb, Bosnyák, Oláh” országokból származó nagyszámú sertés részben Sopronon át kerül „az ausztriai német tartományokba”, a bajai sertésvásár pedig „a leghiresebb sopronival vetélkedik” (178. l.). Az első nagy művel csaknem pontosan megegyező fogalmazásban méltatja az új könyv a brennbergi szénbányászat helyzetét és a tulajdon-kérdéssel stb. kapcsolatos nehézségeket, azzal az ízes megjegyzéssel, hogy most már az utóbbi téren „örökös a’ per és patvar”; továbbá, hogy a brennbergi „különben leggazdagabb bánya nem ad olly jó köszönet, mint a’ többi bányák; mert a brennbergiből 9 mázsa számíttatik egy öl kemény fára, akkor, midőn a’ többiekből csak 8 mázsa” (203. l.). Nem feledkezik meg a mű a soproni timárok „számosabb” voltáról sem. Amit pedig ennek a „44 testületi kereskedőházak...” „nevezetesebb kereskedővárosnak” kereskedelméről ír, azt érdemes az eredeti szövegezésben bemutatni: „...különös említést érdemel borkereskedése, melly ezelőtt Szilezia, Morva, Lengyelországok felé sokkal virágzóbb volt. A’ soproni ürmös is közönségesen ismeretes, valamint szilvapálinkája élénken kerestetik. A’ többi honitermékekből főképen gyapjú, méz, borkő, gubacs, hamuzsir itt összehordatván, ezek kitűnő minéműségben, ’s jutalmasan kaphatók. Egyébiránt Sopron nevezetes szállításihelye azon áruknak, mellyek Triesztből Pettaun, vagy Zágrábon és Varasdon keresztül Bécsbe, vagy Magyarországra hozatnak, e’ városon általi vonalon szállítási költségekből sok megkíméltetvén. A’ hires soproni becsinált gyümölcszel való kereskedés a’ városiak egyik fő élelmiágát teszi. Van váltótörvényszéke, és 44 testületi kereskedőháza.” (243–244. l.). Megtaláljuk „Magyarország statistikájá”-ban az igen „különböző” és „ingadozó hígmértékek” közt a soproni akó és itcze felemlítését, ill. meghatározását is[29\(46\)](#) és szinte már természetesnek tekinthető módon foglal helyet a város a „nevezetesebb” gabona-, marha- és sertésvásárt tartó – egyébként nem nagyszámú – helységek közt (292–293 l.). A mű III. kötete pedig nemcsak felsorolásszerűen szól a soproni ev. líceumról, hanem arról a következő – az előző munkában nem, vagy csak részben érintett adatokat és felvilágosításokat is felölelő – tanulságos leírást is adja: „...Elemi osztály itt is volna, de ez a’ polgári iskolák előljárósága alatt lévén, ide nem számíthatatik, ámbár egy épületben van a’ lyceummal. Itt tehát 1-ső osztálya’ *donatus*, 2-ik a’ *grammatica*, 3-ik a’ *syntaxis*, 4-ik a’ *rhetorica*, ’s 5-ik a’ *prima*. A’ primában tanítatik mathesis, physica, philosophia, magyar ’s görög literatura, paedagogia, statistica, bányászjog, Magyarország története, és theologia. A’ pálya 3 évig tart. Ezenkívül van egy különös oskolamester képző-intézet (egyetlenegy a’ magyarországi evangélikusoknál), mellyre nézve elvégeztetett, hogy az egész superintendentia iskoláiban, ez intézet tagjai mozdítassanak üresülés alkalmával elő. Van itt továbbá egy magyar és egy német nyelv társaság. A’ magyar legelső volt minden evang. tanítóintézeteknél állítottak közt, ’s még József császár idejében a’ magyar nyelvre legkedvetlenebb korszakban veszi eredetét. Számos akadályok ellenére is hamar felvirult e’ kis egyesület. A’ század elején már [302](#)annyira gyarapult, hogy az iskola körén is ki kezdte terjeszkedni, ’s tiszteletbeli külső, tehát már élemedettebb koru tagokat is számlálni. Később (mintegy 1825 körül) mintája leve az új erővel buzgó egyesület több másoknak Posony, Selmece, Késmárk, Eperjes városokban. Könyvtára csupán magyar munkákból 1000 darabot meghalad. *Stipendiuma* egy evang.

oskolának sincs annyi, mint a' soproninak, mert ebben évenként 61 ifjú részesül. A' legnagyobbak ezek: a) *Illés* hagyomány, 60 váltó forintjával hat ifjú számára, kik vagy a' hagyományos rokonainak ivadékai, vagy legalább Kemenes vidékiek; b) *Figuli* hagyomány, 40 v. forintjával 3 ifjúnak ugyan a' kemenesi vidékről. A' többiek közül a' legtöbb 30 forintra hág, feljebb egy sem. Vannak még Sopronnak academiái stipendiumai olly ifjak számára, kik theologiai, vagy törvényes pályájukon magokat tökéletesíteni kívánván, vagy belföldi, vagy külső országai egyetemre költöznek egy két esztendőre. Ezeknek egy része újabb időkben rothschildi papírokban elváltatván, szerencsés sorsvonás által annyira gyarapultak, hogy két részleg által már 140 's 160 pengő fral örvendeztetheti a' szükölködő academicusokat minden esztendőben. A' többi részleg ellenben igen csekély, 's mintegy 5–6 felé osztatik szét 40–50 váltó forintoként. Az *alumneum* 1836-ban 79 ifjút táplált.

A' soproni lyceum a' magyarországi ev. lutheranusoknak egyetlenegy főbb oskolájuk, mellynek ifjusága nagyobb rész magyar volna. 70–80 primanus, 's mind öszve 450 növendék közt rendszerint 50–70 német, néhány vindus, és felső vidéki tót találtatik, a' többi mind született magyar. Innen magyarázhatni ki, miért tanul meg Sopronban az idegen ajku magyarul, holott a' város maga német. Altaljában a' magyar szellem Sopronban tulnyomó, 's terv szerint ezentul a' tudományok is (a' történetek már régen magyar nyelven adattak elő) magyarul tanítandók." (79–80. l.) A magyar társaság II. József-korabeli megalapításával kapcsolatban *Fényes* e fejtegetéseire még jegyzetben az alábbiakat fűzi hozzá: „A' józsefi mostoha idő tartott még, midőn Sopronban néhány tanuló ifjaknak, a' mostani Kis superintendensnek, Halasynak, Hrabovszky Istvánnak, 's Potyondinak lelkeikben megvillant egy szent gondolat egy magyar társaságnak felállítása eránt. E' század elején azonban e' szépen induló társaság hanyatlani kezdett, 's több izben azon a' ponton volt, hogy, leginkább némelly pseudo' magyarok agyarkodásai miatt azon szín alatt, mintha tagjai a' közönséges oskolai leczkéktől igen elvonattatnának, egészen feloszoljon. De győzött a' jó ügy, 's 1825 körül új erőre kaphatván, a' buzgóság mind e' mai napig tart, 's más oskolákat is maga példájára ösztönöz." (84. l.)

Fényes Elek további művei, ha talán közülük a legjobb tudományos szempontból jóval fejlettebb színvonalon is állnak, mint a soproni vonatkozásban éppen az imént behatóbban ismertetett első két műve; de anyaguk általában szűkebb terjedelmű és a szöveg szükséges korszerűsítésétől s új adatok beillesztésétől eltekintve jelentős részben első művének adatkincsére támaszkodnak. Így Sopronról is viszonylag nem túlságosan sok új elemet találunk bennük.³⁰⁽⁴⁷⁾ E munkák valamivel vázlatosabb ismertetése is elegendő lehet tehát *Fényes* fokozatosan kialakuló munkásságának és az általa Sopronról nyújtott jellemzésnek megismerése s értékelése céljából.

³⁰³Ilyen munkái közé tartozik mindenekelőtt 1847-ben megjelent „Magyarország leírása” c. könyve.³¹⁽⁴⁸⁾ Ebben abból a célból, hogy első két művének anyaga az érdeklődők minél szélesebb köre számára is hozzáférhető legyen, az esedékessé vált változtatásokkal kivonatosan összefoglalta az alapvetőnek tekinthető első két munkát. Mégpedig a könyv első részében Magyarország statisztikáját, a másodikban a hatkötetes (ill. ötkötetes) statisztikai-földrajzi leírást, de a megyéken kívül csupán a városok és egyes jelentősebb községek tömör jellemzésére szorítkozva. Sopron persze mindkét részben szerepel, bár alig néhány új szempont kiemelésével. Ilyen új szempontként szerezhettünk *Fényes* e művében tudomást a brennbergi kőszénbányát illetően arról, hogy ott már egy gőzerőmű is működik, „mellyel a kőszénbányából a víz és kőszén felemeltetik” (II. rész, 106. l.); a 28 soros városleírásból³²⁽⁴⁹⁾ pedig azt is megtudjuk, miszerint a város népessége 14 987 lélek,³³⁽⁵⁰⁾ „kik magyarosodni kezdő németek.” Végül a gazdasági élet némi fejlődésére lehet következtetni abból, hogy *Fényes* ez új könyvében 1 „gyapotszövő-intézet”-ről is tud és arról is, hogy a város „Legközelebb” (vagyis legutóbb) „gyapjувásárra is szabadalmat nyert.”

1851-ben jelent meg *Fényes* – már „Magyarország leírása” c. könyvének előszavában legforróbb régi vágya tetőpontjaként említett³⁴⁽⁵¹⁾ „Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu és puszta betűrendben körülményesen leiratik” c. négykötetes műve. Addig szakadatlanul felfelé ívelő irodalmi működésének utolsó valóban nagyszerű, első két művéhez hasonlóan mind máig igen nagyra értékelt terméke ez. Ez a munka anyagát nézve erősen hasonlít első művéhez, szerkezetileg viszont attól helységnévtárszerű, lexikális ³⁰⁴jellegével alapvetően elüt; egyébként sem az ország, sem a megyék összefoglaló méltatására nem tér ki. Ennek ellenére olyan mű, mely tudományos irodalmunkban szinte a mai napig egyedül áll; nem olyan rendszeres és módszeres ugyan, mint az újabb Helységnévtárak, azoknál azonban lényegesen sokfélebb tartalmú.

Az 1893-ban lebontott városháza a hajdani Háromház tér felől
(Rupprecht M. felvétele)

Sopront a mű IV. kötetének 38–40 lapján 3 1/2 hasábos szöveg ismerteti. Ez az ismertetés tartalmilag alig tér el a korábbi munkákban, főleg az első műben található leírástól,³⁵⁽⁵²⁾ de annál elég jelentősen rövidebb. A korábbi szöveggel szemben némi változtatást jelent, hogy a bécsin és pozsonyin kívül megadja Sopron Pesttől való távolságát is (28 mérföld); a népességszám ellenben egyezik a „Magyarország leírása”-ban közölt adattal (14987 fő). A „Szótár”-ból kitetszően a város lakosságának „fele római kath., fele ágostai vallású; nyelvet illetőleg többnyire németek, kevés magyarokkal keverve.”³⁶⁽⁵³⁾ Megemlíti a városleírás még, hogy „Van a határban egy szederegylet, és selyemtenyészítő részvényes társaság, mindegyik

nevezetes” szedertelep birtokában. 1847-ben 318 font tiszta legombolyított selyem tenyésztett.” A város határa a „Szótár” szerint 37 865 hold és 320 □-öl („holdját 1000 ölével számítva”), amiből szántóföld 9383 hold 485 □-öl, rét 3264 hold 440 □-öl, legelő 1870 hold 649 □-öl, kert 270 hold 541 □-öl, káposztás 84 hold 270 □-öl, szőlő 2247 hold 932 □-öl; a város területe 245 hold 871 □-öl. A szántó és a rét egyaránt első osztálybeli. A leírás szőlő után a szőlőkről, gyümölcsösökről, erdőkről. („Szőlőhegyei híres asztali, sőt asszú 305fejér bort is teremnek.” „...A város roppant erdeje főleg tölgy, bikk, nyír, éger, részenként fenyő fákból áll, s benne 30 éves vágásforgás alkalmaztatik.”) A szöveg többi része nem hoz újat.

A következő nagyobb terjedelmű mű talán túlságosan is a változott viszonyokhoz alkalmazkodott. Benne *Fényes* kortársai által eléggé kifogásolt – szerkezetileg a magyar szempontoknak meg nem felelő, de megállapításaiban alig hibáztatható – módon „Az Ausztriai Birodalom statistikája és földrajzi leírása”³⁷⁽⁵⁴⁾ címen részben osztrák források nyomán írja le egyrészt „Az ausztriai birodalom alaperejét”, másrészt egyes részeit, köztük a „Magyarbirodalmi koronaországokat.” Felhasználja az osztrák statisztika, többek közt az 1850. évi osztrák népszámlálás adatait is és az utóbbi alapon a Monarchiára vonatkozó egységes városfelsorolásban Sopront 16274 lakosával³⁸⁽⁵⁵⁾ Győr, Pécs, Zágráb stb. elé helyezi (1. rész 52. l.). A város gazdasági életére vonatkozólag a különböző fejezetekben és a 12 soros városleírásban közölt adatok-tények lényegileg egybevágó az előző művekben foglaltakkal. A szőlőhegyekről szólva azonban azt is aláhúzza, hogy „Okszerű művelést, valódi kedvteljes szorgalmat csupán nagy városok szomszédságában vagy sűrű népességű vidékeken, például... Sopron vidékén... látunk.” (I. r. 72. l.); a bányászatról pedig megállapítja, hogy „Eddig Baranya vármegyében, s azután Sopronban voltak a leggazdagabb kőszénbányák; most az esztergommegeiek az elsők” (II. r. 234. l.). Hírt ad azután az 1845 előtt Sopronban fennállott selymentenyésztő egyesület megszűntéről (II. r. 243. l.). A város vásáraitól megemlékezve hangsúlyozza többek között azt is, hogy „Igen nevezetes marhavásárok történnek Sopronban is” (II. r. 263. l.). Természetesen megemlékezik a közlekedésügy nagy eseményéről is: „Második *vaspálya*” (ti. a „délkeleti főpályavonalon” kívül említett „2 mellék-vasut” közül a második) „de gözerőre a *sopron-katzelsdorfi*, mely Soprontól kezdve Agendorfon, Mattersdorfon, és Wiesenen keresztül Katzelsdorfig vezet, 2 233 282 p. forintba került, s 70–80 000 személyt, és 470 000–500 000 mázsa portékát szállít.” (II. r. 264. l.). Végül új elemként a takarékpénztárak közt felsorolja a sopronit is.³⁹⁽⁵⁶⁾

Fényes Elek utolsó nagyobb – befejezetlen – munkáját „Magyarország ismertetése statistikai, földirati s történelmi szempontból” címen kívánta közreadni. Ez az első művéhez hasonlóan nagy vállalkozása azonban inkább csak megindult. A mű terv szerint az ország megyéit nagyobb országrészek (kerületek) szerint csoportosítva, de egyenként mutatta volna be. *Fényes* minden egyes megyéről először – első művéhez hasonlóan – általánosan szándékozott megemlékezni. Azután ismertette volna – de elég tömören – azok valamennyi városát és községét, sőt jelentősebb pusztáit is.

Az ismét igen terjedelmesnek ígérkező munkából, sajnos, csupán az I. kötet ³⁰⁶(Dunántúli kerület) publikáltatott két „szakasz”-ban (füzetben). Sopron vármegye mindenesetre szerepel benne, mint a 2. szakasz elsőnek tárgyalt megyéje.⁴⁰⁽⁵⁷⁾ A megye leírásának áttanulmányozásából az világlik ki, hogy az általános ismertetés szerkezete, szelleme *Fényes* e művében is nagyban-egészben simul az első nagy forrásmunkához, bár a tárgyalt szempontok általában bővültek⁴¹⁽⁵⁸⁾ és a tárgyalási mód s a szemlélet is sok tekintetben korszerűsödött, anélkül azonban, hogy leíró alapjellegét elvesztette volna. Lényegesen gazdagabb pl. ebben a munkában a hegyek leírása. *Fényes* ennek keretében Sopron környékének először a Fertő felé eső dombvonulatairól, majd a „sopronyi hegycsoport”-nak alakulásáról rajzolt képet.⁴²⁽⁵⁹⁾ Az utóbbi hegység szerinte „szélesen és laposan terjed el; dereka erdős, lejtősein szép szőlők vannak” (8. l.).

A továbbiakban utal a szöveg többek között arra is (10. l.), hogy a „sopronyi hegycsoport északi nyulványai közé azon szőlős és gesztenyés lejtők tartoznak, melyek Aggfalva és Lakfalva” (vagyis Ágfalva és Bánfalva) „déli oldalán emelkednek, *Alsó- és Felső-Lövernek* neveztetnek, s kelet felé Sopronyig, a Spittel völgyéig terjednek, hol lapos, kopár hegygyel végződnek, melynek egy részét maga a város foglalja el.” Továbbá: „A *Fertő* tavától... nyugotra Sopron környékén... igen szép változatos dombos lapályok terülnek el” (11. l.). A gyümölcstermelés jellemzése (15. l.) lényegében megfelel az előző művekben olvasottak. Kétségteljesen Sopronra is vonatkozik az, amit a „sok mostoha év, s a nagy adó miatt nagyon hanyatlóban” lévő Sopron megyei szőlőművelésről és bortermesztésről mond, mely pedig a gazdaságnak „hajdan... egyik legjövődélőbb ága volt...” Ennek eredményeként „a hajdan oly híres soproni és ruszti aszubbort ide s tova ide haza is nehéz leend kapni, bár Sopronban egy szőlőművelő társulat, melynek saját szőlője” (a városleírásban foglaltak szerint szőlőiskolája is) „van; dicséretes buzgalommal törekszik a soproni bor régi jó hírét nevét fentartani.” Szőlő természetesen a megye legfőbb ásványáról, a „barna kőszén”-ről (18. l.), mely különösen az egész ország legrégebb kőszénbányájában, „Brennbergben, Sopron városa... birtokán ásatik”; a termelés itt „általában 842.302 mázsa 141.961 frt. értékben. E kőszénből egy öl lágyfára 12.27 mázsa számítatik. A bányában 3 gőzgép van alkalmazásban”; továbbá ír a legnevezetesebb balfi „ásványfördőről... hol 37 fördőkádra egy kénköves forrásból vezetetik a víz.” A gyáripar tárgyalásánál (21. l.) a „répaczukorgyár”-ról (ez a városleírás szerint 1854-ben létesült) és a „czukorfinomító” gyárról tesz említést (utóbbi „Rupprecht uré” és az „egész országban a legrégebbi ilyen nemű intézet”), valamint a serfőzdéről, 1 harang és fecskendő-, 1 takaréktűzhely- és 1 gépgyárról, és azután arról is, hogy bár „Tulajdonképeni Posztógyár nincs ugyan, hanem Sopronban 22 posztós” (mint a városleírásnál írja: [307](#) „hogy a versenyt jelenleg jobban kiállhassák”) „egyesülve 3 fonodát tart s évenként 400 vég finom és középszerű posztót készít.” Majd számot ad a kereskedelmi forgalom – főleg a „hajdani virágzó bor-, szarvasmarha és sertéskereskedés” – hanyatlásáról, mely annak ellenére következett be, hogy – a megyének és a városnak – (részletesebben is leírt) vasútvonala és jó országútjai vannak. A borkereskedés csökkenésének okául a külföldi magas vámokat és ismét „számos egymásután következő rossz borévek” sorát s a nagy adót jelöli meg. „Az oly nagy fontosságú” szarvasmarha- és sertéskereskedés pedig „a triest-bécsi és a bécs-ujszönyi vasutak kiépítése óta szállott alá, mert azelőtt a törökországi marhák és sertések Kanisa felől Sopronon át vándoroltak Bécsbe, de a déli vaspálya felépülvén, Kanisánál egyenesen Bécsbe szállításra. Segítend-e e bajon a sopron-kanisai vasut, a jövődjö fogja megmutatni.”

A könyv Sopron városáról a 24–27. lapokon nyújt részletesebb tájékoztatót. A korábbi művekhez hasonlóan vázolja a város „bájos” vidékét és „hajdan nevezetes erősség”-et alkotó kicsiny, de tisztán tartott belvárosát; mind a bel-, mind a külváros utcáiról leszegezi, hogy nemcsak „kövezvék”, de már „világítvák” is. A város népességéről azt írja, hogy „nevezetesen gyarapodott”, mégpedig 18.211 lélekre; ebből „r. katolikus van 9.126, evangélikus 8.649, héber 403, református 16, n. e. óhitű 15. Nyelvet illetőleg jobbára németek, s a magyarok mintegy 1.350 lakost tesznek.”⁴³⁽⁶⁰⁾ Tanulságosak a város gazdasági életéről közölt adatok is. Ezek felsorolásakor – az általános megye-ismertető nyomán már érintett adatokon kívül – *Fényes* meglehetősen sok: összesen 1189 kézművesről és 234 kereskedőről ad számot. Majd hozzáfűzi, hogy a „bortermesztéssel is számosan foglalkoznak” és a város „gyáripara sem megvetendő”; sőt az utóbbi, mint adataiból látható, fejlődött is, ha nem is túlságos ütemben: hiszen a már említett 6 üzemen (répacukorgyár, cukorfinomító, „sörház”, harang- és „vizipuska”-gyár, takaréktűzhelygyár, gépgyár) és 3 fonodán felül Sopronban még a régebről ismert „hamuzsír-főzödét”, továbbá a „rozólis-, eczet”-gyárat is felsorolhatja, valamint 7 téglavetőt 15 kemencével, „melyekben évenként 3 millió téglá, 1 1/4 millió cserépszindely gyártatik.” Vidéki mértékkel mérve és figyelemmel gúzsba kötött hazánk gazdasági hátramaradottságára Sopron hatvanas évek eleji ipara valóban elég fejlettnak tekinthető. Megújítja azután a kereskedelem visszaesését illetően már idézett megjegyzéseit (azzal a kiegészítéssel, hogy azelőtt a város „gabona-

szarvasmarha és sertésvásárai az egész országban csaknem az elsők voltak”). Hétfői és pénteki hetivásárait azonban változatlanul „elégge” fontosaknak jelöli meg („ezekre átmérőleg” – átlagosan – „évenként 33.000 darab ökör, 3170 tehén hajtatik be”). Abban a tekintetben sincs az új mű és a korábbiak közt eltérés, hogy – mint ez alkalommal is írja – „Maga a város pedig borral, gabonával, gyapjával, mézzel, viasszal, aszalt gyümölcsessel (mely soproni név alatt külföldön is ismeretes) élénk kereskedést folytat.” Ezzel szemben [308](#) valamivel részletesebben újból leszögezi: „Hajdan borral, névszerint aszubbóval Lengyelországba és Sziléziába hatalmas kereskedést üzött, s ebből sokan meggazdagodtak. Ennek már mind vége. Aszubbó ... alig készítetik már valami a sok kedvezőtlen borévek, s a tetemes adó és munkaköltség miatt. Szőlőhegye, mely a Fertő tava felől eső oldalon igen jó bort teremne, annyira kivágatott és szántófölddé alakítottatott már, hogy jelenleg csak 1.155 kataszteri holdra terjed.”[44\(61\)](#) Ha gazdasági téren Fényesnek több nem kedvező jelenségről kellett beszámolnia, egyéb tekintetben soproni mérlege jobb. Mert úgy látja, hogy a „szellemi műveltségről jól van gondoskodva Sopronban”: hiszen van bencés gimnáziuma, egy „kath. nemzeti példányiskola”, 1 katonatiszti „leánynövelde” és „szintén régi és igen jól rendezett” ev. liceuma „pap és tanár képezdével egyesítve.”[45\(62\)](#) Sőt ideveszi a „szellemi műveltség rokonai”-ként a Sopronban központosuló „számos egyleteket” is: úm. „polgári árva- és özvegy egylet 197 taggal; kath. egylet 2.524 taggal; evang. temetési egylet; beteg-egylet; mesterlegény és cselédtársulat; nő-egylet; kereskedő legény-egylet; zenetársulat, casino-egylet, s végre takarékpénztár.”[46\(63\)](#) Majd folytatólagosan részletezi a jótékony intézeteket, úm.: polgári kórház és árpolda (1832-ben Lechner József volt polgármester által alapítva); városi szegényház (1787-ben II. József császár rendeletéből alapítva); Tóth-féle polgári árpolda (Tóth János polgár által 1785-ben alapítva); árvaház (Voss Dorottya által 1770-ben alapítva); Lackner-féle árvaalapítvány (1779-ben alapítva); Ferencz József alapítvány szegény gyermekek ruháztatására (1853-ban alapítva);[47\(64\)](#) befejezésképpen pedig a város tanácsát,[48\(65\)](#) „számos királyi és országos hivatalát”[49\(66\)](#) s külön is kiemeli ezek közül, mint legfontosabbakat, a váltótörvényszéket, a vármegye „székesházát”, az ipari és kereskedelmi kamarát és a posta és „távirati” hivatalt, „megjegyezvén, hogy mind a sopron–bécsújhelyi, mind a sopron–kanizsai vaspályák részére indóházak léteznek itt s azért Béccsel és Kanizsával s ezáltal Zágrábbal és Trieszttel s jó kerüléssel Budával is vasuti összeköttetésben áll.”[50\(67\)](#)

Megemlíthetjük végül, hogy Balf ismertetése keretében *Fényes* azt is megírja, hogy a „jó hirben álló fördöntézet” 37 kádja „az itteni 22° R. meleg kénköves [309](#)forrásból töltetnek meg.” Bánfalva leírásában pedig – tájékozottságát jól jellemző módon – többek közt arról is említést tesz, hogy az eltöröltetett paulinusok kolostoránál „egy hegy alatt roppant és sok ágra szakadó pincze van, melyben a soproni borkereskedők szokták boraikat tartani.”

*

Ime a múlt század derekának: harmincas-hatvanas éveinek Soprona úgy, ahogy városunkat korának legismertebb és legtermékenyebb statisztikai-földrajzi írója hazájának és népének, nemzetének forró szeretetétől áthatva kortársai épülésére megelevenítette, az utókor számára megörökítette.

Fényes Elek „Magyarország statistikája” című könyvének előszavát a következő sokat idézett szavakkal kezdi: „Hazáját minden honfinak ismerni szép és hasznos.” Munkásságának valóban ez volt vezérlő gondolata. Ennek jegyében alkotta meg műveit, melyeknek lapjain egymást követő generációk hosszú sorát ismertette meg Magyarországgal; és egyszersmind szűkebb pátriájukkal: szülőfalujukkal, szülővárosukkal, nem utolsósorban Sopronnal is.

A Lénárt kapu a Pócsi (Kis) utca tengelyében, mögötte a Paprét
(Fénykép az 1860-as évekből)

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Tompos Ernő: Eltűnt műemlékekről és a megmaradtak védelméről

310 Tompos Ernő: Eltűnt műemlékekről és a megmaradtak védelméről

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Tompos Ernő: Eltűnt műemlékekről és a megmaradtak védelméről / I.

I.

Sopront szerte az országban mint a műemlékek városát tartják számon, és valóban két olyan városrésziünk is van (a belváros és a Szent Mihály templom környéke), ahol a lakóházak egész sora műemlék vagy műemlék jellegű, és éppen ezek a művészi együttesek – természetesen a közöttük elhelyezkedő templomokkal és szobrokkal együtt – a legnagyobb értékek városunkban.

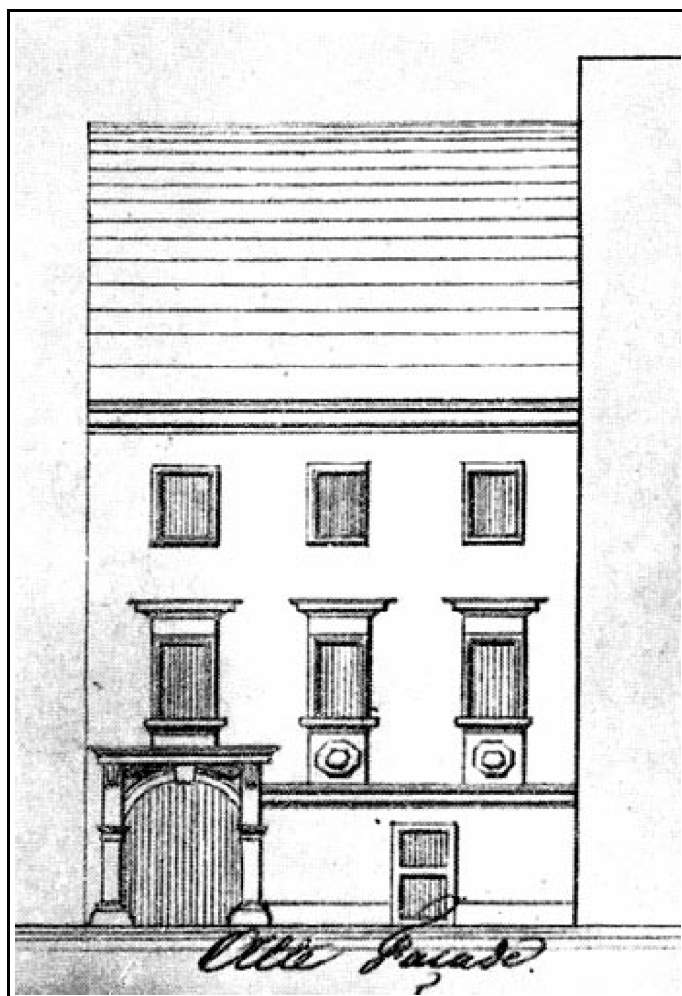
Csak az, aki a levéltárak idevonatkozó anyagát átkutatta, tudhatja azt, hogy a megmaradottakon kívül mennyi érték, mennyi szépség pusztult el. Még szerencse, hogy régi építészeink, minden erre vonatkozó

hatósági kényszer nélkül is, igen sok esetben lerajzolták és ezzel megőrizték az utókor számára azoknak az épületeknek homlokzatát és alaprajzait, amelyeket bontásra ítélték.

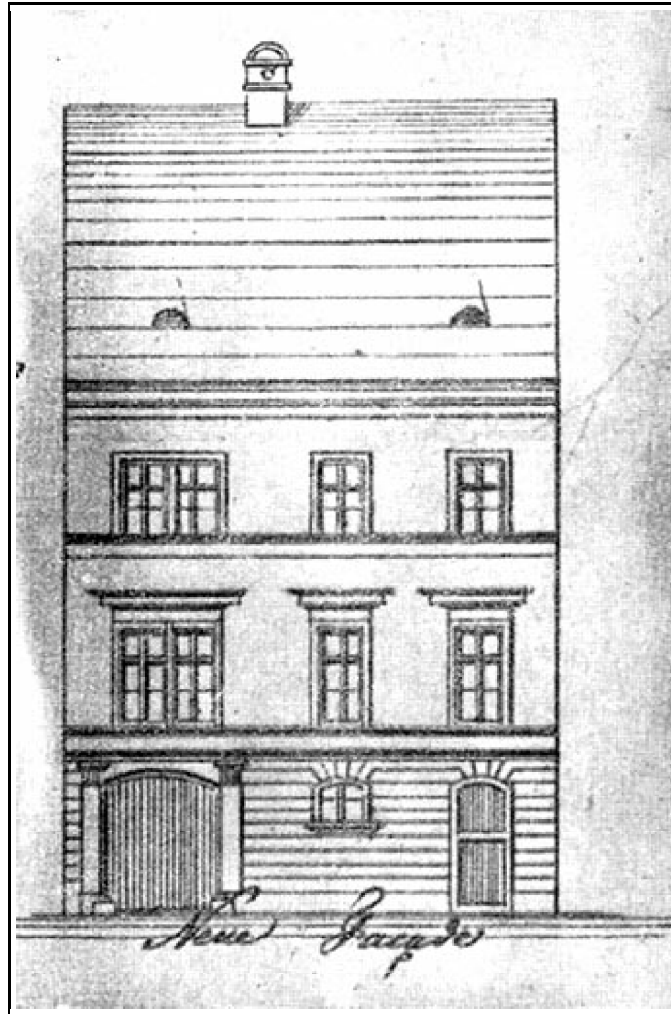
Veszteséglajstromunk első és legnagyobb tétele a régi városháza és az Előkapu tornyainak és várfalainak lebontása. Ez a kérdés oly jelentős városunk szempontjából, hogy külön tanulmányt igényel. Annyit azonban már most is megállapíthatunk, hogy a régi soproniak is szerették városukat és az épületsoport lebontását csak alapos szakértői vizsgálatok és hosszú viták után határozták el. Egy másik veszteség a Templom utca 24. sz. épület. Hild Ferdinánd építómester 1839-ben alakította át az addigi barokk homlokzatot (1. ábra) a klasszicista stílusnak megfelelően (2. ábra).¹⁽⁶⁸⁾ A barokk korbelti homlokzat nyílásai kedvező arányúak, csupán az kifogásolható, hogy a földszint fölötti válaszpárkányt neki futtatták a kapubejáratnak. A klasszicista kor építésze ez utóbbi hibát kijavította azzal, hogy a földszint fölötti párkányt átvezette a kapu felett. Ablakainak aránya azonban kedvezőtlenebb a barokk ablakok arányainál, és a kapu felett mindkét emeleten elhelyezett kettős kapcsolt ablakok alaprajzilag nem indokoltak, mert hiszen a kisebbik szobára került a nagyobb ablak. Tisztán látszik az a törekvés, hogy a kapu tengelyét kihangsúlyozzák.

Ezt az épületet Handler József tervezte át 1856-ban, ekkor már romantikus stílusban (3. ábra). Az áttervezést az indokolja, hogy a Templom utcát megnyitották a Promenádnak (mai Széchenyi tér) felé, megépítették a reál iskolát és az új iskolaépület, valamint a Templom utca 24. számú épület között egy keskeny területsáv beépítetlenül maradt. Önálló épület nem fért volna el rajta és ezért – nagyon helyesen – a meglévő lakóházat bővítették.²⁽⁶⁹⁾ Mivel azonban a reál iskola előtt az utcát már szélesebbre építették, mint a régi Templom utca volt, az új homlokzatot ívesen hátra kanyarították, hogy ezt a különbséget eltüntessék. Az átalakítás után a kapu és a felette lévő kettős ablakok az épület tengelyébe kerültek. Megváltozott még az épület főpárkánya, kapuja és a földszint kváderézése, mely az eddigi lélektelen, egyenletes kiosztás helyett kőarchitektúrát utánozó és ezzel érdekesebb osztású lett. Ezt a homlokzatot ismertük és ez adta meg évtizedekig a Fegyvertár utca lezárását. Addig, amíg egy ellenséges bomba el nem pusztította, és helyette most már egy tépett és csonka falaik által határolt rom telek rontja a belváros képét.

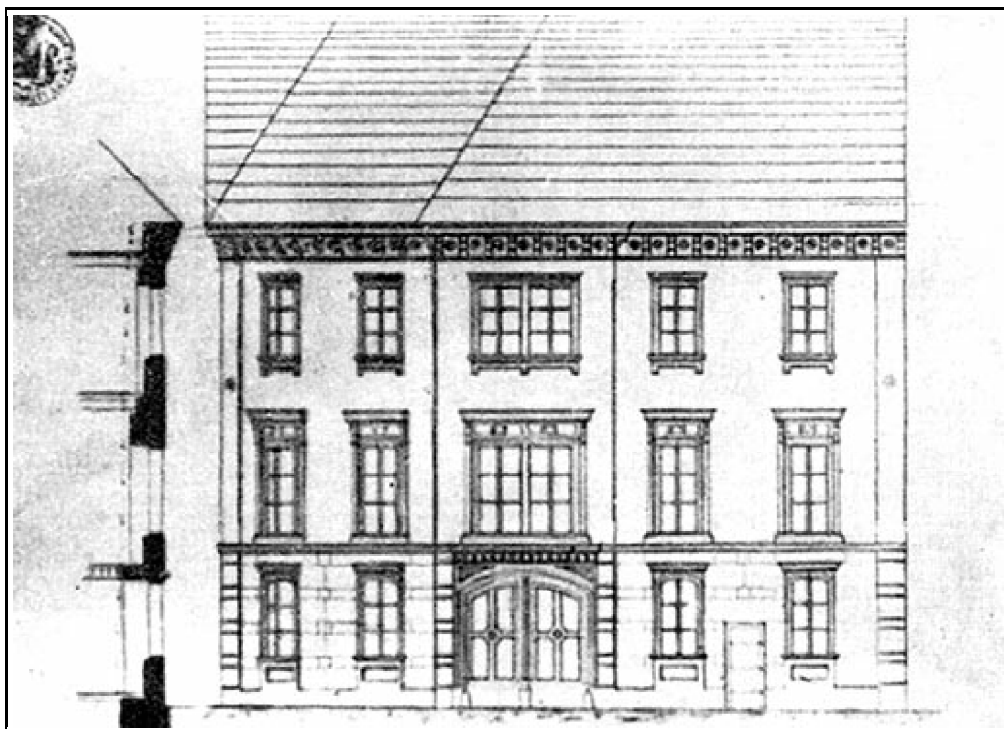
A Szent György utca 24. számú romantikus stílusú épületről – amelynek **311** magas tűzfalai nagyon kedvezőtlenül befolyásolják az Orsolya tér képét – senki sem gondolná, hogy milyen gyönyörű kis rokokó palotácska (4. ábra) állott a helyén. Különösen a pillérek szabálytalan, de annál artisztikusabb kiosztása tette érdekessé.³⁽⁷⁰⁾

1. A Templom u. 24. sz. ház barokk homlokozata
(Hild Ferdinánd felvétele)

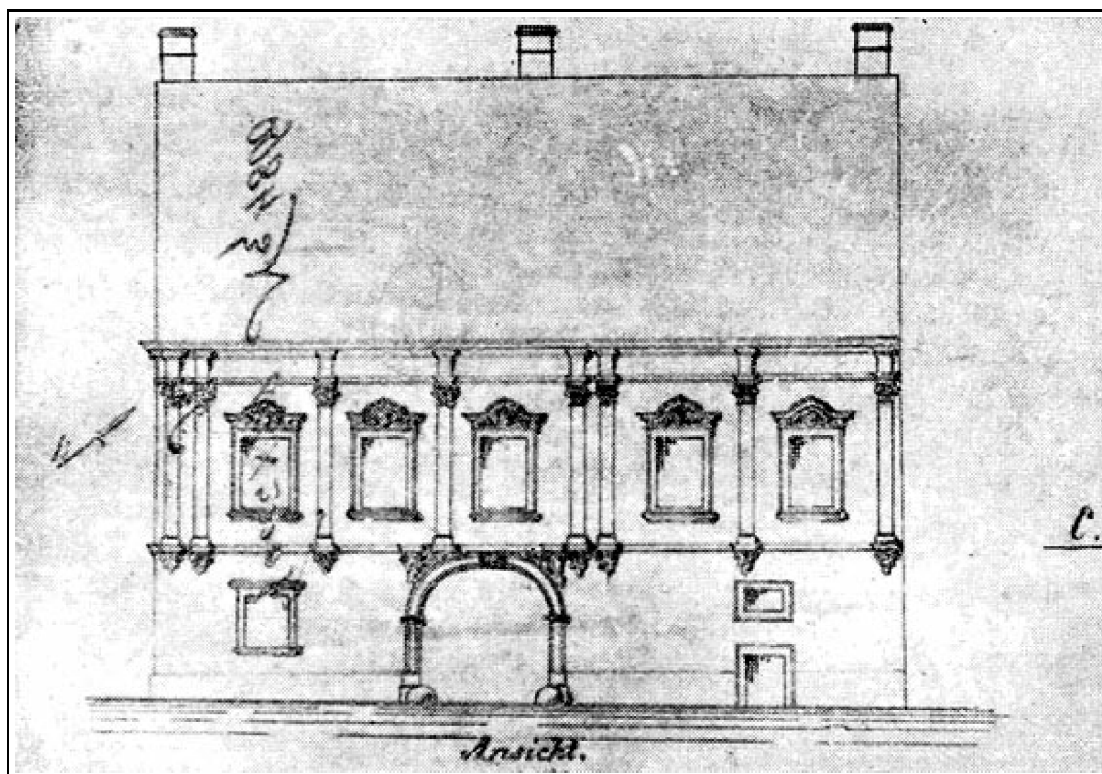

2. A Templom u. 24. sz. ház klasszicista homlokzata. 1839.
(Hild Ferdinánd felvétele)

3. Handler József terve
a Templom u. 24. sz. ház bővítésére. 1856.

312A volt katolikus árvaház homlokzatán sem javított az átépítés. Az eredeti nyugodt barokk homlokzaton egyetlen kihangsúlyozott rész volt: a kápolna.⁴⁽⁷¹⁾ Ennek architektúráját az átépítés során teljesen indokolatlanul megismételték az egész más rendeltetésű főkapunál, mivel pedig úgy érezték, hogy az így szimmetrikussá tett épület egy középtengelyt kíván, azért az addig teljesen hangsúlytalan homlokzatra még egy középső fő tengelyt is ráerőszakoltak. Hiba volt még az is, hogy a kápolna oromzatának eredeti barokk vonalozását is megváltoztatták. Nagyon helyes volna, ha az építési hatóság az épület helyreállítása esetén kötelezné az építetőt a régi állapot helyreállítására. Ezt annál is könnyebben meg lehetne tenni, mert a sok felesleges építészeti tagozat kiképzése amúgy is csak megdrágítaná a felújítást. Természetes, hogy a homlokzatban utólag elhelyezett sárga keramit téglákat a felújításkor szintén el kell majd távolítani. (5–6. ábra.)

4. Handler József felvétele a Szt. György u. 24. sz. ház helyén állt rokokó épületről. 1857.

Várkerületünk kialakulását mindenki ismeri: az eredetileg ott állott fabódék helyére kicsiny, de már falazott épületek kerültek. Ez a fejlődés folytatódott a város múlt század közepén bekövetkezett fellendülése során, amikor az addigi földszintes vagy egy-emleletes házakat két-emleletes épületekké építették át. A fejlődés azonban csak a gazdasági téren volt meg, építőművészet szempontjából már nem. Jó példa erre a mai Lenin körút 96. sz. épület, amely a maga túlzott díszítéseivel bizony meg sem közelíti az előtte ott állott egy emleletes copf stílusú épület egyszerűbb, de szebb homlokzatát.⁵⁽⁷²⁾ Nem hallgathatjuk el a korai kapitalizmus építőinek és építészeinek azt a hibáját sem, hogy bizony a telkek kiuzsorázása terén sokkal messzebb mentek a megengedettnél. Oly tömören építették be telkeiket, hogy még világítóudvar is alig maradt és bizony még ma is sok-sok család „áldja” az emléküket, amikor a szűk, sötét és szellőztethetetlen udvari szobákban és konyhákban kénytelen leélni az életét. (7–9. ábra.)

313Végül a mai Erdészeti Technikum – azelőtt gimnázium – helyén állott Szent György utcai olasz jellegű közutat mutatjuk be id. Stornó Ferenc egy vázlata nyomán. Egyszerűsége ellenére is veszteség városunkra az, hogy elbontották és helyette egy két-emleletes eklektikus épületet emeltek, mely a maga erősen kiülő tagozataival sehogyan sem illik bele az utca hangulatába. (10. ábra.)

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Tompos Ernő: Eltűnt műemlékekről és a megmaradtak védelméről / II.

II.

Miután egy kis ízelítőt kaptunk abból, hogy műemlékeink terén mennyi érték pusztult el, fordítsuk figyelmünket a jelen feladataira. Arra, hogy mit kell tennünk a még megmaradt műemlékeink védelmére. Itt – bár ennek nem minden soproni örül – követendő példaképpen Győrt kell megemlítenem. Győrben talán nincsen olyan múltja a műemlékvédelemnek, mint nálunk, de kétségtelen, hogy az utóbbi évek során jelentőset alkottak e téren. Egész utcatorokat tataroznak, és ennek kapcsán lebontják az oda nem illő és ízléstelen portálokat és helyettük szakszerű és jó ízléstől vezérelt helyreállító munkával szép és a régi értékeket kihangsúlyozó homlokzatokat teremtenek.

Persze nálunk súlyosabbak a belvárost ért bombakárok, de azért szívós és jól megszervezett munkával itt is jelentős eredményeket lehet majd elérni. Ide tartoznak azok a már megindított talajvizsgálatok, amelyek a belváros altalaját vannak hivatva felderíteni, majd az ehhez kapcsolódó statikai vizsgálatok és a szanalási terv elkészítése és megvalósítása.

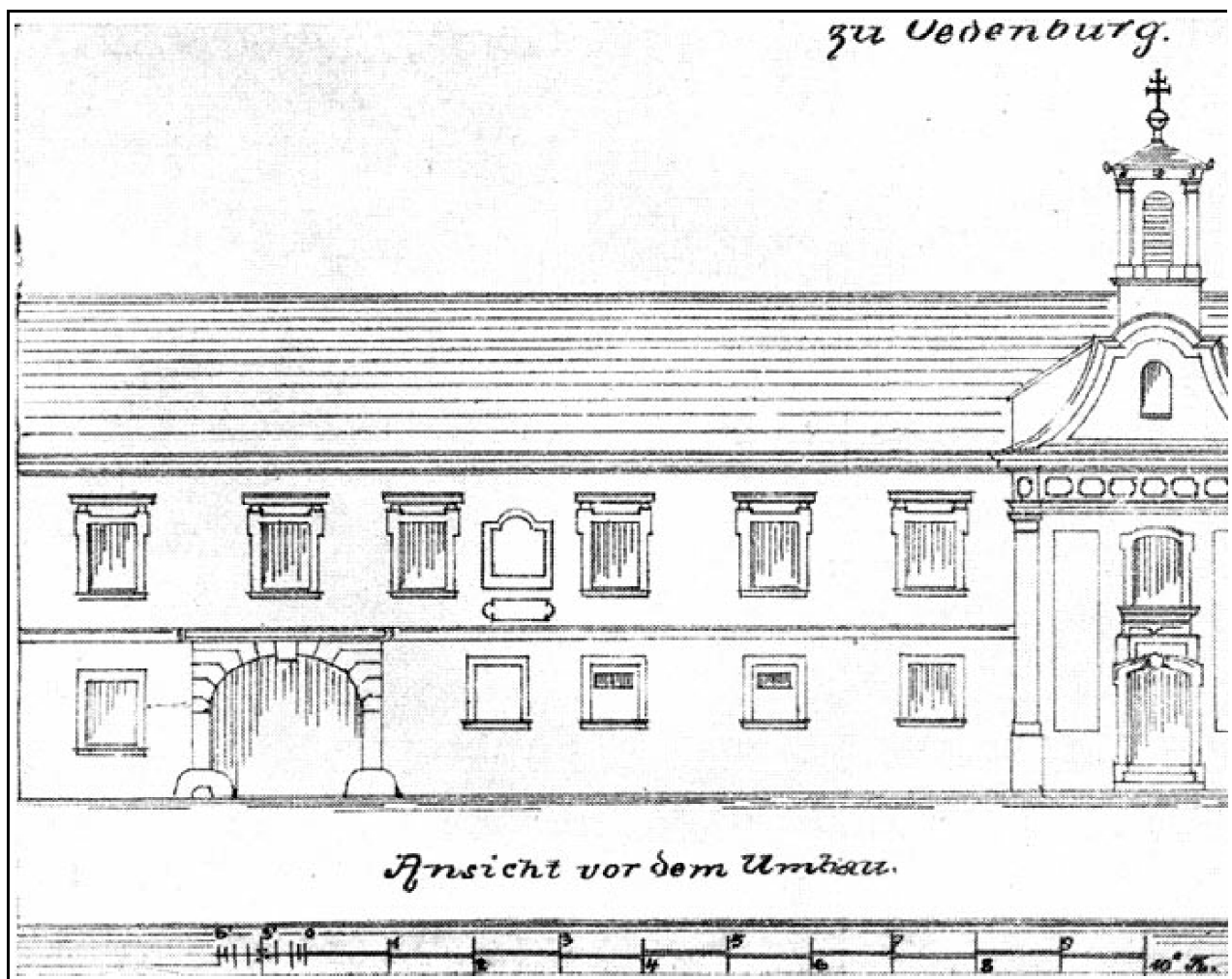
A feladatok megoszlanak: 1. Viszonylag legegyszerűbb azoknak a házaknak a felújítása, amelyek a Soproni Ingatlankezelő Vállalat kezelésében állanak. Itt megvan a megfelelő tervezet és személyzet az ilyen munkák lebonyolítására, kormányzatunk pedig állandóan emelkedő mértékben bocsátja rendelkezésre a felújítási hiteleket. Az 1954-es év 2 milliós hitelkeretéből mostanig több mint 8 millió forintba emelkedett az évenként rendelkezésre álló összeg. Sőt általában még kivitelezési kapacitást is sikerült biztosítani a munkákhoz. A nehézséget e téren csak az jelenti, hogy olyan sok a veszélyes ház, hogy igen nehéz kiválasztani azokat, amelyeknek egy-egy évben sorra kell kerülniök. A kiválasztás alapja nem lehet pusztán a műemléki szempont, ezt meg kell előznie az emberéletek megmentésére irányuló törekvéseknek.

2. Igen nagy feladat hárul a városi tanácsra is. Elsősorban azt várja tőle a város közönsége, de ezenkívül mindenki, aki műemlékekkel foglalkozik, hogy fogja össze és vezesse a műemlékek megmentésére irányuló munkát. De ezenkívül rá vár az is, hogy a belvárosi romtelkek helyére kerülő lakóházakat megterveztesse és megépíttesse. Ezek megépítése nélkül ugyanis a még megmaradt épületeink állékonysága sincs biztosítva.

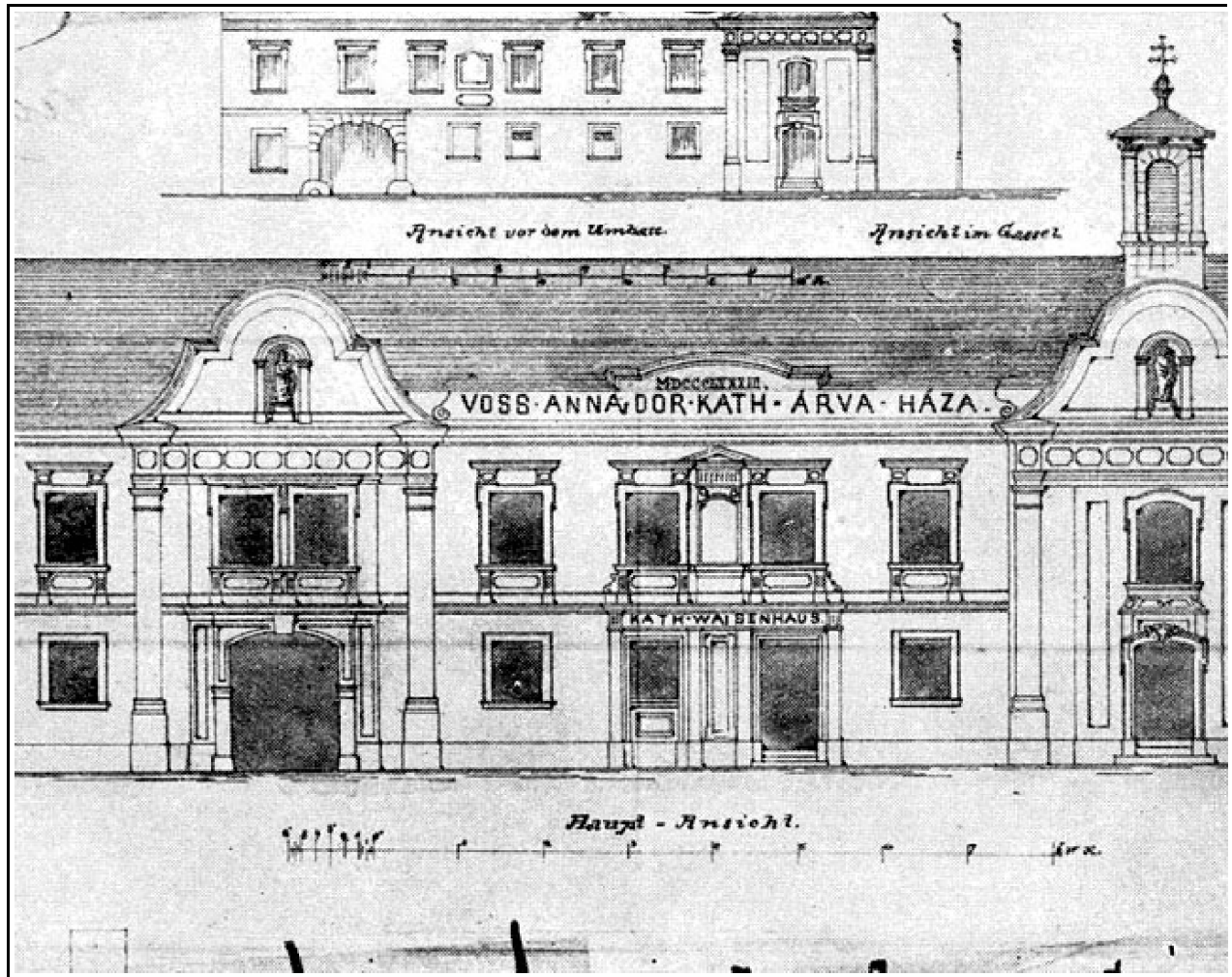
A munkák olyan nagyon, hogy azokat egyszerre még abban az esetben sem lehetne elvégeztetni, ha a tervezési és kivitelezésre szánt hitelek korlátlan mennyiségben állnának is rendelkezésünkre. Ezért bizonyos ütemezést kell készítenünk, mégpedig oly módon, hogy a beépítendő romtelkek és a felújításra kerülő házak lehetőleg egymás mellett legyenek és így egy felvonulással, egy építésvezetővel lehessen megoldani a kérdést. Ez kívánatos esztétikai okokból, az ellenőrzés szempontjából, de főként az építési költségek csökkentésének érdekében. Ezért is rendelte el a kormányzatunk azt, hogy az építési hitelek 20%-át sorház tatarozásra kell fordítani.

A munkát az Orsolya tér Fegyvertár utcai részén és a vele szomszédos Templom utcai részeken kellene kezdeni, hogy ezzel a Széchenyi tér felől jövő látogatóknak az első benyomása – minél előbb kedvezőre változzék, mert a mostani kép – foghíjak, takaratlan tűzfalak, helyre 315nem állított homlokzatok – bizony lesújtó. E munka keretében kellene újjáépíteni az Orsolya tér 4. sz. épületet (volt Lunkányi-ház). Miután erről sok fénykép és viszonylag pontos felvételi rajzok állnak rendelkezésre, itt a varsói minta szerint a régi homlokzattal – de új és modern belső elrendezéssel – végeztetnénk el az újjáépítést. Be kellene építeni a Templom u. 24. sz. épületet és a volt zsidó templom helyén tátongó foghíjakat is a környezethez illeszkedő és a régi építési vonalat betartó modern épületekkel. A Templom u. 24. sz. épületnél esetleg fel lehetne használni az első részben közölt Handler-féle tervet a homlokzat kialakításánál. Ezek az épületek egyben a lakásínség enyhítését is szolgálnák és lehetővé tennék azt, hogy a felújítandó épületek életveszélyes lakásaiból a bérlőiket a felújítás tartamára át lehessen költöztetni más lakásba. E munkáikkal együtt felújításra kerülnének a környező épületek. Így a Fegyvertár utca 5. sz. épület, a Templom u. 21. sz. épület,

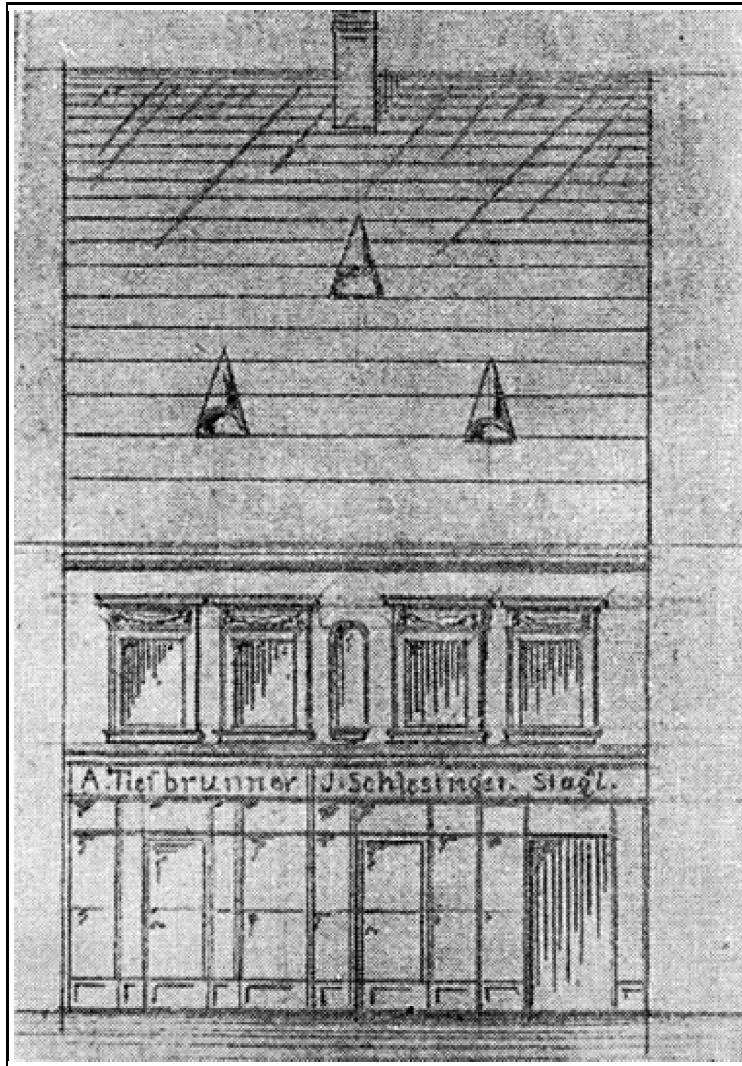
melyeknél az eddigi munkák csak a lakhatóvá tételre és az életveszély megszüntetésére terjedtek ki, de amelyek homlokzati kialakítása hitelkeret hiányában akkor elmaradt. Felújítandó volna a Templom u. 22. sz. épület is, amelynek tervezésével kapcsolatos műemléki kutatás Sopronban eddig még elő nem fordult zömök oszlopokon nyugvó árkádokat tárt fel. A Fegyvertár utca 3. sz. épület felújítási tervei évek óta készen vannak és megvalósításra várnak. Ezzel egy jelentős műemlékünket mentenénk meg, és festőművészeinknek is szolgálatot tennénk, mert a felmagasított padlásrész kiépítésével műterem-lakások is létesülnének, amiben eddig nagy hiány mutatkozott. A jelenleg lakatlanul álló épületet pedig addig, amíg a környező romtelkek beépítése és a lakóházak felújítása meg nem történik, felvonulási épületként lehetne használni. Mint láthatjuk, már az 1. ütem megvalósítása erősen megjavítaná az egész belváros képét. Ez különösen indokolt akkor, amikor a Bástya kávéház létesítésével és az IBUSZ által megrendezett várost ismertető sétákkal egyenesen odacsalogtják az embereket.

3145. A volt Voss-árvaház (Halász u.) eredeti homlokzata

6. A volt Voss-árvaház átépítésének terve

7. A Gyengő ház (Várkerület 93) eredeti állapotában. Ma Lenin körút 96.

A második ütem az elsőnek a folytatása kell hogy legyen. Meg kell őriznie az Orsolya tér rendezésére kiírandó tervpályázatnak. E pályázat eredménye alapján el kell készülnie a munkákhoz szükséges műszaki tervdokumentációknak, és csak azután lehet az építkezéshez hozzáfogni. Legfontosabb építkezése az ún. Gyóni-ház újbóli felépítése. Ennél az épületnél az eredeti homlokzat felújítását az is indokolja, hogy az eredeti faragott kövek (rokokó pillér fejezetek stb.) részben megmaradtak, és így – az ugyancsak fennmaradt felmérési rajzokkal és fényképekkel együtt – alapjául szolgálhatnak az épület újbóli megépítésének. E megépítés annál is sürgősebb és fontosabb, mert a Hátsókapu 2. sz. épület és a volt Orsolya zárda falai már erősen megrepedtek és megtámasztásuk szinte halaszthatatlan feladat. Ennek az ütemnek másik fontos építkezése a Hátsókapu 8. (volt Müller Paulin-féle alapítványi ház) lebombázott részének újjáépítése. Természetes, hogy itt is szükséges az egész épület felújítása, [316](#) mert hiszen az a bomba, mely az épület egy részét romba döntötte, a szomszédos falakon és kéményeken is súlyos károkat és repedéseket okozott.

E munkákkal kapcsolatban rendbe kellene hozni az egész Hátsókapu utcát és a Szent György utcának az Orsolya tér felőli részét. Megoldást kellene találni a magántulajdonban lévő Szt. György utca 18. sz. alatti romtelek beépítésére, és az Orsolya téri templom, valamint az Orsolya téren állott kút helyreállítására is.

8. A Várkerület 93. sz. ház régi környezetében. (1860 körül)

Anélkül, hogy az Orsolya téri tervpályázatnak elébe akarnánk vágni, az a javaslatunk, hogy az Orsolya-templom helyreállítása alkalmával a régi kiugró előcsarnokot nem volna helyes visszaállítani, mert az a tér összhatását zavarja és elfödne a templom első (közvetlenül bombázás utáni) helyreállításakor elhelyezett Szakál Ernő szobrászművészünkől származó reliefet. Helyette azt javasolnám, hogy meg kellene hagyni a régi pillérek csonkjait a mostani állapotukban örök mementoként arra, hogy milyen károkat okozhat a háború és a vele járó bombázás.

A III. ütem a Lenin körúti – jelenleg sportpályának használt – romtelek beépítését és a körülötte lévő épületek felújítását foglalná magában. Ezzel kapcsolatban pályázatot kellene kiírni a Bástya tér rendezésére és a pályázat eredményéhez képest fel kellene építeni a Lenin körút 98. (ún. Lenck-átjáró) lebombázott második emeletét.

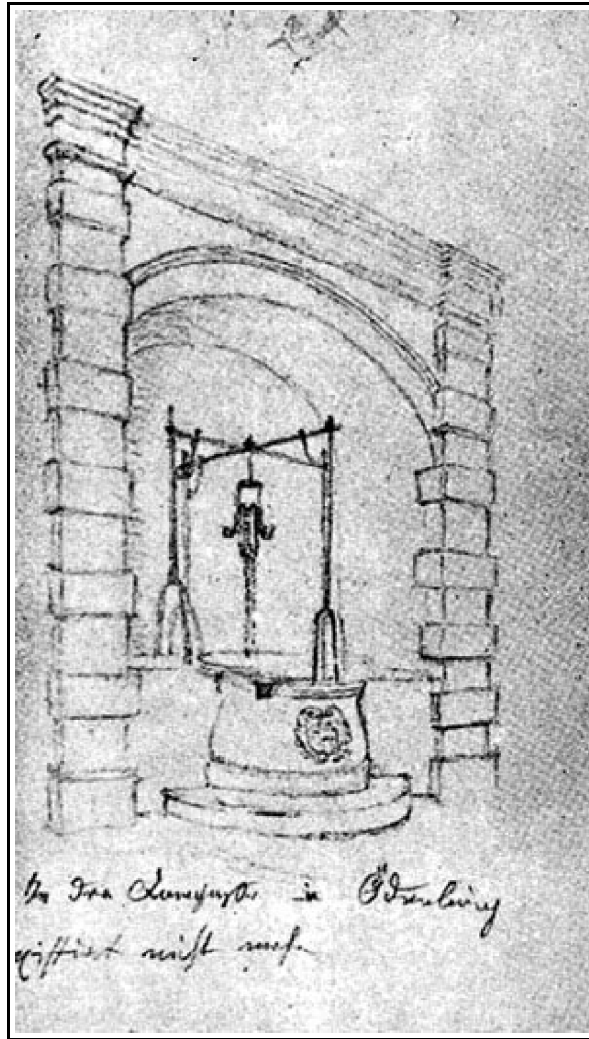
A IV. ütemben a Szt. György utca és Új utca közötti lebombázott házak helyére egy új lakóház vagy talán méginkább egy irodaház felépítése volna szükséges. Ez utóbbi mellett szól a Tanácsháza közelsége és a központi, de mégis nyugodt fekvés. E munkával kapcsolatban el kellene végezni a környező lakóházak és a

Káptalan-ház felújítását is.

317 Ötödik ütemként az Előkapu környékét kell rendbehozni. Ezzel kapcsolatban megoldást vár az Előkapu 11. sz. épület felújítása, mely viszont feltételezi a körülötte elhelyezkedő kis üzletházak kérdésének megoldását. Kívánatos volna az előkapui házak rendbehozásával kapcsolatban az automatikusan mozgó figurákkal díszített órának a rekonstruálását is elvégeztetni.

9. Gyengő ház
A Várkerület 93.

10. Kút a Szt. György utcában

Hatodik ütem a Lenin körút elejének, vagyis többek között a Lenin körút 2., 5., 7., 9., 10., 11., 13., 16., 19. és 23., számú épületeknek felújítása. E felújításokkal kapcsolatban a felújításra kerülő épületeket abból a szempontból is meg kellene vizsgálni, hogy nem rejtenez-e még magukban gótikus korból származó, eddig ismeretlen részleteket.

Utolsó (VII.) ütemként a Színház u. 28. számú romtelek beépítése (esetleg a mellette lévő egy-emeletes és földszintes, egyébként is életveszélyes épületek lebontásával és telküknek felhasználásával) II–III emelet magasságban. Az épület a soproni színház dolgozóinak lakásait foglalhatná magában és ezzel megoldódna a színház dolgozóinak lakáskérdése. Eddig ugyanis a szintársulatnak Sopronba való lejövetelét éppen a rossz lakásviszonyok nehezítették vagy akadályozták meg. A Rákóczi út 2. számú épület telkének a Petőfi térre néző frontját ugyancsak II–III emelet magasságban be kellene építeni, mert ezzel a tér zártságát fokoznánk, és egyben a lakásínség is enyhülne. Egyidejűleg el kellene végezni a környéken lévő épületek felújítását is, ideértve a Színház 318u. 25. számú épületet, melynek az iskolaudvar felé néző tűzfalát

homlokzattá kellene átalakítani.

E munkákkal kapcsolatban meg kellene valósítani a szanalási tervnek azt a részét, hogy a várfalnak lehetőleg minél nagyobb darabját tegyük láthatóvá. Például a Lenin körút 14. sz. épületnél, ahol az udvar szintje egyben a régi várárok mélységének bemutatását lehetővé tenné, és ahol a bontást egy romos és életveszélyes épületrész elbontása árán aránylag könnyen el lehetne végezni. Természetes, hogy a külvárosi műemlékek (pl. Fövényverem) sorház-tatarozási munkáinak is tovább kell folytatódniok.

Reméljük, hogy javaslatunk meghallgatásra talál, és városunk műemlékei – melyeknek az idegenforgalmunk fellendítésénél is nagy szerepük van – megmenekülnek a további pusztulástól.

A Várkerület 1944/5-ben elpusztult 111–115. sz. házai. (Csatkai E. felvétele)

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Csapodiné Gárdonyi Klára: Széchényi Júlia emlékkönyve a Széchényi Könyvtárban

319 Csapodiné Gárdonyi Klára: Széchényi Júlia emlékkönyve a Széchényi Könyvtárban

Ez év elején az Állami Könyvterjesztő Vállalat antikvár osztálya több kézirattal együtt egy negyedrért alakú, bordó bőrbe kötött emlékalbumot ajánlott megvételre az Országos Széchényi Könyvtárnak, amelyen első

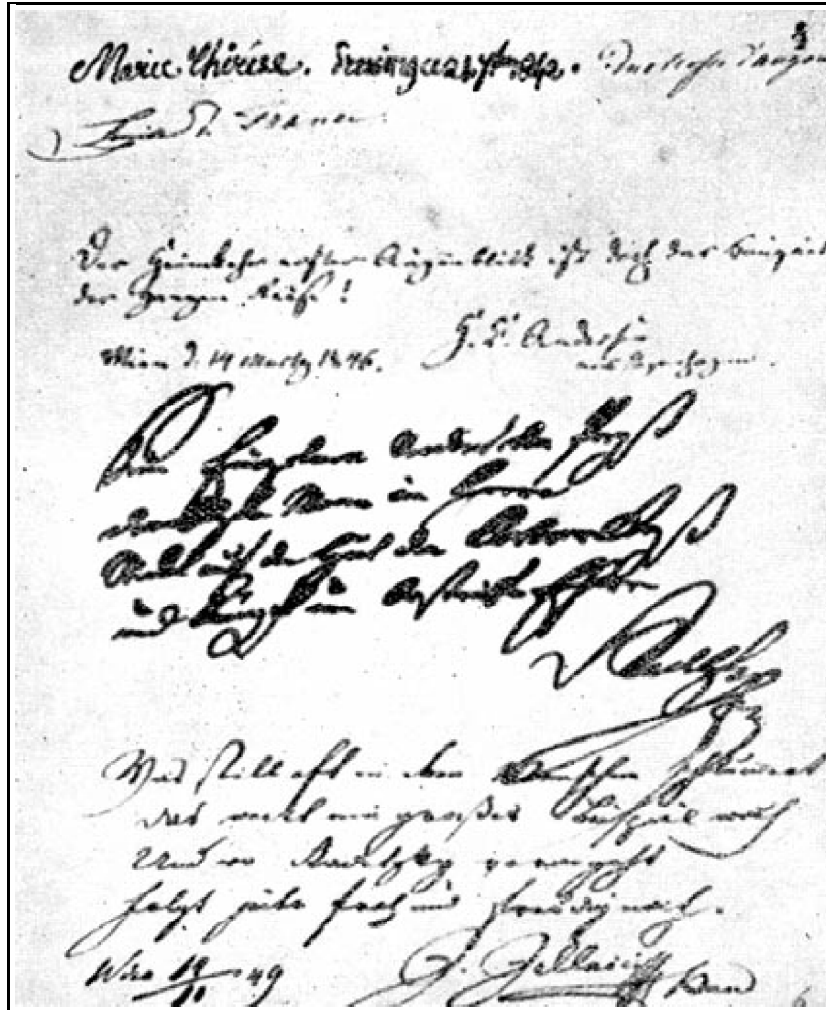
pillanatra semmilyen feltűnő külső jel nem árulta el, hogy ki lehetett egykori tulajdonosa. Közelebről szemügyre véve az album beírt lapjait, meg lehetett állapítani, hogy a dátummal ellátott emléksorok, bejegyzések 1835 és 1869 közöttiek, hogy nagy részük német nyelvű, de van francia és angol is, és hogy az előforduló nevek közül többen az egykorú osztrák uralkodó-ház tagjai sorából kerültek ki, mellettük pedig néhány korabeli egészen neves író és művész is megörökítette magát.

A bejegyzések dátumaiban többször is előforduló Horpács név önmagában még nem árulta el biztosra vehetően, hogy az album tulajdonosát a Széchényi-családban kell keresnünk, mert ilyen nevű hely Nógrád megyében is van, azonban az emléksorok tüzetes vizsgálata során akadt egy, amelyben a Széchényi-név – ha kissé torzított alakban is (mint „Secheni”) – de előfordult. Ezen a nyomon elindulva és hozzáadva még, hogy az emlékkönyv első kötetáblájának belsejére ragasztott cégjelző vignetta londoni eredetre utalt, ki lehetett következtetni, hogy az album tulajdonosa nem lehetett más, mint Széchényi Júlia, Sz. Lajos leánya, aki 1835-ben ment férjhez az angol Parry Józsefhez.

A Széchényi-család több tagja, de különösen Széchényi Ferenc, a róla elnevezett könyvtár alapítója, és Széchenyi István, a magyar reformkor kimagasló alakja révén általában mint a szellemi fejlődés és haladás zászlóvivője él ma is a magyar nép köztudatában. A kiterjedt és szétágazó Széchényi-családnak azonban – éppen úgy mint más magyar főnemesi családoknak – voltak szép számmal olyan tagjai is, akik az osztrák uralkodóháztól való politikai függés következtében közel kerültek a bécsi udvarhoz. Ezek közé tartozott Széchényi Lajos is, Júlia atyja, aki egyébként fia volt Széchényi Ferencnek és testvére Széchenyi Istvánnak. Széchényi Lajos második házassága révén (Wurmbrand Ferdinánd tábornoknak, a császárné udvarmesterének leányát, Franciskát vette nőül), 1824-ben Ferenc Károly főherceg (V. Ferdinánd öccse) feleségének, Zsófia bajor főhercegnőnek lett a főudvarmestere. Erre az állásra előbb öccse, István volt jelölve, de ismeretlen okból mégsem őrá esett a választás.¹⁽⁷³⁾

A súlyos leköötöttséget jelentő főudvarmesteri teendők ellátása mellett ez az állás Széchényi Lajosra és családjára társadalmi kötelezettségeket is hárított. A téli évadban Bécsben, nyáron pedig Sopronhorpácson Széchényi Lajosék nagy házat vittek, és alig volt író vagy művész, aki az ő szalonjukban meg ne fordult volna. Az uralkodó Habsburg-családdal való kapcsolatot még az is elmélyítette, hogy Széchényi Lajosnak második házasságából származó két fia, Imre és Dénes, közeli kortársa volt és így állandó játszótársa lett Ferenc József főhercegnek, a későbbi uralkodónak, Ferenc Károly főherceg és a bajor Zsófia legidősebb fiának.

³²⁰Széchényi Júlia 1809-ben Sopronhorpácson született, atyjának, Lajosnak első házasságából. Életéről aránylag keveset tudunk. 1835-ben férjhez ment az angol Parry Józsefhez, s a bécsi esküvő után először Angliában telepedtek le, majd Drezda mellett, Pillnitzben éltek. Később Wolfsbergben, Svájcban vettek birtokot s oda költöztek. Parry 1846-ban meghalt, ekkor Júlia eladta a birtokot s kisfiával Bécsbe költözött. Itt halt meg 1885-ben. Atyjával, családjával való kapcsolatára némi világot vetnek Széchényi Lajosnak kiadott levelei.²⁽⁷⁴⁾ Megjegyzésekből és célzásokból arra kell következtetnünk, hogy Széchényi Lajos ezzel a gyermekével nem tudta megtalálni a kellő kapcsolatot, s hogy házassága sem lehetett a legharmonikusabb, és úgy látszik, hogy mindennek Júlia természete volt az oka. Ismeretes egy levélváltása Széchenyi Istvánnal is,³⁽⁷⁵⁾ ez azonban inkább az utóbbira jellemző; arra mutat ugyanis, hogy Sz. István családja tagjait is igyekezett eszméinek megnyerni: levelében oldalakon keresztül oktatja unokahúgát hazájával, embertársaival szemben való kötelességeire.

Andersen emléksorai (felülről a második)

Az emlékkönyvet Júlia nyilván Parry Józseftől kapta, házasságkötésük évében, aki azt Londonban vásárolta számára. Az album bejegyzései arra mutatnak, [321](#) hogy Júlia nagyrészt atyja révén került kapcsolatba vagy ismerkedett meg nevesebb írókkal és művészekkel, és hogy atyja szalonja tette lehetővé számára, hogy a szellemi élet néhány kiválósága emléksorokat írt albumába, vagy rajzzal, festménnyel örökítette meg magát. Mindamellet a bejegyzések száma az emlékkönyv üres lapjaihoz viszonyítva inkább kevés mint sok. Feltűnő az is, hogy melegebb, baráti hangot alig üt meg valaki a bejegyzők közül. Úgy látszik, mintha Széchényi Júlia elsősorban nem arra törekedett volna, hogy közelálló barátaitól emlékeket gyűjtson, hanem inkább arra, hogy önmagának és másoknak elszámálhassa, hogy milyen kiválóságok és nagyságok közelébe került. Erre mutat az is, hogy néhány név mellé Széchényi Júlia – valószínűleg idősebb korában – magyarázó megjegyzéseket fűzött, amelyek az illetők rangját, címét tüntetik fel. Bizonyára nagyon büszke volt rá, hogy Mária szász királyné, Zsófia osztrák főhercegné, a Habsburg-Lotharingiai ház több más tagja, valamint az Angouleme-i hercegné aláírásával, sőt emléksoraival dicsekedhetett. A sok fényes név között csupán egy egészen egyszerű név szerepel, egy svájci hegyi vezetőé, akinek nehézkesen rótt aláírása mellé azt írta később Széchényi Júlia, hogy olyan biztos vezetőjük volt a magas hegyek között

Christian Schleppey, hogy neve méltóképpen szerepel nagy államférfiaké mellett.

Az emlékkönyvben a bejegyzések nem időrendben követik egymást, hanem alkalmasszerűen. Sokan elmulasztották, hogy dátumot írjanak. Mielőtt teljes jegyzéket adnánk a bejegyzők nevével, a legnevezetesebbeket külön ismertetjük. Ilyenek az 1848 előtti időszakból Andersen, Grillparzer, Liszt Ferenc és Donizetti.

Az említettek közül időrendben minden valószínűség szerint legkorábbi Liszt Ferenc bejegyzése. A helyet és az évet nem jelölte meg ugyan, de egyik legnépszerűbb – ha nem is a legértékesebb – művének a Grande Galop chromatique-nak néhány taktusát írta be Széchenyi Júlia emlékkönyvébe, ez a szerzeménye pedig minden valószínűség szerint 1838-ban keletkezett, és még ebben az évben nyomtatásban is megjelent.⁴⁽⁷⁶⁾ Arról is tudomásunk van, hogy Széchenyi Lajos szalonjában 1838-ban mutatta be Liszt Ferencet,⁵⁽⁷⁷⁾ és hogy ugyanebben az évben – a pesti nagy árvíz évében – hangversenyzett Liszt Bécsben. Így elég nagy valószínűséggel tekinthetjük az 1838-as évet a bejegyzés időpontjának.

Öt évvel későbből, 1843-ból való a kiváló olasz zeneszerző, Gaetano Donizetti bejegyzése az emlékkönyvben. Ő is, mint Liszt Ferenc, hangjegyekkel örökítette meg magát az albumban. Bécsi udvari karmester volt, operái nagy részét itt mutatták be nagy sikerrel. Ezek közül a legnépszerűbbeknek, a Lindá-nak, a Lammermoori Luciá-nak és a Borgia Lucretiá-nak egy-egy taktusát jegyezte be az egyik lapra.

Grillparzer-nek, a biedermeier-kor osztrák drámaírójának Wintergedanken c. versét találjuk az albumban, 1844. január 28-i dátummal.

Andersen, a nagy dán meseköltő 1846-ban tett németországi útja alkalmával Drezdában ajánlólevelet kapott a szász királynétól a bécsi udvarhoz. Itt egy este meséiből olvasott föl, és ebből az alkalomból bizonyosan megismerkedett Széchenyi Lajossal is, akinek házában többször is megfordulhatott. Széchenyi István említi ugyanis naplójában,⁶⁽⁷⁸⁾ hogy 1846. március 12-én megismerkedett „a dán ³²²költővel”, Andersen bejegyzésének dátuma Széchenyi Júlia emlékkönyvében viszont ennél két nappal későbbi, március 14. A következő sort írta be: Der Heimkehr erster Augenblick ist doch das Bouquet der ganzen Reise!

Andersen egyébként maga is beszámol Életem meséje c. önéletrajzi munkájában Széchenyi Lajossal való megismerkedéséről, és itt azt emeli ki, hogy legérdekesebb élménye Széchenyi Istvánnal való találkozása volt. Széchenyi nevét már Dániában is ismerte, minthogy ottani legnagyobb pártfogója és barátja Collin, 1835-ben lefordította dán nyelvre Széchenyinek a lovakról írt munkáját. Arról, hogy Andersen ismerte ezt a fordítást, Reiseblätter in Österreich c. munkájának Magyarországra vonatkozó részéből értesülünk.

Liszt Ferenc bejegyzése

Bájos, szerénységében is kvalitásos kis akvarell ragadja meg figyelmünket az album 39. lapján. A kis kép egy faluvégi, magabamélyedt hegedűs-koldust ábrázol, amint hangszerén játszva észre sem veszi a körülötte ugráló-táncoló gyermekcsoportot. 1847 májusában J. N. Peter Geiger, a neves bécsi könyvillusztrátor munkája ez, aki hosszú időn keresztül a Habsburg-ház udvari festője volt, sőt ki volt szemelve Ferenc József főherceg rajztanárául is. Geigert Heckenast Gusztáv pesti könyvkiadó is több ízben foglalkoztatta, magyar vonatkozású könyvillusztrációi közül legismertebbek Jókai Magyar nemzet történetéhez készített rajzai, a Heckenastnál megjelent német írók közül pedig Stifter Adalbert munkáihoz készített hangulatos illusztrációkat.⁷⁽⁷⁹⁾ A Széchényi Júlia emlékkönyvében található akvarelljét első pillanatban tárgyánál fogva önarcképnek (Geiger-hegedűs) tarthatnók, a Geigerről fennmaradt arcképekkel való összehasonlítás után azonban ez a feltevés aligha igazolható. A kis zsánerkép főalakja azonban nagyon hasonlít Grillparzer egyik novellahősére, a Der arme Spielmann-ra, ³²³akit Grillparzer így ír le: „...der Gegenstand meiner Neugier stand, aus Leibeskräften spielend im Kreise einiger Knaben ... Der Alte geigte fort, scheinbar ohne auf sie zu achten...” Tudunk arról, hogy Geiger foglalkozott – éppen Heckenast megbízásából – Grillparzer műveinek illusztrálásával, ez azonban sokkal később, a 70-es években történt, és mint kiadói terv megghiúsult.⁸⁽⁸⁰⁾ Bizonyosra vehető azonban, hogy Geiger ettől függetlenül már előbb is ismerte Grillparzer novelláját.

Ludwig Tieck, a német romantikusok körének egyik nevezetes alakja is megtalálható Széchényi Júlia emlékkönyvének bejegyzői között. Dátumot nem írt soraihoz, a szöveg így szól:

*Man giebt dem Scheidenden ein Wort zum Angedenken,
Dass es ihm sage:
Erinnere dich der Stunden und der Tage,
Die uns das flücht'ge Leben
Freundlich gegeben,
Und magst du gern und freundlich lenken
Zu uns dein Denken,
Dem schnell Entflohenen Geistesworte
schenken.*

Az album legérdekesebb lapjai közé tartozik az 5. folióra beragasztott akvarell, amely egy éjjeliőrt ábrázol, felirata pedig a következő: Figurine für dem Nachwachter im „Wirrwarr“, angegeben und gezeichnet von dem Erzhg Franz Joseph 1848.

Az éjjeli őrcvonasai, akinek a szerephez képest fehér haja, bajusza és szakálla van, érdekesen emlékeztetnek Ferenc József öregkori képmásaira. A kis akvarell azonban nem őt magát, hanem a Habsburg-család egy másik tagját ábrázolja színpadi szerepben. Tudomásunk van arról egykorú naplók és emlékiratok alapján, hogy a bécsi udvarban 1848 februárjában kétszer is előadták a kedvelt vígjátékírónak, Kotzebuenak Wirrwarr c. bohózatát, sőt fennmaradt az előadás nyomtatott színlapja is, amely felsorolja a szereplők nevét.⁹⁽⁸¹⁾ Széchényi Lajos már hivatalánál fogva is részt vett a darab előadásában és rajta kívül a Széchényi-családnak még három tagja: Dénes (Széchényi Lajos fia), Eliz és Mária (Széchényi Pál – Lajos és István testvére – leányai).

Színdarabok előadása főrangú műkedvelők által ebben az időben a kedvelt szórakozások közé tartozott. Széchényi Lajos sopronhorpácsi kastélyában 1846 karácsonyán felesége számára meglepetésül kis házi színpadot állíttatott fel, ahol Kotzebuenak egy másik darabját adták elő. Széchényi Lajosné írja egyik levelében, hogy a házi színelőadásokkal az ifjúságot kívánja maga köré vonzani, elsősorban pedagógiai és csak másodsorban szórakoztató célzattal.¹⁰⁽⁸²⁾ Kotzebue darabjai azonban inkább az utóbbira voltak alkalmasak. Nagyon jellemző, hogy 1848 februárjában, amikor egymás után érkeznek a bécsi udvar számára nyugtalanító hírek olasz és magyar földről, gondtalanul farsangol az udvar és szórakozásában nem hagyja magát zavartatni. Metternich felesége, Zichy Melánia azonban, aki szintén ott volt a Wirrwarr előadásán (fia, Richárd is a szereplők között lévén) följegyezte naplójába: „Ich bedauere, dass man im jetzigen Momente gerade das Stück ‚Der Wirrwarr‘ ausgesucht hat”, és a császárné, Mária ³²⁴Amália is visszavonult termeibe, mert a hírek által felzaklatott idegekkel nem tudott részt venni a vidám szórakozásban.¹¹⁽⁸³⁾

Geiger I. N. Peter vízfestménye

A politikai hatalmat tulajdonképpen kézben tartó Metternich uralmának napjai ekkor már meg voltak számlálva, és a magyarországi március 15-i forradalom Széchényi Lajos udvarmesteri állására is sorsdöntővé vált. Dénes fia ugyanis, Széchényi István tanácsára hallgatva belépett a nemzetőrségbe és részt vett a schwechati ütközetben. Hiába követtek el mindent kétségbeesett szülei, és hiába küldték külföldre betegség címén fiukat, Zsófia főhercegnő soha sem bocsátotta meg Széchényi Lajosnak, hogy fia egykori játszótársa, Ferenc József ellenében fegyvert fogott. 1850-ben Széchényi Dénest besorozták a hadseregbe és ettől kezdve atyja ismét érintkezhetett az udvarral, de tisztségét többé nem nyerte vissza. Széchényi Júlia emlékkönyvében a 43. lapon egy vízfestéssel színezett ceruzarajz látható, amely egy súlyosan sebesült bajtársát a csatából lovon mentő huszártisztet ábrázol. A huszártiszt vonásai hajszálra hasonlítanak egy Széchényi Dénest katonai uniformisban ábrázoló festményhez. Az albumbeli kép Mensdorff Arthur munkája, 1852-ből. Mensdorff, mint a 7. huszárezred 325parancsnoka, Széchényi Dénesnek fölöttese volt s tudjuk róla, hogy igen ügyes dilettáns-rajzoló is volt.

Hogy az emlékkönyv tulajdonosa maga hogyan viszonylott az 1848–49-es eseményekhez, arra jellemző, hogy 1849. október 14-én az osztrák haderők két főparancsnoka: Windischgrätz és Jellasics jegyezték

emléksorokat albumába. Windischgrätz, Jellasics, Radetzky, az osztrák uralkodóháznak ez a három katonai támasztó oszlopa egy másik helyen, éppen a Ferenc József-féle akvarellal szemköztös oldalon valamilyen újságlapból kivágott arcképeikkel is szerepelnek az emlékkönyvben.

Az album vége felé egyre jobban ritkulnak a bejegyzések. Csupán azt tudjuk meg belőlük, hogy atyja halála (1855.) után Széchényi Júlia többször időzött Horpácson, Ischlben pedig, a „császári” nyaralóhelyen a vallásosságáról közismert Radziwill-család több tagjával került közelebbi ismeretségbe.

Az emlékkönyv végül is Horpácson maradhatott, vagy tulajdonosa halála után odakerült. Onnan kivetette a második világháború vihara és most, ismeretlen úton, szerencsés véletlen folytán megfelelő őrzőhelyre került. Széchényi Júlia emlékkönyve nem történelmi jelentőségű darab, de mint elmúlt idők és korok tanúja és mint néhány nagy szellem emberi dokumentumainak őrzője, méltán foglalhat helyet más hasonló jellegű emlékek között.

Jelzete az Országos Széchényi könyvtár kéziratárában Quart. Germ. 1391.

Felsoroljuk az emlékkönyv összes bejegyzőit, a jelenlegi foliálás alapján (korábbi lapszámozás nem is volt). Minden bejegyző nevét új sorban kezdjük, ahol van dátum, jelezzük, és az egyes bejegyzésekhez fűzött megjegyzéseinket, kiegészítéseinket (zárójelbe) tesszük:

f. 1.: Marie (szász királyné), Dresden, 1835. nov. 14. – Sophie (osztrák főhercegné, előbbinek ikertestvére), Wien, 1836. dec. 4.

f. 2.: C(arolina) A(ugusta), (anyacsászárné, I. Ferenc 4. felesége).

f. 2^v.: Erzhg. Johann (von Österreich, I. Ferenc öccse). – Gaetano Donizetti 1843. – Metternich (Clemens), (politikus, államkancellár).

f. 3.: Robert Peel (angol politikus), Julie Peel, Frankfurt, 1837. okt. 19. Christian Schleppey (hegyi vezető Svájcban).

f. 3^v.: E(rz)H(erzog) Ludwig (II. Lipót fia, az V. Ferdinánd mellett működő államtanács feje). – Fra Giovanni Battista, Religioso Carmelitano... 1845. máj. 24.

f. 4.: Marie Therèse (angoulêmei hercegnő, XVI. Lajos francia király leánya) és Louis (de France, X. Károly francia király fia), 1842. szept. 21. – Andersen J. C., Wien, 1846. márc. 14. – Radetzky (Josef) és Jellasics (Josef), Wien, 1849. okt. 14.

f. 4^v.: (Windischgrätz, Jellasics, Radetzky rézmetszetű arcképei, valahonnan kivágva, körülötte tollrajz, alatta verses felirat.)

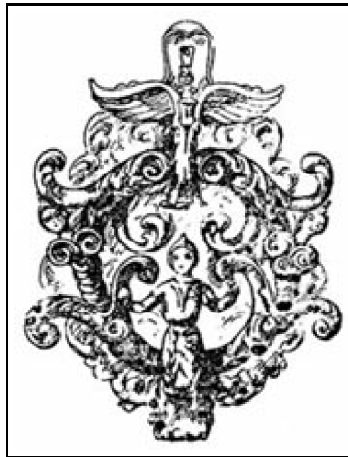
f. 5.: (Ferenc József akvarellje) 1848.

f. 19.: Anna Jameson.

f. 19^v.: R B Noel (?), Drezda, 1838. nov. 16. – (Ismeretlen angol bejegyző, Madame La Comtesse Secheni-nek.)

f. 20.: Ludwig Tieck. – Lydia Parry.

- f. 21–21^v.: L. v. W. u. J. Dresden, 1835. nov. 14.
- f. 22–23.: Heliodore M... (?), Dresden, 1835. nov. 14.
- f. 24.: Carl Borromäus Miltitz (?).
- f. 25.: Friedrich G(ra)f von Thun (a tescheni várkastély tulajdonosa), Dresden, 1835. nov. 18.
- 326f. 26.: Liszt Ferenc, Wien (1838?) máj. 4. (?). – Angélique Valabrègue, née Catalani (híres énekesnő).
- f. 26^v.: Bartolini (Lucia?).
- f. 27–28.: Alexander Baumann (bécsi dalköltő).
- f. 29.: Grillparzer (Franz), Wien, 1844. jan. 28.
- f. 30-31.: Adolf Herzfeld (udvari színész Bécsben).
- f. 32–32^v.: Friedrich von Pilat. Wien, 1845. február 2.
- f. 36.: Joseph Anton Edler von Pilat (Metternich magántitkára), Wien, 1845. február 17.
- f. 37.: Carl Roesner (bécsi építész) 1847. április.
- f. 39.: Peter J. N. Geiger. 1847. május.
- f. 40.: G. L. Gatteri (történeti képfestő és rézmetsző) Velence, 1857.
- f. 43.: Arthur Mensdorff, 1852.
- f. 44.: Széchényi Dénes és (Hoyos) Marietta (1857 körül).
- f. 45.: (Sztárai-Szirmay) Alexandra (Széchényi Imréné). – Almásy Wilhelmine. – (Széchényi) Imre.
- f. 46.: Charley Bombelles, Horpács, 1868. május 20.
- f. 48.: (Ismeretlen), Velence, 1857. július 30.
- f. 49.: Ernst Brenner, Horpács, 1867. nov. 17.
- f. 50.: Poldi Wolkenstein (német politikus).
- f. 51.: P. Home, Horpács, 1868. húsvét hetében.
- f. 52.: L F M., Horpács, 1868. május.
- f. 52^v.: Leonie Schönburg, Ischl, 1868. júl. 4.
- f. 53–53^v.: Leontine Radziwill-Clary, Ischl, 1869. aug. 2. – Radziwill (?), (az előbbivel azonos dátummal).
- f. 54.: Félicie Radziwill, Ischl, 1869. aug. 4.
- f. 54^v–58.: Hedwig nővér (= Elisa Radziwill), Ischl, 1869. aug. 4.

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Győrfi János: Levéltetvéssző fürkészdarázsak (Hym. Aphidiidae) Sopron környékéről

327 Győrfi János: Levéltetvéssző fürkészdarázsak (Hym. Aphidiidae) Sopron környékéről

Az, aki a nyár folyamán a rózsafa hajtásain élő levéltetveket megfigyelte, talán észrevette, hogy egyes tetvek a kolóniából kiválnak és a rózsa leveleire húzódnak, ott megduzzadnak és elszíntelenednek (1. ábra). Ha az ilyen levéltetveket összegyűjtjük, jól záró üveghengerbe tesszük, akkor pár nap múlva azt tapasztaljuk, hogy apró, 2–3 mm nagyságú barnás vagy sárgás színű hártvászárnyú (Hymenoptera) rovarok röpködnek az üvegben. Ez a kis darázs a rózsalevéltetű ellensége, az *Aphidius rosae* L. Ezek a hasznos rovarok minden levéltetű fajban megtalálhatók. A legtöbb levéltetűnek megvan a maga speciális fürkészdarázs ellensége, de ismerünk sok olyan fajt is, amely többféle levéltetűt is megtámad.

Az Aphidiida fajok petéiket különféle levéltetvekbe rakják oly módon, hogy a petét lerakó fürkészdarázs potrohát lábai között előre görbíti, tojókészülékét mint szuronyt kitolja, és ilyen állásban nekiszalad a levéltetűnek, tojókészülékével azt pillanatok alatt megsúrja, vagyis petéit a tetű testébe elhelyezi. (2. ábra.) A levéltetűt a támadás ellen nem védi semmi sem. Nem használ ellene a kiválasztott viaszgyapjú, a gubacsot készítő tetveknél a gubacs, a növények gyökerein élő fajok hiába rejtőznek a föld alá: a fürkészdarázs mindenütt felkeresi és megsúrja azokat.

A levéltetű a szúrás után kezdetben közömbösen szívogat tovább, de amikor egy-két nap múlva a petéből testében kikel a fürkészdarázs álcája, nyugtalaná válik, sokat izeg-mozog, majd kiválik társai közül és magános levélre telepszik, ahol a testében élő álca növekedésével a tetű teste alaktalanná duzzad, színét fokozatosan elveszti és csakhamar elpusztul.

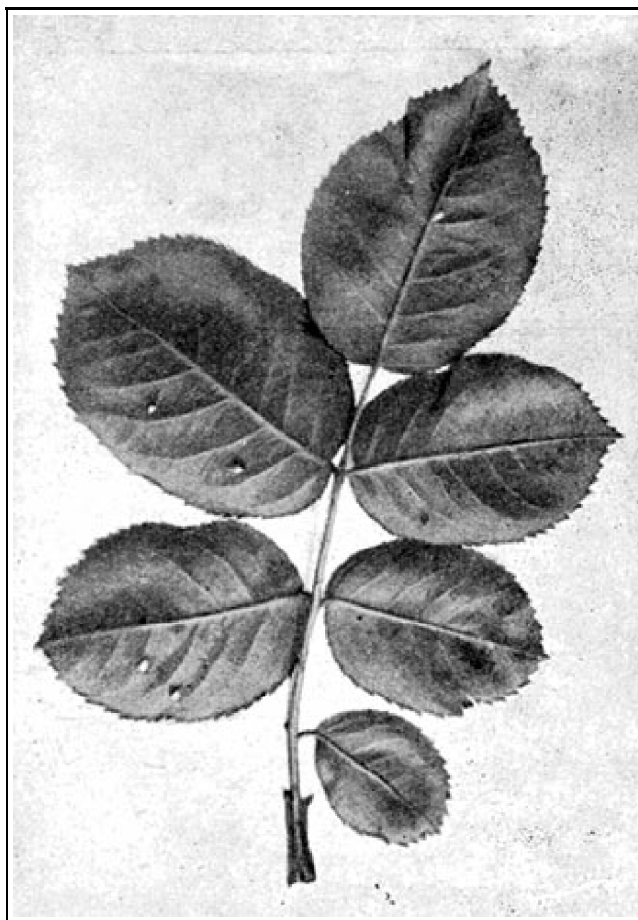
A fürkészdarázs álcája gyorsan fejlődik, feléli gazdájának belső részeit úgy, hogy annak csak a kitines külső része marad meg. A kifejldött fürkészdarázs a kirágott tetű belsejében bábozódik. A kész darázs a tetű-hulla oldalán egy kis kerek lyukat vág, azon át a szabadba repül, ahol folytatja életét és a fajfenntartást

tovább. A fürkészdarázs kifejlődése gyorsan történik, a peterakástól számított 10–15 napra előrepül az új darázs. A darázs élete aránylag rövid. Fogságban tartott darázsaimat 6–8 napig tudtam életben tartani. Évente több nemzedéke jelenik meg. Legkorábban május közepén figyeltem meg a levéltetvesző fürkészdarázsakat, legkésőbb pedig október első felében gyűjtöttem még fertőzött levéltetveket.

Az ide tartozó fajokat szárnyerezetükről, csápízeik számáról, az áltor szelvény osztott, vagy osztatlanságáról, a torháti barázda jelenlétéről vagy hiányáról ismerjük fel.

Ez a család fajokban aránylag szegény. A paläarcticus régiókba tartozó kb. 120 faj 14 nemre oszlik, amelyek – mint már említettem – levél- és fatetvekben élősöknek, tehát hasznosak. Elszaporodásukat a száraz meleg idő segíti elő. Néha oly tömegben szaporodnak el, hogy a fertőzött levéltetvek közül 4–5 is ül egy-egy levélen. Különösen a káposzta-féléken pusztító *Brevicoryne brassicae* L. nevű levéltetű kolóniák körül található sok fertőzött és színét veszített levéltetű. Ennél a levéltetűnél figyeltem meg a *Diaeretus rapae* Curt. peterakását. A káposzta levelén tevékenykedő fürkészdarázsak kb. percenként szúrták meg a káposzta levelén élő levéltetveket. Néhány nap után a megjelölt káposzta levelén egész csomó tetű húzódtott a többiektől külön [328](#) jelelvén fertőzöttségüket. De az Aphidiidák peterakását nemcsak a káposztán, hanem más keresztesvirágú növényeken, sőt rózsafán is megfigyeltem.

A levéltetvesző fürkészdarázsak egy része haszonnövényeinken él, más része pedig látszólag gyomnövények levéltetveit pusztítja, azonban tudnunk kell azt is, hogy a levéltetvek szaporodása nagyon bonyolult, a legtöbb faj gazdacserével szaporodik, így tehát a látszólag haszontalan növényeken élő tetveket pusztító Aphidiidák is hasznosak.

1. *Aphidius rosea* L. által fertőzött *Macrosiphon rosas* L. nevű levéltetűk a rózsafa levelén

De a levéltetvésző fürkészdarazsaknak is megvannak a maguk élősködői. Ezek a gubacsdarazsakhoz tartozó Allotria-nembe tartozó parazitiák, amelyek az Aphidiidák elszaporodását hátráltatják.

A Sopron környékén gyűjtött Aphidiidák hat nembe tartoznak, az eddig gyűjtött, illetve kitenyésztett fürkészdarazsak száma 24, amelyeket az alábbiakban rendszertani sorrendben ismertetek:

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Győrfi János: Levéltetvésző fürkészdarazsak (Hym. Aphidiidae) Sopron környékéről / *Ephedrus lacertosus* Hal.

***Ephedrus lacertosus* Hal.**

Hazája egész Európa, Nyugat-Ázsia és Kína. Ez a 2,5 mm nagyságú darázs a meggyfán (*Prunus cerasus*) és a cseplesz-meggyen (*Prunus fruticosa*) károsító [329](#)*Myzus cerasi* F., azután a réti lórum (*Rumex optusifolius*) élő *Aphis rumicis* L. parazitája. Ezt a darazsat az erősen polyphag (többgazdás) *Myzus portulacae* Macch.-ből tenyésztettem ki. Ez a gazdája eddig ismeretlen volt.

**1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Győrfi János: Levéltetvésző fürkészarazsak (Hym. Aphidiidae)
Sopron környékéről / Ephedrus plagiator Nees.**

Ephedrus plagiator Nees.

Egész Európában mindenütt megtalálható. Gazdái a különböző fűféléken és a mocsári hutszán (*Triglochin minor*), a hagyma-féléken (*Allium*), a nőszirmféléken (*Iris*) élő *Sitobium granarium* Kirby., a különféle gyümölcsfákon élő *Aphis pomi* Deg. és a hüvelyeseken található *Aphis onobrachis* Bck., a tarka koronafürtökön (*Coronilla varia*) élő *Aphis onobrachis* Bck.-ből neveltem.

**1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Győrfi János: Levéltetvésző fürkészarazsak (Hym. Aphidiidae)
Sopron környékéről / Ephedrus validus Hal.**

Ephedrus validus Hal.

Európa-szerte közismert faj. Gazdája a meggyfán élő *Myzus cerasi*, több esetben én is ebből a gazdából neveltem.

**1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Győrfi János: Levéltetvésző fürkészarazsak (Hym. Aphidiidae)
Sopron környékéről / Praon flavinode Hal.**

Praon flavinode Hal.

Európában mindenütt megtalálható. Gazdái a hársfa-féléken (*Tilia*) élő *Eucallipterus tiliae* L., a fehér ürömön (*Artemisia absinthium*) élő és a fű-féléken élő *Sitobium avanae* F. Ezt a közönséges fürkészarazsát is két esetben tenyésztettem: először a tarackbúzán (*Agropyron repens*) található *Sitobium avenae* F.-ből, másodszer a medvehagymán (*Allium ursinum*) élő *Sitobium granarium* Kirby. nevű levéltetűből neveltem. Ez a gazdája eddig ismeretlen volt. Ez a darázs nálunk aránylag igen elterjedt faj, valószínűleg az említett növényeken élő levéltetűkön kívül még más gazdában is megtalálható. A Szovjetunióban a szilvafán élő *Phorodon humili* Schrank.-ből is ismerik.

**1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Győrfi János: Levéltetvésző fürkészarazsak (Hym. Aphidiidae)
Sopron környékéről / Praon volucre Nees.**

Praon volucre Nees.

Hazája Európa, Nyugat- és Észak-Ázsia, Kína. Gazdái a tölgyön élősködő *Stomaphis quercus* L., a csobóka (*Sonchus*)-féléken és a katángon (*Cichorium*) élő *Dactynotus sonchi* L., a fehér ürömön (*Artemisia absinthium*) található *Macrosiphoniella absinthii* L., a mák-féléken élő (*Papaver*) *Aulacorthum ilka* Mordv. (*Myzus chelidonii* Theob.), a gyümölcsfákon pusztító *Aphis pomi* Deg. és a havasi-fenyőn (*Pinus cembra*) károsító *Cinara cembrae* Chol. A fehér ürömön élő *Macrosiphoniella absinthii*-ből és a katángon található *Dactynotus sonchi* L.-ből neveltem.

**1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Győrfi János: Levéltetvésző fürkészdarázsak (Hym. Aphidiidae)
Sopron környékéről / *Coelonotus cingulatus* Ruthe.**

***Coelonotus cingulatus* Ruthe.**

Észak- és Közép-Európát lakja. Gazdái az erdeifenyőn élő *Cinara pini* L. és a *Schizolachnus pineti* L. (*totmentosus* Deg.), több esetben neveltem az erdeifenyő friss hajtását ellepő *Cinara pini* L.-ből.

**1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Győrfi János: Levéltetvésző fürkészdarázsak (Hym. Aphidiidae)
Sopron környékéről / *Coelonotus pini* Hal.**

***Coelonotus pini* Hal.**

Európa legnagyobb részén megtalálható. Gazdái a fenyőkön élő *Cinara pini* L., *Cinara cembra* Chol. *laricis* Walk és a *Cinaropsis cistata* Bckt. (*pineicola* Chol). Ezt a levéltetvésző fürkészdarázsakat az erdeifenyő friss hajtásain élő *Cinara pini* L.-ből több éven át sikerült kitenyésztenem. A *Coelonotus* fajok közül Sopron környékén ez a leggyakoribb faj.

**1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Győrfi János: Levéltetvésző fürkészdarázsak (Hym. Aphidiidae)
Sopron környékéről / *Coelonotus varius* Nees.**

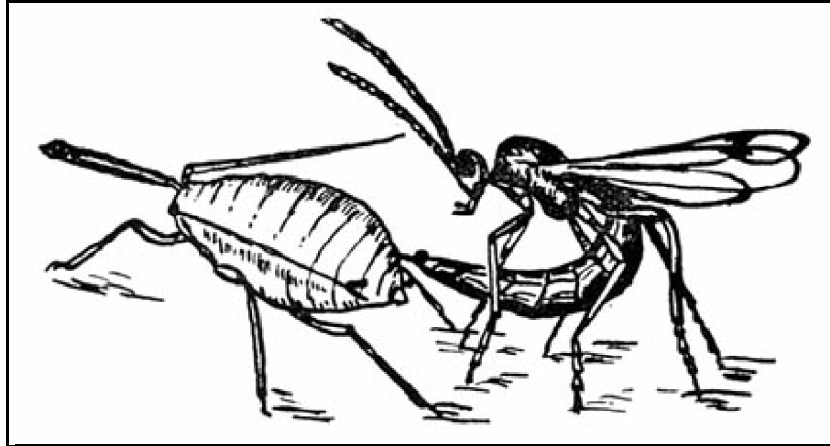
***Coelonotus varius* Nees.**

Egész Európát lakja. Eléggé polyphag faj. Gazdái a fenyőkön élő *Cinaropsis cistata* Bckt., a *Cinaria taeniata* Coch., továbbá a rózsán szívogató *Macrosiphon rosae* L. és a kutyabengén található *Cerosipha frangulae* Kalt. nevű levéltetvek. ³³⁰Ezt a darázsakat is többször kitenyésztettem erdeifenyő hajtásait szívogató *Cinaria taeniata* Coch. nevű hajtástetűből.

**1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Győrfi János: Levéltetvésző fürkészdarázsak (Hym. Aphidiidae)
Sopron környékéről / *Aphidius ervi* Hal.**

***Aphidius ervi* Hal.**

Hazája Európa, Nyugat- és Észak-Ázsia. Sopron környékén sem ritka. Eddig a következő levéltetűkből tenyésztettem ki: a csalánon élő *Aphidula urticata* F. (*Urticae* Scop.), a málnán található *Nectarosiphon rubi* Kalt., a rózsán károsító *Macrosiphon rosae* L., a borsó gyökerein élő *Smynthuodes betae* Westw. Két esetben *Aphidula urticata* F.-ből neveltem, harmadszor pedig *Smynthuodes betae* Westw.-ből tenyésztettem ki. Ez a kb. 3 mm nagyságú darázs megfigyeléseim szerint egy-egy tetűkolónia több tagját is fertőzi.

Lysiphlebus fabarum Mrsh.
Aphis rumicis L. nevű levéltetűt szúr meg
(Escherich rajza)

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Győrfi János: Levéltetvéző fürkészdarázsak (Hym. Aphidiidae) Sopron környékéről / *Aphidius pterocommae* Ashm.

***Aphidius pterocommae* Ashm.**

Elterjedési területe Közép- és Észak-Európa, valamint Észak-Amerika. Gazdái a fűz-fajokon élő *Pterocomma pilosum* Bockt. és a *Pseudomicrella saliceti* Schrk. Ezt a 2,5–3 mm nagyságú fajt a fehér fűz fiatal hajtásain élő *Pterocomma tremulae* C. B. nevű levéltetvekből tenyésztettem ki. Ez utóbbi levéltetűt ennek a darázsnak gazdajaként eddig nem ismertük.

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Győrfi János: Levéltetvéző fürkészdarázsak (Hym. Aphidiidae) Sopron környékéről / *Aphidius urticae* Hal.

***Aphidius urticae* Hal.**

Hazája Európa. Gazdái a nagycsalánon (*Urtica dioica*) élő *Aphidula urticata* F. és a szilen élő *Macrosiphon ulmariae* Schrk., az ükürke hajtásait elborító *Stagona xylostei* Deg. nevű levéltetvek. Több esetben neveltem a *Stagona xylostei* Deg. nevű fajból ezt a fürkészdarázsat.

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Győrfi János: Levéltetvéző fürkészdarázsak (Hym. Aphidiidae) Sopron környékéről / *Aphidius rosae* Hal.

***Aphidius rosae* Hal.**

Egész Európában elterjedt faj. A rózsza hajtásait, bimbóját és leveleit szívó *Macrosiphon rosae* L. parazitája. Ez a legelterjedtebb levéltetvéző fürkészdarázs. Gazdája mindenütt megtalálható, a 3 mm

nagyságú sárga vagy barnássárga fürkészarazsat a rózsza levéltetűjéből bárki könnyen kinevelheti.

**1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Győrfi János: Levéltetvésző fürkészarazsak (Hym. Aphidiidae)
Sopron környékéről / *Aphidius avenae* Hal.**

***Aphidius avenae* Hal.**

Elterjedési területe egész Európa, Nyugat-Ázsia, Szibéria és Kína. A következő levéltetvekben él: a különféle Gramineákon élő *Sitobium granarium* Kirby, *Aphidula urticata* F., amelynek gazdanövénye a nagycsalán, a csorbókán és a katángon található *Dactynotus sonchi* L., az ükiürkén élő *Stagona xylostei* Schrk., a *Prunus* fajokon található *Brachycaudus helichrysi* Kalt. [331](#)(*Aphis myosotidis* Coch.), a kúszó-boglárkán élő *Yezabura ranunculi* Kalt., a fűféléken található *Sitobium avenae* F. és az *Aploneura graminis* Becht. Ezt a gyakori fürkészarazsat az *Aphidula urticata* F. és a *Yezabura ranunculi* Kalt. nevű levéltetvekből több esetben is kitenyésztettem.

**1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Győrfi János: Levéltetvésző fürkészarazsak (Hym. Aphidiidae)
Sopron környékéről / *Aphidius ulmi* Marsh.**

***Aphidius ulmi* Marsh.**

Hazája Európa. Gazdája a szil levelét becsavaró *Schizoneura ulmi*. Ez a tetű a hegyi- és mezei-szilen él. A levél szélén gubacsot képez. A szárnyatlan fiatalok a *Ribes*-félék gyökereit szívják. Ezt a fürkészarazsat én is ebből a tetűből tenyésztettem ki.

**1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Győrfi János: Levéltetvésző fürkészarazsak (Hym. Aphidiidae)
Sopron környékéről / *Aphidius euphorbiae* Mrsh.**

***Aphidius euphorbiae* Mrsh.**

Európában sok helyütt megtalálható. Gazdája a kutyatejen (*Euphorbia*) élő *Aphis euphorbiae* Koch. Ezt a fürkészarazsat az erdei kutyatejen (*Euphorbia amygdaloides*) élő *Aphis euphorbiae* Koch. nevű levéltetűből neveltem.

**1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Győrfi János: Levéltetvésző fürkészarazsak (Hym. Aphidiidae)
Sopron környékéről / *Aphidius pseudoplatani* Marsh.**

***Aphidius pseudoplatani* Marsh.**

Hazája Európa. Az irodalom szerint a mezei juharon élő *Drepanosiphon acerinum* Walk. parazitája. Ezt a 2 mm nagyságú fürkészarazsat a hegyi juhar (*Acer pseudoplatanus*) levelein található *Drepanosiphon gracilis* C. B. nevű tetűből neveltem. Ez a gazdája eddig ismeretlen volt.

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Győrfi János: Levéltetvésző fürkészarazsak (Hym. Aphidiidae)

Sopron környékéről / *Aphidius cirsi* Hal.

***Aphidius cirsi* Hal.**

Európában majdnem mindenütt megtalálható. Ez az 1,5 mm nagyságú fürkészdarázs a mezei acaton (*Cirsium arvense*) tömegesen található *Aphis cirsi* Scop és a gilisztaűző varádicson (*Chrysanthemum vulgare*) élő *Coloradoa tanacetina* Walk. parazitája. Különösen a szántókon és az erdei vágásokon igen elszaporodó *Cirsium arvense* levéltetveit pusztítja nagy mértékben. A soproni Fáber-rétről behozott 3 db mezei acatból több mint 100 db fürkészdarazsat neveltem ki.

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Győrfi János: Levéltetvéssző fürkészdarazsak (Hym. Aphidiidae) Sopron környékéről / *Aphidius ribis* Hal.

***Aphidius ribis* Hal.**

Hazája egész Európa, ahol gazdájának, a *Cryptomyzus ribis* L.-nek a tápnövénye a vörösribiszke (*Ribes rubrum*) megtalálható, ott a majdnem 2 mm nagyságú fürkészdarázs is megelhető. A fent említett gazdából többször is kitenyésztettem.

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Győrfi János: Levéltetvéssző fürkészdarazsak (Hym. Aphidiidae) Sopron környékéről / *Aphidus cardui* Mrsh.

***Aphidus cardui* Mrsh.**

Egész Európában megtalálható. Gazdái a bogáncson (*Carduus*) élő *Brachycaudus cardui* L., az angyelikán (*Angelica*) károsító *Cavariella archangelicae* Scop. és az aggófün (*Senecio*) található *Aphis jakobeae* Schrank. A bogáncson szívogató *Brachycaudus cardui* L.-ből többször neveltem. A tetűkolóniákat ez is mindig tömegesen támadja meg.

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Győrfi János: Levéltetvéssző fürkészdarazsak (Hym. Aphidiidae) Sopron környékéről / *Lysiphlebus fabarum* Mrsh.

***Lysiphlebus fabarum* Mrsh.**

Európa-szerte gyakori Hymenoptera. A réti lórumon élő *Aphis rumicis* L. nevű levéltetűben él. Gazdanövényén található tetűkolóniákból bármikor kitenyészthető. De a fodros lóruból (*Rumex crispus*) is többször kineveltem.

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Győrfi János: Levéltetvéssző fürkészdarazsak (Hym. Aphidiidae) Sopron környékéről / *Diaeretus rapae* Curt. (*brassicae* Mrsh.)

***Diaeretus rapae* Curt. (*brassicae* Mrsh.)**

Az egész világon elterjedt a káposzta-féléken, de más keresztesvirágúakon is érzékeny károkat okozó *Brevicoryne brassicae* L. (*Aphis rapae* Curt.) leghatásosabb élősködője. Mindig tömegesen jelentkezik. Ezt a darazsat legtöbbször a káposzta-félékről (*Brassica*) neveltem, de kitenyésztettem a vadrepcén (*Synapis arvensis*), a pásztortáskán (*Capsella bursa-pastoris*) és a repcsényen (*Erysimum*) élő *Brevicoryne brassicae* L.-ből is.

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Győrfi János: Levéltetvésző fürkészdarazsak (Hym. Aphidiidae) Sopron környékéről / *Trioxys betulae* Mrsh.

***Trioxys betulae* Mrsh.**

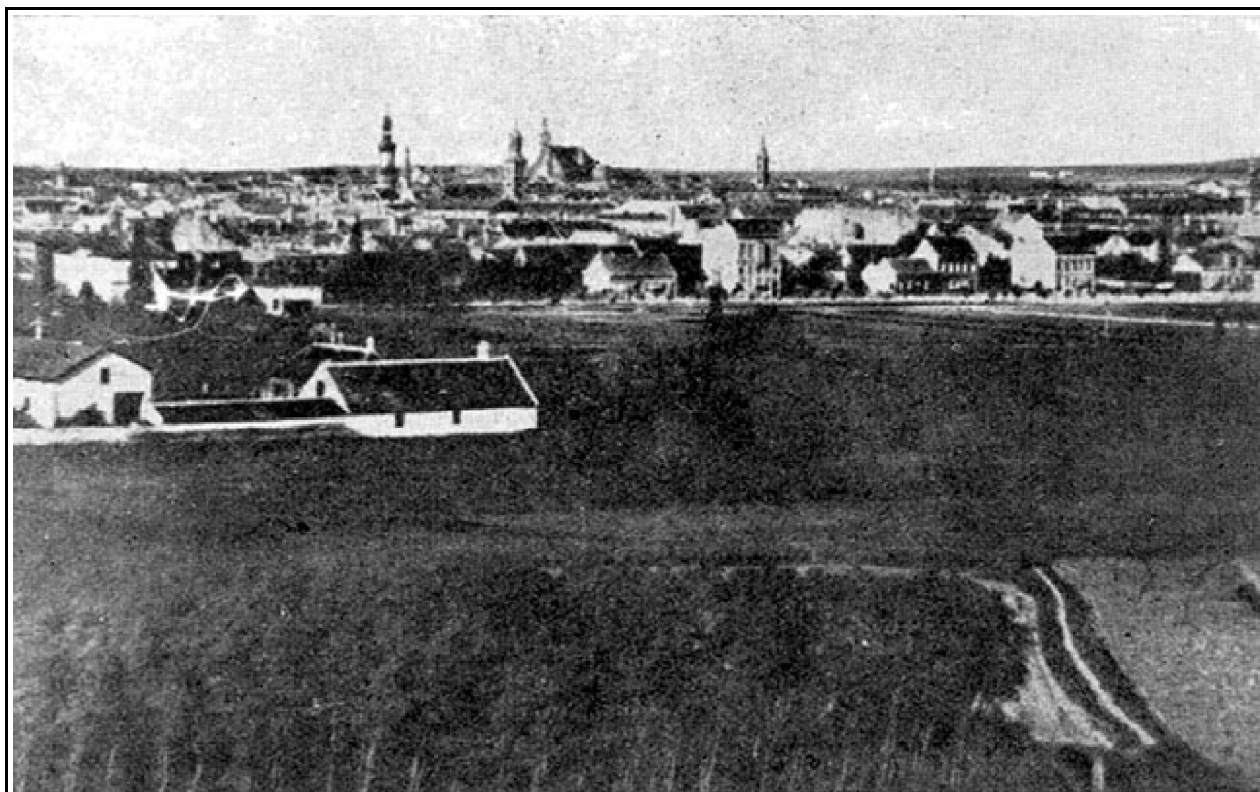
Észak- és közép-európai faj. A Szovjetunióban sokkal gyakoribb mint nálunk. Gazdája a nyíren (*Betula*) található *Calaphis betulicola* Kalt. Egy esetben neveltem a közönséges nyírfán (*Betula verrucosa*) élő levéltetűből.

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Győrfi János: Levéltetvésző fürkészdarazsak (Hym. Aphidiidae) Sopron környékéről / *Trioxys centaureae* Hal.

***Trioxys centaureae* Hal.**

Európa-szerte ismeretes, de nem gyakori faj. A vastövű búzavirág (*Centaurea scabiosa*) gyökérnyakán található *Trama centaureae* C. B. nevű levéltetű a gazdája. Egy esetben szintén ebből a tetűből neveltem 3 db fürkészdarazsat.

Ezzel a Sopron környéki levéltetvésző fürkészdarazsak felsorolásával végeztem. Az aránylag kevés faj közül 15 év gyűjtési eredménye elég szép, számíthatunk azonban arra, hogy idővel ez a Hymenoptera-család is számban növekedni fog.

A Mayne-telep, a Sztálin (Deák) tér és látkép 1885 körül

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNET-ÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

333 HELYTÖRTÉNET-ÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNET-ÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Kelényi

Ferenc: A nyugat-dunántúli folyóiratok szerkesztői értekezlete Sárvárott

Kelényi Ferenc: A nyugat-dunántúli folyóiratok szerkesztői értekezlete Sárvárott

1958. augusztus 22-én, a sárvári múzeum lovagtermében értekezleten találkoztak a nyugat-dunántúli folyóiratok szerkesztői. A megbeszélésen képviseltette magát a Magyar Szocialista Munkáspárt Központja és megjelent Köpeczi Béla, a Kiadói Főigazgatóság vezetője is.

Horváth Sándornak, a Vas Megyei Tanács VB. elnökhelyettesének üdvözlő szavai után Kiss Gyula, a Vasi Szemle főszerkesztője ismertette az értekezlet célját és feladatát.

Bevezetőjében utalt arra, hogy egy-egy megye szellemi életéről hiteles képet adni, nemzedékünk szellemi igényességéről történelmi dokumentumot állítani szép és felelősségteljes vállalkozás, de ezen túlmenően tudatában kell lennünk annak: „*annyit érünk, amennyivel előbbre tudjuk vinni kiadványainkkal közösségünk ügyét*”. A Vasi, Veszprémi és Soproni Szemle alapvető célkitűzése a nép kultúrájának emelésében és a közösség ügyének szolgálatában teljes azonosságot mutat, de a mód – ahogyan a céljukat elérni kívánják – egymástól eltérő, egyéni.

„A Soproni Szemle a régi, tisztos tradíciók követelményei szerint halad, s egy gazdag történetű város múltjának felkutatására és ismertetésére törekszik elsősorban. A múlt, a várostörténet igényes vizsgálatában összegeződik tevékenységének veleje.”

A Veszprémi Szemle méltatásának során annak a mához való közelségét, továbbá a szépirodalom és a tudományos alapú ismeretterjesztés vegyítésének irányzatát emelte ki az előadó.

„A Vasi Szemle célkitűzésében és módszereiben inkább a sopronival rokon” – mondotta – s ugyanakkor hangsúlyozta, hogy kiadványuk a múlt vizsgálata mellett a jelen kérdéseinek is hangot ad, sőt „megkísérelti a jövőnek, a megye holnapjának megrajzolását is észszerű tervek és módszerek közzétételével”. A továbbiakban az értekezlet feladatának összegezéséeként – miként bevezető szavaiban is már József Attila „*Rendezni végre közös dolgainkat*” verssorát idézte – a nyugat-dunántúli folyóiratok kapcsolatának jobb kiépítését, egymás testvéri segítségének fontosságát emelte ki. Részletesen foglalkozott a Vasi Szemle újjáéledésének, megindításának körülményeivel, szerkesztési és kiadási nehézségeivel; és végül azzal a sajnálatos ténnyel, hogy a kiadvány még ma sem rendelkezik folyóirat-engedéllyel, csupán évkönyvként kerülhet kiadásra, esztendőnként két kötetben.

Kiss Gyula referátuma után Csatkai Endre, a Soproni szemle szerkesztője szólalt fel elsőnek. Örömmel üdvözölte az értekezlet összehívását, s azt a jó együttműködést, amely a Vasi és Soproni Szemle közt már eddig is kialakult. A szerkesztés gondjai közül megemlítette, hogy a folyóirat sohasem szűkölködik cikkanyagban, csupán az egyes tudományágak helyes arányának és a cikkek olvashatóságának követelménye, néha pedig a túlzott terjedelem okoz nehézséget. A Tanácsköztársaság 40. évfordulójára kutatóink szorgalmasan gyűjtik az anyagot, s az 1959. évi első szám a helyi munkásmozgalom számos érdekes mozzanatát tárja majd az olvasók elé. Beszélt arról, hogy a Vasi Szemle anyagilag szerencsésebb körülmények közt van, mivel a Vas Megyei Tanács bőkezűen biztosítja létét, a Soproni Szemle viszont a Városi Tanács segítségével nagyban rászorul az előfizetők támogatására. Befejezésül ismételtén [334](#) utalt a nyugat-dunántúli kiadványok összefogásának és a szerkesztői tapasztalatok időnkénti kicserélésének fontosságára.

A Vasi Szemle szerkesztő-bizottságának több tagja szólalt fel ezután, s a kiadvány számos kérdését

taglalták az értekezlet előtt. Horváth Ferenc a levéltári anyag feltárásának meggyorsítását sürgette, mert enélkül a munkásmozgalom történetének megírása sem képzelhető el. Fodor Henrik, Zsigmond László és István Lajos helyismereti évkönyvük tervezett anyagáról adtak képet, majd a Vas megyei Nyomda vezetője a helyi nyomda fejlesztésének kérdésével és a papírellátás nehézségeivel foglalkozott.

Papp Sándor, a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának kiküldötte felszólalásában helyesnek ítélte azt a kezdeményezést, hogy a különböző szemlék szerkesztői időközönként megbeszéljék közös kérdéseiket. A Párt helyesli ezeknek a kiadványoknak megjelenését, és egyre fokozottabban törekszik a vidéki kulturális gócok fejlesztésére, mert csak így várható a főváros és vidék közti szintkülönbség elmosódása. Fontosnak tartja a szemlékben a tudományos kérdések taglalását, azonban az eddiginél nagyobb mértékben kell keresni a kapcsolatot a jelen kérdéseivel. A folyóiratok legnagyobb érdemének azt tartja, hogy derekasan ellátják a városi és megyei értelmiség mozgósításának nem lebecsülendő szerepét.

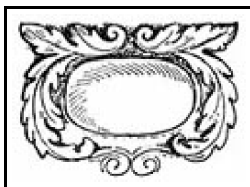
Slamovits Zoltán, a Veszprémi Szemle kiküldötte a nyugat-dunántúli folyóiratok esetenkénti cikkcseréjének lehetőségeiről, e lapok végleges profiljának kialakításáról beszélt.

Köpeczi Béla, a Kiadói Főigazgatóság vezetője az elhangzottakhoz számos megjegyzést fűzött. Elismeréssel szólt azokról a tanácsi szervekről és szerkesztőbizottságokról, amelyek nem vártak központi utasításokra, hanem a helyi lehetőségek mérlegelésével megkezdték folyóiratok kiadását.

A „helyismeret” és „helytörténet” fogalmának tisztázása kapcsán többek között ezeket mondta: „A modern helyismeret nemcsak a régi történelmi anyagoknak feldolgozását, céltudatos következtetésekkel ellátott feltárását jelenti, hanem a mai társadalmi problémák feltárását is. Nem közömbös tudományos szempontból sem, hogy megmutassuk azokat a változásokat, amelyek nálunk bekövetkeztek. Ilyen irányú törekvés a Soproni Szemlében – főleg jellegénél fogva – kevés van ... Helyes lenne, ha bizonyos mértékig bővítenék, ilyen irányú munkájukat.”

A papírellátás kérdésével kapcsolatosan elmondotta, hogy fokozatos gazdasági megerősödésünk nyomán ezen a téren is javulás áll be, s már ebben az évben megkezdődik a „diák-könyvtár” sorozat első műveinek kiadása, majd utána folyamatosan, 90 kötetben, az ún. „Arany-könyvtár” sorozatban az egész magyar irodalom kiadása, lexikon-sorozatok megjelentetése szerepel. Befejezésül örömet fejezte ki, hogy ez az értekezlet éppen a sárvári várban került megrendezésre, ahol az első magyar nyelvű nyomda működött. Annak a reményének adott kifejezést, hogy a nyugat-dunántúli folyóiratok fennmaradása nem olyan tiszavirág-életű lesz, mint Sylvester nyomdája volt, hanem az eddig megkezdett úton nagyobb lépésekkel továbbhaladva, sokáig szolgálják népünk kulturális igényének kielégítését.

Horváth Sándor, a Vas Megyei Tanács VB. elnökhelyettese zárószavaiban összegezte az értekezlet eredményeit, és hangsúlyozta a szerkesztőségek összefogásának szükségességét. Köszönétét fejezte ki az értékes javaslatokért és bírálatokért, amelyek segítségével a nyugat-dunántúli folyóiratok még hatékonyabban szolgálhatják kulturális felemelkedésünk magasztos ügyét.

335 Nováki Gyula: A soproni talajvizsgálatok és a településtörténet

Sopron városrendezésének és általában az épületek karbantartásának mindig súlyos gondot okozott az épületek süllyedése, ami a belvárosban általánosnak mondható, de a Bécsi dombi külvárosban is gyakori. A most megindítandó vizsgálatok, melyek a süllyedés okának felderítését célozzák, elsősorban statikai jelentőségűek. Szorosan kapcsolódik azonban ehhez a történelmi kutatás, és pedig nem is csak függvényként, hanem gyakorlati oldalon is. Sopronban ugyanis a süllyedés, mint alább látni fogjuk, a természeti adottságokon kívül a hosszú, kerekén 2000 éves állandó lakottság és az ezzel járó állandó feltöltődés következménye is. Nem érdektelen tehát áttekintenünk, hogy a város területén eddig folyt régészeti kutatások milyen eredményeket tudnak felmutatni ezen a téren.

Nagyméretű, különösen pedig a fenti célkitűzést szem előtt tartó ásatás, sajnos, sehol sem volt. A leletek, illetve a megfigyelések zöme a véletlen folytán kerültek napvilágra. A megfigyelések nagy része szakembertől származik, így ezekben megbízhatunk, sajnos azonban a régebbi kutatások alkalmával nem történtek részletes feljegyzések. A közzététel kis részben szakfolyóiratban, nagyjából azonban a helyi napilapokban látott napvilágot, egy része pedig egyelőre még csak kéziratban van meg.

Az alábbiakban egy-egy városrészben, csak a fenti szempontból figyelembe vehető adatokat sorolom fel, tehát nem pontos topográfia a célom. Ezúttal nem térek ki a részletes leletismertetésre, mindössze a római és a középkori szintkülönbséget érzékeltető adatokat közlöm.

1893-ban az új városháza alapozási munkáinál a legkülönbözőbb korú emlékek kerültek elő. Három méter mélységig a legnagyobb összevisszaságban középkori emlékek voltak, Bella Lajos szerint a XI. századig visszanyúlóan. Három méter után egészen megváltozott a kép, a zavaros rétegeket tiszta római kori rétegek váltották fel. Ez tartott 6 m mélységig, „melyen alul sajnos nem mentek sehol sem.” Ez utóbbi mondat szerint tehát a római réteg a 6. méter után is folytatódott, csak azt már nem sikerült közelebről megismerni. Az új városháza területén különben 27 különböző alapfalat találtak, melyek rendkívül erősek voltak, néha csak robbantással boldogultak.

1893 telén Bella Lajos rövid ásatást is végzett ezen a területen, a városháza alagsori részén. Az ásatás rétegsorai a következők voltak: 1 m mélységben többnyire kis kavicsokból álló erős homokréteg volt, ezen fél méter vastag fekete föld, melyben igen sok állatcsont akadt, Bella szerint itt mészárszék lehetett valamikor a középkorban. Ezután egy erősen összeálló homokréteg következett, mely egy agyagrétegen feküdt. Idáig nyúlt le a régi városháza alapfala, nem egészen 2 méter mélységre, ezért kellett támasztópillért alkalmazni. Az agyagréteg alatt fekete, néha 15 cm vastag égett réteg volt, itt már voltak római cserepek, s fal is jelentkezett. 4,20 m mélységben találta meg az itteni római kori épület terrazzo-padlóját. Egy kb. 10 méter széles termet tárt fel, hosszát nem lehetett megállapítani, mert a folytatása a Háromház tér felé esett, ahol viszont nem voltak alapozási munkák. E falak között találta meg a kapitóliumi trias hatalmas szobrait, melyeket most a soproni múzeum lapidáriumban láthatunk. A falak meglévő részletei 1,64 m magasak voltak. A padlót képező terrazzót⁽⁸⁴⁾ Bella egy helyen átvágatta, hogy az alapfalak mélységét megállapíthassa, ezek szerint a padló alatt még 1,10 m-re volt az alja, a mai felszíntől számítva tehát kb. 5,80 m-re.

A városháza telkén még egy nagyobb római épületnél három építési periódust állapítottak meg. Ugyanitt egy római utat is találtak 4,20 m mélységben. A középkori leletek közül csak olvasztó tégelyek vannak említve, amik 1,5–2 m mélységben kerültek elő.²⁽⁸⁵⁾

336A Szent György utcában a Gerencsér-ház (21. sz.) építésénél 2 m mélységben mindenféle falakat találtak, 4 m mélységben pedig római pénzek kerültek elő.³⁽⁸⁶⁾

A káptalanház pincéjében pillér építése alkalmával a pince fenekén 1 m mélységben egy Silvanus oltár került napvilágra.⁴⁽⁸⁷⁾ Ha a pince mélységét kb. 3 m-re vesszük, akkor a mai utcaszint alatti mélység kb. 4 m.⁴⁽⁸⁸⁾

Ugyancsak a káptalanháznak az udvarán 1945-ben a bomba egy eddig ismeretlen pincét szakított fel, amit azóta már betemettek.⁵⁽⁸⁹⁾

A Városháztéren 1938-ban csatornázás alkalmával a Lackner-ház előtt három csontvázat találtak, körülöttük sok római tetőcserép, tehát valószínű, hogy római rétegben, római sírok voltak. Ezen a helyen különben ismét találtak római utat, 3,80 m mélységben. A Fabricius-ház előtt 3,80 m mélységben római terrazzópadló réteg jött elő.⁶⁽⁹⁰⁾ A Fabricius-ház udvari szárnyát 1958-ban kezdték el helyreállítani, ez alkalommal a pincében az épülettel nem egyező irányú római falak kerültek elő, a terrazzópadló szintje pedig a mai utcaszint alatt 4 m-re volt.

Az Új utca és a Szent György utca sarkánál a lebombázott házak helyén 1950-ben folyt kutatás, az ásatás még nincsen feldolgozva. Az egyik árokban 2,70 m mélyen terrazzópadló, 300–340 cm között sok középkori edénytöredék, majd 340 cm mélységben kötőréteg között népvándorláskori cserép. Ezután következett a római szint. 410 cm mélységben padlónívó, alatta 430 cm-nél még római terraszögillata edénytöredékek kerültek elő, majd a talajvíz jött fel.⁷⁽⁹¹⁾

Az 1938-as csatornázás alkalmával a Háromház téren 2,5 m mélységben került elő egy római sír.⁶⁽⁹²⁾

1958-ban az Új utcai középkori zsinagóga belsejében egy szőlőprés aknáját vizsgáltuk meg. Az akna alatt fekete tőzegréteg volt, benne középkori jellegű cserepek. A tőzegréteg a mai utcaszint alatt kb. 1–1,5 m-re volt. A tőzegréteg felső 10 cm-ében voltak a cserepek, alatta teljesen tiszta tőzeg következett, lejjebb azonban nem történetelt kutatás.

Az 1950-es ásatás során az Orsolya téri volt Lunkányi-ház telkén is folyt kutatás. Itt 190 cm mélyen találtak erős terrazzópadlót, alatta későrómai cserepeket. Egy másik árokban 250 cm mélységben még népvándorláskori cserepek kerültek elő, majd 300 cm után következett a római réteg.⁷⁽⁹³⁾

1874 körül a Templom utcai, azóta elpusztult zsinagóga építésénél kb. 4 m mélységben hatalmas mészkőből rakott falat találtak, melyeket Paúr Iván középkori várfalmaradványnak tartott.⁸⁽⁹⁴⁾ Ugyanitt a zsinagóga mellett az 1950-es kutatás a következőket találta: 120 cm-ig kevert föld, alatta téglavörös föld, ennek alsó határa 230 cm. Ez valószínűleg a legrégebbi, égetett sánccal függ össze. 230 cm-nél vékony törmelékréteg, majd 240 cm-nél egy római fal következett. Magát a természetes talajt 4 m mélységben megtalálták, közben 6 égési réteg, valamint több terrazzópadló volt. Ugyanitt egy római épületnek 4 átépítését lehetett megállapítani. Egy középkori fal is előkerült, ennek alapozása 4 m-re nyúlt le. 362 cm mélységben egy római égetéses sír került elő, egy fal alatt. Népvándorláskori cserepek különben itt is kerültek elő, 180 cm mélységben.⁷⁽⁹⁵⁾

A Templom utcai volt izraelita iskola, ma lakóház, építésénél 1892 körül 5,54 m mélységben került elő egy

kis római kori bronz korsó és kancsó.[9\(96\)](#)

3371955-ben a Széchenyi Gimnázium udvarán meszesgödör ásása alkalmával egy betömött téglacsatornát találtak kb. 1 m mélységben, amely a jelek szerint az iskolaépületnél régebbi volt, viszont ez a csatorna egy még régebbi, nagy faragott kövekből épített, ugyancsak betömött pincét tört át, mely más irányú mint a mai épület, körülbelül az egykori várfal irányát követte.[10\(97\)](#)

1954-ben az Orsolya téri általános iskola pincéjében bukkantak rá egy nagy római épületre, ami esetleg fürdő volt. Az épület eredeti padlószintje kb. megfelelt a mai pince padlószintjének, vagyis az utca alatt kb. 3,5–4 m-el lejjebb volt. Itt különben a felmenő falakra az Orsolya-zárda (ma ált. iskola) építésénél a múlt század 60-as éveiben közvetlenül ráépítkeztek, ahol a római és az új épület falai egybeestek.[11\(98\)](#)

1936-ban a Lenin körúton (Várkerület) a volt Schwartz Ábrahám-féle cipőkereskedés előtt (Várkerület 115.) csatornázás közben 4 m mélységben találtak egy római sírt, kőlappal lefedve.[12\(99\)](#)

A Pannónia szálló építésénél egy régi épületet, a Szarvas vendéglőt bontották le, ennek pincéje 3,40 m-re nyúlt le a mai utcaszint alá. A föld 4,80 m-ig kevert volt, majd homokos kavicsréteg következett, melyben római téglák voltak, három helyen falakat is találtak. A római réteg 5,60 m-ig terjedt, közben igen sok apró tárgy került elő.[13\(100\)](#)

1958-ban a Lenin körúton földalatti WC építésébe kezdtek, a Szent György bástyával szemben. Itt a rétegződések a következők voltak: 150 cm-ig három különböző törmelékes réteg volt, majd 320 cm-ig tiszta, sötétszürke, tömör, iszapos föld igen kevés törmelékkal. Végül 350 cm mélyséig egy 30 cm vastag törmelékes réteg, sok római kori terrassigillatátöredékekkel és kevés középkori cseréppel.[14\(101\)](#)

1892-ben az Ötvös (Ezüst) utca és Pócsi utca környékén csatornázások voltak. Mindkét utcában 1 m mélyen cölöpöket találtak, Bella Lajos tudósítása szerint itt volt a „Socha” nevű mocsár. A Mechle-ház előtt pedig, a Kőfaragó tér és Magyar utca sarkán erős tölgyfatörzsekből ácsolt híd került elő. Ezen a helyen mocsaras talajt vágott át a csatornaárok, valamikor tehát itt víznek kellett állnia. Ugyanilyen cölöpök nyomát találták különben az Újteleki utcában is.[15\(102\)](#)

1933-ban az Ötvös utcában ismét csatornázás közben 1,5 m mélyen találtak háromszoros cölöpsort lefektetve. Fél méterrel ezek alatt kövezett út nyoma jött elő.[16\(103\)](#)

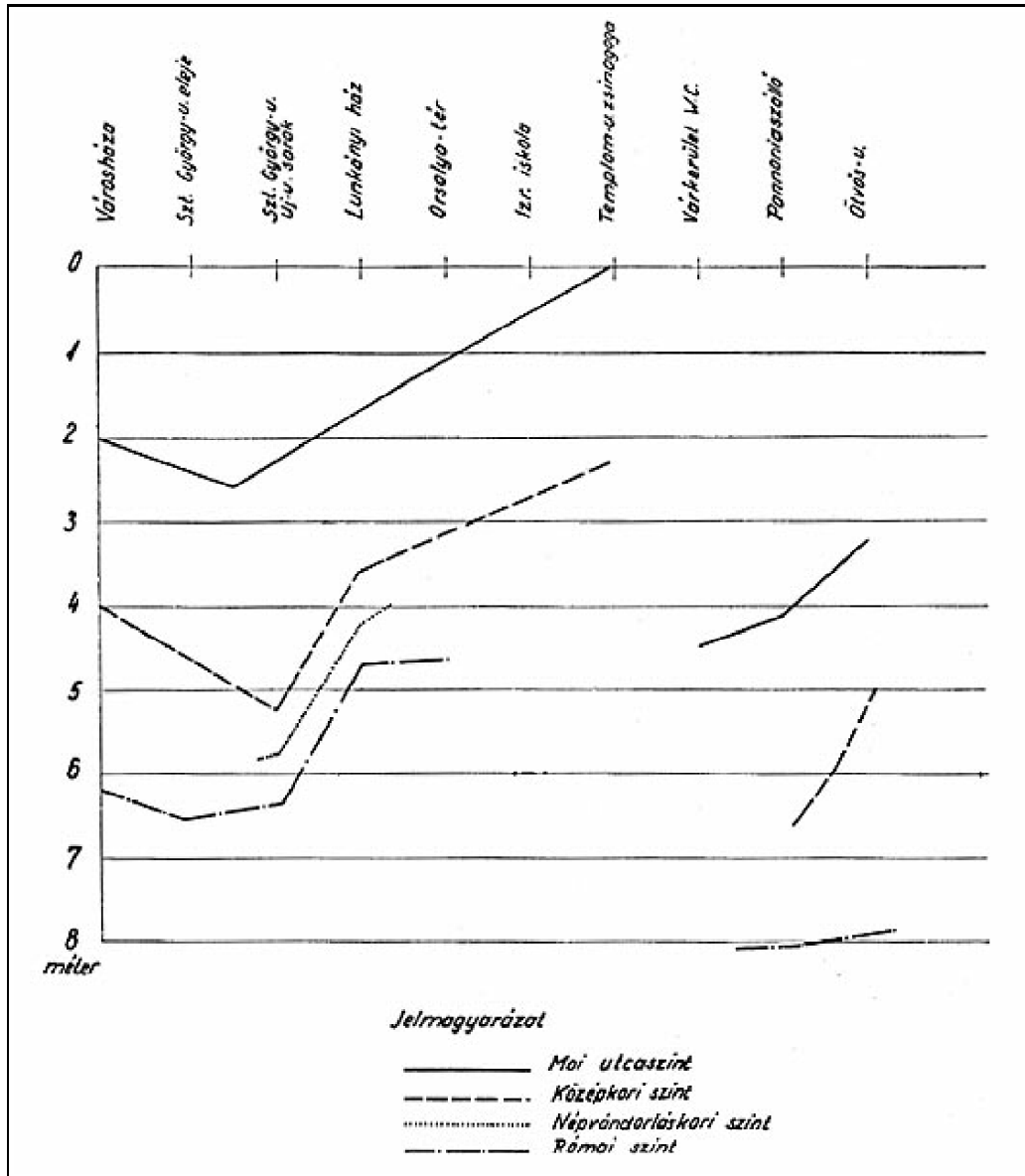
A Papréten 1889-ben csatornaásás közben 1,5 m mélyen római falakat találtak, különösebb kutatás itt nem történt.[17\(104\)](#) Ennek közelében az Árpád utcában 1958-ban meszesgödör ásásnál ugyanebben a mélységben találtak újabb római kori falakat.[18\(105\)](#)

A Balfi utca 27. sz. ház udvari fala 1957-ben megsüllyedt, le kellett bontani. Kiderült, hogy a falnak semmi alapot sem adtak, a pusztá földre építették. A fal alatt éppen egy római peremes téglával kirakott sír volt, ezért süllyedt meg a fal. A sír a mai udvarszint alatt kb. 50 cm-re volt, egy korábbi római kori fal tetején. Tehát, ha a szóban forgó megsüllyedt fal építésénél az alapozásra csak 50–60 cm-t rászántak volna, erős római falra lehetett volna alapozni.[19\(106\)](#)

1955-ben a Szeder utca 4. sz. ház udvarán az emeletre vezető külső lépcsőt alapozták. Középkori szemétdödör került elő, mely a fal alá ment be. Mivel azonban a falnak amúgy is gyenge volt ezáltal az általaja, nem lehetett feltárni.[20\(107\)](#)

Több régészeti adatot a szóban forgó tárgyról nem sikerült megtudni. A következőkben még egy kérdést

szeretnék megemlíteni, ami még ide sorolható, és pedig [338](#) az alagutak kérdését. Az alagutak mindig izgatták az emberek fantáziáját, és ez sok túlzott gondolatot, tévedést okozott. Ilyen városban mint Sopron, ahol a két évezredes állandó építkezés révén a föld telve van romokkal és a romok között sok a boltív is és mindez általában nagy mélységben van, hamar megszületik az „alagút”-monda. Egészen fantasztikus alagútrendszert tudnak kitalálni, ami pedig egy kis józan gondolkodás után egyszerűen lehetetlenné válik mindenki előtt. Ezeknek az elméleteknek, ha nem is megalapozottak, mégis valamilyen alapjuk azért van. Kétségtelen, hogy a belvárosi, de néhol a külvárosi házak alatt betömött, vagy csak befalazott pincék vannak. Ezeket időnként megtalálják, ráfognak, hogy alagutak, de közelebbről [339](#) nem foglalkoznak velük, s a talált helyiség ismét feledésbe merül, hogy egyszer majd újból megtalálják. A süllyedésvizsgálat szempontjából azonban ezek nem közömbösek, mert egyrészt vízgyűjtőként is szerepelhetnek, másrészt maguk a pince boltozatok is lehetnek gyengék, és így is okozhatnak süllyedést.

Sopron városának szintjei a különböző korokban. (Első kísérlet)

Tudomásom szerint ezekkel az „alagutakkal” rendszeresen még nem foglalkoztak. Nincsen jegyzékük, az esetleges összefüggések teljesen homályosak. Sokan ismernek ilyen használaton kívüli pincét, de ezek adatai nincsenek még összegyűjtve, pedig jó volna már egyszer tisztázni ezt a kérdést is. 1924-ben sokan foglalkoztak az „alagutakkal”, a Sopronvármegye egyik újságírója²¹⁽¹⁰⁸⁾ csigázta fel az érdeklődést. Ebben az újságban közel két hónapon keresztül szinte naponként jelent meg hosszú cikk ezzel kapcsolatban, így értesülünk arról, hogy magánosok és diákcsoportok, cserkészek, gyakran egy-egy felnőtt vezetésével nagy buzgalommal nekiláttak különböző befalazott nyílások kibontásának. Egy-egy beomlott, vagy betömött helyiség kitisztítása igen nagy földmunkát kíván, így mindig hamar megtorpantak, egy helyen sem sikerült végigkutatni a talált helyiségeket. Mindezekhez az újságcikkek egész meséket költöttek. Mégis egy-két konkrét adatot találunk bennük. Így a Szent György utcában, a 16. szám alatt, a volt Erdődy-ház udvari

lakása alatt említenek frissiben kibontott lejárót egy pincébe, aminek az alján sekély víz állt. Ebben is kibontottak egy elfalazott ajtót, bejutottak egy másik helyiségbe, hol megint találtak befalazott ajtókat, de tovább nem mentek.²²⁽¹⁰⁹⁾ Említik, hogy a Szent György utca 1–3. számú ház alatt is kettős pince van, ami valamikor a Táros-házzal állott összefüggésben, de elfalazták. Lauringer Ernő egy nyilatkozatában említi, hogy a Templom utcában a Schwarz-féle ház (8. sz.) újjáépítése alkalmával római kori csatornamaradványra bukkantak.²³⁽¹¹⁰⁾

A külvárosban a Rózsa utca 13. sz. ház pincéjét említik, mely pince alatt egy alagutat találtak, embermagasságút. Állítólag 25–30 m hosszúságban járták be, s átment az utcán át a szemközti ház alá. Annak idején Bella Lajos is látta, védelmi alagútnak tartotta. Ez az alagút egyfelől átmege a Rózsa utcán, másfelől pedig az Ikva felé tart. Akkoriban, hogy megtalálták, a szennyvizet belevezették, de hogy hová folyik, arról fogalmuk sem volt.

A legtöbbet a Patak utcai alagúttal foglalkoztak. A 28. számú ház építésekor boltozott alagutat találtak a föld felszíne alatt alig 30 cm-re. Belső magassága 120, szélessége 85 cm volt, terméskövekből falazva. Állítólag 50 m hosszúságban bejárták, iszap és törmelék borította. A volt Mattesz-telken (jelenleg az Építőipari Vállalat kocsiszíne) is megvan, az Ikva felé lejt. Magában a volt nagy magtárépületben is találtak két alagútkezdetet lent a pincében, egyik a Bécsi domb felé, másik a város felé vezetett.

Ugyanebben az évben még a Jókai utcából, az 5. sz. ház udvarából említenek egy alagútfélét.

Mindezeket az „alagút”-híreket bizonyos fenntartással kell fogadnunk, mert az újságíró tolla bizonyára kiszínezte őket. Mindenesetre ez is fontos kérdéseket tartalmaz, így ezek rendszeres vizsgálata feltétlenül szükséges lenne.

A felsorolt régészeti és „alagút”-adatok igen szórványosak és kevés adatot tartalmaznak. Mégis bizonyos következtetésekre már adnak alkalmat.

A belvárosban megállapítható, hogy általánosságban három főréteget lehet megkülönböztetni. 2–2,5 méterig a középkor, 2,5–3 méterig a népvándorlaskor és ettől lefelé átlag 4 méterig, ritkán 4,5 méterig, a római réteg következik. Helyenként természetesen eltolódások vannak, de ez most lényegtelen. A mélységek aránya megfelel a három különböző korszak időtartamának, illetve jelentőségének. A legnagyobb réteget a magyar korszak 900–1000 éve jelenti, ami hosszú időt és sok építkezést ³⁴⁰mutat fel. Az ezt megelőző népvándorlaskor 500 éve is hosszú idő lenne, de a rétegek vékonysága és gyakori hiánya is alátámasztja az eddigi megfigyelést, hogy ebben az időszakban jelentéktelen élet volt a város területén, talán nem is folyamatos. Végül a legalsó, a római uralmat jelentő kerek 400 év a maga rétegével ismét sok építkezést és állandó lakottságot árul el.

A rétegek alapján tehát megállapítható, hogy a pezsgő római élet után igen erős hanyatlás következett be, ami néha talán teljes kihálásra is vezetett, és csak a magyarság megjelenése után indult meg ismét az élet. Ez utóbbi kezdeti ideje körül még viták folynak, egyelőre a XII. századot lehet elfogadni legkorábbi időpontnak.

A magyarság-korabeli város kialakulásának kezdetén tehát vagy erősen pangó életet, vagy – ami még valószínűbb – teljes pusztaságot találunk, mindössze a római épületek romjai tételezhetőek fel. Az új vár és város felépítésénél azonban ezek a romok aligha játszottak szerepet. Erre két bizonyíték van. Egyik az, hogy a római falak majdnem mindig egészen más irányúak, mint a maiak. A soproni belváros utcái elég

korán, legalább a 14. században kialakultak, s máig megőrizték alakjukat.²⁴⁽¹¹¹⁾

Ha tehát a római falak szabták volna meg az irányukat, nem találnánk következetesen más irányúakat. A másik bizonyíték, hogy a római város a mai belvároson kívül a Paprét és Balfi utca környékét is magában foglalta, a középkori város viszont már a legelső időkben betartotta a mai Lenin körút vonalát. Az eddigi megfigyelések szerint egyetlen pontban lehet megállapítani, hogy a római és középkori Sopron megegyezik és ez a Széchenyi tér vonala, melyen túl egyik város sem terjeszkedett.

A középkori Sopron tehát a római Scarabantiától függetlenül alakult ki. A két város között eltelt 6–700 év elegendő volt arra, hogy a római város nyomait, ha teljesen talán nem is, de a jelentéktelenségig eltüntesse. Ez alatt az idő alatt úgy látszik, a földrajzi adottságok is megváltoztak. Az, hogy a középkori Sopron a Lenin körúton túl sokáig nem terjeszkedett, valószínűvé teszi azt, hogy a Torna utca és az ötvös (régiben Ezüst) utca tájéka és maga a Lenin körút helye ez alatt elmocsarasodott, amiből a belváros kissé kiemelkedő területe elvált. Az elmocsarasodásnak a jelét kell látnunk abban is, hogy az Ezüst utca tájékán a római szint felett mocsárban vezető út, illetve híd nyomát találták, és maga a réteg is mocsaras talajra vallott.

Ilyen mocsarasodásra a belvárosban is van példa, mint pl. az Új utcai középkori zsinagógában történt rövid ásatásnál, hol tőzegréteg került elő. Ilyen tőzeget különben az utóbbi két évben végzett talajvizsgáló fúrások is találtak a belváros több helyén. A mocsarasodás azonban úgy látszik, nem lehetett nagyméretű, mert a helyet letelepedésre alkalmasnak találták.

A külváros területén már kevesebb adat áll rendelkezésünkre, de úgy látszik, hogy a Paprét környékén már lényegesen kisebb mélységekből kerülnek elő a római falak. Ennek csak egy magyarázata van, ti. hogy itt a középkori Sopron egyáltalában nem építkezett, tehát a rómaiak utáni idők nem magasították a rétegeket a maguk törmelékével.

A mai város szintkülönbségeit általában pontosan követik a római és középkori szintek.²⁵⁽¹¹²⁾ A város mindkét korszakban az Orsolya tér és a Templom utca déli végének környékén volt a legmagasabb, míg a másik vége, a városháza környéke ennél valamivel lejjebb esett. A két pont között mindig átlag 1,5 m volt a szintkülönbség. A belváros közepe, az Új utca 10. sz. körüli rész a római korban nagyjából egy szinten volt a városháza környékével, a középkorban azonban közel 1,5 m-rel lejjebb esett. Az itt talált tőzeg a római utáni mocsarasodásnak egyik jele. Ez a nívókülönbség ma már alig fél méterre csökkent.

341A Lenin körút és Ezüst utca környéke is mindig lejjebb esett a belváros átlagos szintjénél, mintegy 1,5–2 méterrel, akárcsak a mai városnál. Az elmocsarasodás tehát mindkét korszakban lehetséges volt, de míg a rómaiak a nyílt településükkel nagyobb helyet foglaltak el, addig a középkor embere kisebb helyen, zártabb települést épített magának és természetesen a magasabb helyet, a belvárost választotta.

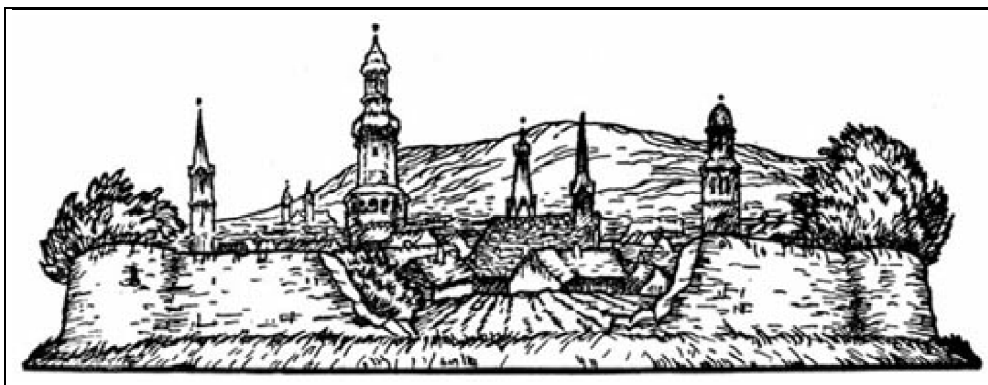
Visszatérve az eredeti célkitűzésre, az épületsüllyedések okának felderítésére, megállapíthatjuk, hogy a középkori Sopron építői vagy általában nem ismerték, vagy nem törődtek a római törmelékével, ugyanígy a vékony tőzegréteggel sem. Nem mentek le az alapozással addig, ameddig a rómaiak, vagyis átlag 4–5 méterre és ezért is gyakori a süllyedés. A régészeti kutatások köréből eddig csak két adatot ismerünk erre nézve. Az egyik a régi városháza, amit az elégtelen alapozás miatt kellett támpillérrel megerősíteni, a másik a Balfi utcában a római sír miatt megsüllyedt fal. Több és megfelelő méretű ásatás bizonyára még több példát is tudna felmutatni.

A tervezett fúrásokkal párhuzamosan rendszeres régészeti ásatásoknak is meg kell indulniuk, melyek során

az érintetlen talajig le kell menni. Így fogunk teljes keresztmetszetet kapni a város talajviszonyairól és a település történetéről.

A fertőszéplaki templom (XVIII. század)

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

342 HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Soproni orvosok üdvözlő versei 1745-ből

Réthy Antal: Soproni orvosok üdvözlő versei 1745-ből

Régi időjárási és földrengési megfigyelések gyűjtése közben került kezembe több régi orvosi értekezés.¹⁽¹¹³⁾ Az egyik disszertációban *Deccard* és *Schneller* hajdani soproni orvosok üdvözlő verseit tanultam.

Pfeiffer Mihály (Caesareopolis = Késmárk) híres szepességi orvos volt, akit 1745. április 24-én *Jénában* avattak orvosdoktorrá. A 28 oldalra terjedő doktori értekezésnek a címe:

„De similitudine signorum judicationis et mortis in febribus acutis proxime instantis.”

A szerző életrajzát eléggé kimerítően adja *Szinnyei József* a „*Magyar Irók Élete és Munkái*”-ban (X. köt. 114–116.). Disszertációja függelékében – négy számozatlan lap – több orvos és tanuló társai elismerő, dicsérő írásokat adtak közre, bizonyosan *Pfeiffer* tudta nélkül. A nagytudású, rokonszenves fiatal doktorjelölt későbbi fényes pályafutása előre vetette fényét, és ez indíthatott többeket az üdvözlő írásokra. Összesen hét dicsérő írás, vers, amelyek szerzői közül négy opponense a doktori vitában: az első egy góthai orvos, a második illetőségét nem adja meg, végül a harmadik és negyedik egy pozsonyi gyógyszerész és egy soproni orvos. Az első üdvözlő vers latin, írója *Fridericus Buchnerus* Ichtershusa (Gótha), ezután *Neumann Sámuel* (Pozsony), majd *Deccard János Vilmos* Sempron, később nagy tekintélyű soproni orvos, továbbá *Lezius Károly Lajos M. D.* Selmechányáról, ezt követte *Schneller Keresztély Gottlieb*, Sopron és végül *Reinisch Márton* „der gottesgel. Beflissener”. *Lezius* kivételével a magyarok német üdvözlő verseket írtak. Ezek közül tehát *Schneller* soproni származású (*Szinnyei* nem említi), akinek meglehetősen üdvözlő verse a következő:

*Auf unverdrosznen Fleisz, auf rühmliches Bezeigen
Folgt endlich dasz man die Ehren-Bahn besteigen.
Diesz sieht man jetzt an Dir, mein Freund, da Dir zum Lohn.
Aus der HYGäen Hand zu Theil wird eine Cron.
Die auf das schönste ist, und prächtigste gezieret,
Denn solche Deinem Fleisz und Deinem Ruhm gebühret.
Nimm sie, und zieh damit ins Vaterland zurück.
Die Vorsicht schütze Dich vor allem Ungelück;*

*Sie leite Deinen Fusz, dasz er nicht irgend gleite.
In allen Deinen Thun Sie stehe Dir zur Seite.
So wirst Du seyn beglückt, so wird Dirs wohlergehen,
343So wirds gewisz auch wohl um Deine Curen stehn.
Doch lasz die Freundschafts-Pflicht bey Dir nicht Schiffbruch leiden,
Ob uns das Schicksal gleich heist von einander scheiden.
Hiermit suchte dem Hoch-Edlen und Hochgelahrten Herrn Doctorando, als seinem
werthgeschätzten Freund die Pflichten einer ungeheuchelten Freundschaft ergebenst zu
entrichten*

Christian Gottlieb Schneller, aus Oedenburg in Niedern-Ungarn.

Deccard verse már klasszikusabb, magasabb szárnyalású, szerepel benne Apollo, Machaon – az orvosisten fia – és Hippocrates. A vers után írott sorok még külön kiemelik a *Pfeiffer* iránt érzett nagy szeretetét és tiszteletét. A vers így hangzik:

**GEEHRT-GELEHRTER FREUND!
APOLLENS ÄCHTER SOHN!**

*Nimm hin der Lorbeer-Crantz zum Dir bestimmten Lohn,
Den selbst Machaon heunt um Deine Schläffe windet,
Dadurch mit Deiner Kunst Glück, Ruhm und Ehr verbindet;
Da Dich Hippocrates in seinem Schoosz empfängt,
Und selbst mit Sammt und Huth so prächtig Dich behängt.
Es Sei Dein Doctor-Huth des Hauptes Schutz und Decke,
Dass kein betrübttes Weh Dein Wohlseyn nie erschrecke!
Dein Ring vermähle sich mit Heil und Wohlergehen,
Dein Glücke müsse stets, wie Cedern, grünend stehn!
Dies ist mein Herzens-Wunsch, in wenig schlechten Zeilen
Verfasst, von meiner Treu ein Zeignisz mitzuthemen.
So ziehe dann, Mein Freund! mit Glück ins Vatterland,
Dich führ zu Weg und Steg die weise Allmachts-Hand!
Dein Wissen und Verstand wird Dir selbst-eigen bleiben,
Ja bald zu höhern Glück vollkommnes Wachsthum schreiben:*

Dieses wenige setzte seinem Hoch- und werthgeschätzten Freund, bey rühmlichst erlangter

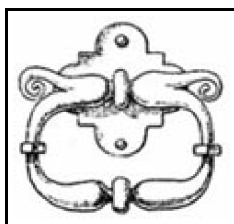
Doctor-Würde unter den zärtlichsten Regungen einer aufrichtigen Liebe und beständigen Freundschaft sich zugleich Dessen geneigten Andencken bestens empfehlend glückwünschend hinzu.

Johann Wilhelm Deccard,

Sempron. Hung. [2\(114\)](#)

Med. Cult. Oppon.

Tekintve, hogy *Pfeiffer* orvostudományi disszertációja bizonyítva ritka kiadvány, hazánkban kevés helyen van meg, ezért azt hiszem érdemes volt e két *soproni* orvosnak üdvözlő verseit közzétenni. Christian Gottlob *Schneller* életrajzi adatai még ismeretlenek – legalábbis a közkezen forgó Szinnyeiben –, hasznos volna, ha valaki a *Gulyás Pál* által szerkesztett „Szinnyei Magyar Írók” pótkötetei számára megírná.

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kelényi Ferenc: Soproni útirajz 1831-ből

344 Kelényi Ferenc: Soproni útirajz 1831-ből

A „Scarabantia”-könyvsorozatban (Thier László kiadása) 1938-ban jelent meg Csatkai Endre *Idegenek a régi Sopronról* című műve, melyben az 1487–1841 közti időből városunkkal kapcsolatos levéltöredékeket és útinaplókat ismertet. A kiadvány gazdag és értékes anyagot tár fel, de természetszerűleg nem a teljesség igényével készült. Nem tesz említést *Ludwigh Sámuel* kőszegi ügyvéd *Reise in Ungarn im Jahre 1831* című könyvéről sem, melyben érdekes leírást olvashatunk az akkori Sopronról és környékéről.

Szinnyei József adatai szerint (Magyar írók élete és munkái, VIII. kötet, 79. lap) Ludwigh Sámuel 1801-ben Kőszegen, nemesi eredetű szülőktől származott. Az alig 21 éves ifjú első műve *Theon, oder poetische Anklänge des Geistes und des Herzens auf einer Reise nach Syrakus* (Pest, 1822) címmel jelent meg. A következő esztendőben sűrű egymásutánban láttak napvilágot verseket, elbeszéléseket, útleírásokat tartalmazó művei.

A soproni Berzsényi Gimnázium (volt Líceum) könyvtárában Ludwigh számos könyve megtalálható. Pröhle Jenő könyvtáros a meglévő művek alapján Szinnyei több adatát is helyesbítette. Szinnyei József ugyanis Ludwighnak három *Myrthensträusse* (Leipzig, 1833.) című füzetéről tesz említést, Pröhle Jenő viszont ebből a kiadványból *hét* füzetet bocsátott rendelkezésemre, melyek közül a hetedik – Szinnyei adatától eltérően – csak 1835-ben jelent meg.

Gazdag irodalmi működésének terméséből mindössze egyetlen művét adta ki nyomtatásban *magyar nyelven*, azt is névtelenül: *Theon utazása Görögországban 1835-ben* (Pozsony, 1836. – Az évszámot itt is

Pröhle Jenő helyesbítette 1835-ről 1836-ra.)

A nyugtalan vérű, világot látott kőszegi ügyvéd 36 éves korában hátat fordított hazájának: kivándorolt Amerikába. A szabadságharc előestéjén: 1848 januárjában rövid időre hazalátogatott ugyan, utána azonban végleg kintrekedett az újvilágban. Ott is meglehetősen élénk irodalmi tevékenységet folytatott. Szerkesztője volt az *Alte und Neue Welt* című hírlapnak, 21 évig a *Fackel* című irodalmi lapot szerkesztette, sőt történeti drámát is írt Kossuthról (*Kossuth, oder der Fall von Ungarn. Historisches Drama in fünf Acten.* Baltimore Md., 1853). *Licht und Schattenbilder republikanischer Zustände* (Leipzig, 1848) című könyvében érdekes útirajzban foglalja össze Észak-Amerikában szerzett tapasztalatait. Hazájától távol 1869. február 14-én halt meg Cincinnátiban.

Ludwigh Sámuel *Reise in Ungarn im Jahre 1831* című művének kiadási évszáma és helye ugyancsak téves jelölésű Szinnyi könyvében. Ezt az útirajzot ugyanis nem Kassán és nem 1831-ben, hanem *Pesten*, mégpedig 1832-ben adták ki. A mű számos érdekes kultúrtörténeti adatot közöl az akkori Magyarország egyes városairól, nevezetesebb helységeiről, megyéiről. (Esztergom, Komárom, Győr, Sopron, Kőszeg, Keszthely, Veszprém, Székesfehérvár, Vác, Kassa, Eperjes stb.)

Ludwigh érdekes, színes stílusú útirajza a mai olvasóra is az élmény frissességével hat, s – miként művének előszavában is utal rá – szubjektív érzéseinek őszinte kifejezése mellett a leírásokban hűvös tárgyilagosságra, a tények igaz feltárására törekszik.

A mű Sopronra, illetőleg a város környékére vonatkozó részét az alábbiakban magyar fordításban közlöm:

„...Meglehetősen késő este érkeztünk *Sopronba*.

Sopron vármegye 57 7/10 négyzetmérföld területű, 3 szabad királyi várossal, 41 mezővárossal, 196 faluval és 194.837 lakossal.

A szabad királyi városok közül Sopron – Sopronium – a legjelentősebb 12.000 lakossal. Itt a „Rózsához”¹⁽¹¹⁵⁾ címzett, legjobban ajánlott vendégfogadóban szálltunk meg. Áldott és édes volt a csend. Reggel frissen ébredtem, és így barátomat – kívánságának megfelelően – el tudtam kíséni *Kismartonba* és *Fraknóváraljára*.³⁴⁵ Előállt egy kocsi, és teljesen feledve a tegnapi nap fáradalmait, termékeny szántóföldek között haladtunk tova. *Kismarton* gyönyörű hely, az Esterházy herceg kastélyával, nagy és szép kertjével és nagykiterjedésű, megtekintésre érdemes vadaskertjével.

Sopronhoz Kismarton csak egy ugrásra, mintegy 2 mérföldnyire van, a főváros: Bécs pedig egy napi út ide. Fejedelmi látványt nyújtanak a gránátosok, akik a hercegi palota előtti téren helyezkednek el. A szobák a művészet és ritkaság szempontjából Eszterházában sokkal nevezetesebbek, mint itt. A képek között is kevés a jelentős, a szobrok között pedig egyáltalán nincsen. Annál gazdagabb viszont a herceg bécsi műgyűjteménye. Említésre méltó a kismartoni kastély nagytermének valóban mesteri mennyezet-festménye. A szobák néhány berendezési tárgya is nevezetes: XVI. Lajos számára készültek, azonban megvásárolta őket herceg Esterházy. A kert a legszebb, amit valaha is láttam Magyarországon. A casertaival, a palermoi Florával és a németországi schwetzingivel nem lehet ugyan összehasonlítani, azonban az üvegházak és a narancs házak csodálatosan szépek. Amelyhez fogható még sohasem láttam: egy többszáz lépés hosszú, a legkülönlegesebb és magas törzsű rózsákból telepített fasor volt. Említésre méltó vízesekekkel és szobrokkal azonban nem igen gondoskodtak a park szépségének emeléséről.

Délután átutaztunk az *Estoras* család várába, *Fraknóra*, és este érkeztünk vissza Sopronba.

A fraknói vár meglehetősen magas sziklahegyen épült, amelyre nagy fáradsággal kapaszkodtunk fel. A borús idő egy kissé megirigyelte élvezetünket, és megakadályozta, hogy felmenjünk a Rozália-kápolnához.

A kastély kapujában néhány gránátost találtunk, akik megszerezték nekünk a kulcsokat a fegyvertárhoz és a szobákhoz. Az előbbi várakozásunkon felül értékes, régi és új fegyverekkel gazdagnak találtuk. Fárasztott bennünket a termekben az ősi Estoras-családról készült festmények tömege. A legfőbb nevezetesség itt a kincseskamra, de ennek a megtekintéséhez magasabb engedély szükséges. Én nem vágyódtam a megnézésére, ugyanis az efféle holt kincsek iránt inkább ellenszenvet érzek, mint gyönyörűséget vagy bámulatot.

Petz Lipót, költő és műfordító. Steinacker Károly festménye.
(Liszt Ferenc Múzeum)

Sopron egyike Magyarországnak legjelentősebb városainak, különösen mint szarvasmarha- és sertéspiaca Ausztriának. Környéke barátságos, különösen Bánfalva felé és távolabb Brennbérg irányában, ahol gazdag szénbánya működik. A soproni és ruszti gyümölcs és bor az ország legnemesebb fajtái közé tartozik, amiképpen hazánk a bornak: az arany és opál királynéjaként ismeretes. A valódi *ménesi* pótolja a malagát, a *budai* a bordóit, a *burgundi* pedig Vágújhelyen és Villányban terem.

A város meglehetősen szabályosan épült, és egy rettenetes tűzvész után nagyon megszépült.²⁽¹¹⁶⁾ A sétateret³⁽¹¹⁷⁾ nem olyan szép, mint a pozsonyi, de jó lenne, ha a fővárosunk is legalább hasonlóval dicsekedhetne. A helybeli színház már sok híres színészt nevelt, mint aminő *Raimund*⁴⁽¹¹⁸⁾ és mások. A lakosság többsége német, ³⁴⁶akiknek modora és erkölcsége egyaránt jónak mondható. A katolikusoknak itt gimnáziumuk, a protestánsoknak pedig jól szervezett líceumuk van. A jelenlegi rektor *Hegyéssy*⁵⁽¹¹⁹⁾ tanár, erélyes és képzett ember. A felsőbb osztályok tanára *Ódor* és *Petz*.⁶⁽¹²⁰⁾ Ő Németország első egyetemének

is becsületet szerezne. A magyarországi német írók sorában hírneves, és nyelvészeti munkásságával *Mezzofantival* is felveszi a versenyt. Jelleme a legszigorúbb értelemben becsületes és emberséges, élete tiszta erkölcs, vallása a legtisztább, legjobban megnyugtató filozófia. Sajnálatos, hogy tudása és tevékenysége – nagyobb hatáskör hiányában – nem tud eléggé érvényesülni. Böven volt alkalmam őt alaposan megismerni, midőn Győrben tanárkodott. Számos kellemes órát köszönhetek barátságának, amellyel engem, a tanulni vágyó ifjút megtisztelt. Igen, el kell ismernem, hogy a vele való érintkezés során, az erkölcsi és szellemi fejlődést illetően sokat nyertem. Köszönet néki, őszinte hála érte! Még egy csillaga van a magyar irodalomnak Sopronban: *Kis János* szuperintendens és egy harmadik Sopron megyében: *Nagy Pál*, a jeles magyar szónok.

Különösen Petz tanárral akartam barátomat megismertetni. Az óhajtott találkozás az iskola épületében történt meg velem. Azután együtt mentünk Hegyessy tanár úrhoz, aki – miután a lengyelek⁷⁽¹²¹⁾ sorsáról, a magyarországi szlávokról, a nemzetiségről és emberiségről beszélgettünk – a líceum könyvtárába⁸⁽¹²²⁾ vezetett bennünket.

Sopronból kocsin Kőszegre utaztunk.”

Ludwigh Sámuel művei alapján mélyen érző, rokonszenves egyéniségnek ismerjük meg, kár azonban, hogy irodalmi munkásságát többségében nem magyar nyelven fejtette ki. Erre azonban – éppen *Reise in Ungarn im Jahre 1831* című útirajzának előszavában – ő maga adja meg a magyarázatot:

„...Magyarul akartam leírni ezt az utazást, végül azonban mégis a németre szántam rá magamat: mivel a mi szép hazai nyelvünket még nem tartom eléggé kiműveltnek, továbbá mivel művem nem lehetett volna kifogástalan a magyar irodalmárok szigorú ítélőszéke előtt, és mivel némileg a külföldre is gondoltam, hogy az idegen utazók számára a mi hazánk nevezetesebb részeinek leírásával kalauzként szolgáljak.”

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Soproni hetivásárok 1830 körül

Iváncsics Nándor: Soproni hetivásárok 1830 körül

„Midőn a’ vendégfogadóknak egyegy Bécsi mészáros szekeren 60–70 borjúkat rendibe felrakva lát az ember, mind megölve, és belseitől megtisztítva, ’s bárányt szintén ennyit, mély gondolkodásba merül valóban...”¹⁽¹²³⁾ Ezeket a sorokat, 1829-ben írták Sopronról. Ma, közel másfél évszázad távlatából, még nagyobb csodálkozással, még inkább elgondolkodva olvassuk őket. Amikor a vasútról jövő, kanyargó zöldségárusok tömegét nézzük, elbámulunk azok sokaságán, batyuk tömkelegén és kissé azt hisszük, hogy péntekenként feltámad a középkori Sopron. Azonban a korábbi idők hetivásárait vizsgálva hitetlenkedünk, vagy sajnálkozva – hiszünk. Az idők haladtával, a határrendezéssel, a technika fejlődésével Sopron megszűnik közvetítő lenni a kelet és a nyugat között. Így fokozatosan elsorvad az európai hírű gabona- és állatkereskedelme, amelyet a távoli vidékek és országok vevői is felkerestek. Néhány korabeli közlés alapján, az 1830-as évek hetivásárainak ³⁴⁷a vizsgálata hasznos adatként szolgálhat Sopron XIX. századi történetéhez.

Sopron kétszer is tartott vásárt hetenként: *hétfőn* és *pénteken*. Ez a szokás még ma is megtalálható. A hétfői napot „kis piac”-nak mondják (Hegykő), míg a pénteki, az általánosan ismert és aránylag még ma is nagyforgalmú piacnap. A különbség a két nap között már a múlt században is megvolt. *Kolosváry Péter*, dénesfai tiszttartó a Mezei Gazdák Barátja c. folyóiratban közöl egy kilencoldalas tanulmányt az 1829-i

soproni hetivásárokról. „A’ hétfői árnyéka sem a’ péntekinek – írja –, mivel erre jönnek a’ vidéki vevők, amarra ritkán vetődik csak egynéhány is.”²⁽¹²⁴⁾ A hétfői piac, főleg a helyi szükségletek kielégítésére szolgált, minthogy csak gabona és egyéb a háztartásban szükséges dolgok árusítása folyt.³⁽¹²⁵⁾ Péntekenként (a közelmúltból még ismeretes országos vásárokhhoz hasonló) gabona-, apróbb piaci termék- és állatvásárt tartottak, amely nagy forgalmáról, áruiról, a kereskedők szempontjából biztosított optimális lehetőségeiről és rendjéről vált híressé. Külön figyelmet érdemel, az egyes vásárok alkalmából életbe léptetett, a „...közbátorságra (közbiztonságra) nézve igen helyes rendszabás...” Amelyet megújítottak majdnem minden vásár előtt a visszaélések távoltartására, a tolvajok („alacsony sorsuak”) megfékezésére, az útbaigazítás ellátására és a váratlanul adódó esetek gyors orvoslására.⁴⁽¹²⁶⁾ A vásári rendtartás érvényesítését, az egyes vásárok alkalmából a Városi Tanács által kirendelt apparátus látta el.

A *fő piarczbiró* („állandóan meg-marad vásár’ napján mindéig a’ kirendelt helyen”) intézte az előforduló kisebb peres ügyeket, felelt a vásár zavartalanságáért. Hivatalának ellátásában segítségére volt a melléje rendelt *város ügyvédje* is.⁵⁽¹²⁷⁾ „...A’ polgárok által meghiteztetett *két Birák*”, a piac közvetlen rendtartását intézték. Az árusok közt jártak, kisebb felmerülő ügyeket ott helyben elintézték, „...vagy ha eligazítani nem tudták...”, a panaszosokat a *fő piarczbiróhoz* vezették. Feladatuk volt jegyezni és a „városházába” bevinni „...mindenféle gabonának három osztálybéli árát...”, amely egy „...nyomtatott tabellába be-iratik és akárkinek a’ kívánságára bizonyos igen csekély fizetés mellett kiadatik.”⁶⁽¹²⁸⁾ Debrecenben, mindemellett a „vásárbirák” kötelessége volt még a helypénz kezelése, mértékek-, árak ellenőrzése, vámok szedése és a vásárhely tisztántartása is.⁷⁽¹²⁹⁾ Bár hasonló adatok jelenleg nem ismeretesek Sopronból, valószínűnek tarthatjuk, (minthogy a felsorolt feladatkörök Sopronban is megtalálhatók, de a korabeli írás ellátásukat nem említi), hogy a *két Birák*, a debreceni „vásárbirók”-hoz hasonlóan szélesebb feladatkörrel működtek. A *két Birák*on kívül, a vásár zavartalan lefolyásának biztosítására aztán „...*vagynak többen*, kik mindenik egy város *méreivel*, vagy a’ mint itt mondják *köblével* jár”. Ezek bárki kívánságára megméri a gabonát, amely mérés után kifogást támasztani nem szabad. „Fáradságukért a’ bér, minden mérőtől egy krajcár.”⁸⁽¹³⁰⁾ A mértékek – a távoli vevők kívánságai szerint – sokfélék voltak (tudván ehhez azt, hogy minden nagyobb helység saját mértékkel rendelkezett). Minthogy főleg a gabonával kapcsolatosak, ezért inkább az űrmértékek a jelentősebbek. *Léderer Emma* megállapítása szerint: „Nem csak Pozsony környéke, de általában az északnyugati határszél az, ahol az osztrák mérőrendszer hatása leginkább érvényesül.”⁹⁽¹³¹⁾ Tehát ismeretes és gyakori kellett hogy legyen a *bécsi mérő* használata. *Schalk*, a bécsi mértékek történetéről írott munkájában tett megállapítása szerint, a *soproni mérő* csak jelentéktelen **348** mértékben tér el a *pozsonyi mérőtől* (30 pozsonyi mérő = 30 5/8 sopronival).¹⁰⁽¹³²⁾ A *soproni mérő* (ill. *köböl*) tehát 62 liter űrméretű lehetett, és a Pozsonyi mérő rendszerébe tartozott. „Amikor ... a pozsonyi mérő rendszeréről beszélünk, azt bizonyos fenntartással tesszük, és értjük ezalatt tulajdonképpen mindazokat a nyugati részekben dívó mértékeket, amelyeknek középpontjában a XVI. századtól fogva a pozsonyi mérő áll.”¹¹⁽¹³³⁾ Több mint húsz típust számoltak a pozsonyi mérő rendszerébe tartozónak, amelyekből – főleg az ismerteket – nem árt itt is felsorolni.¹²⁽¹³⁴⁾

Pozsonyi *mérő* 62,53 liter

(A XIX. század végén 53,30 liter)

Komáromi *mérő* cca. 64,– liter

Nógrádmegyei *kila* 46,89 liter

Nagysarlói <i>szapu</i>	93,79 liter
Párkányi <i>quartele</i>	70,34 liter
Esztergomi <i>köböl</i>	281,38 liter
Kőszegi <i>köböl</i>	83,17 liter
Pápai <i>mérő</i> cca.	77,32 liter
Magyaróvári <i>mérő</i>	70,71 liter
Sárvári <i>köböl</i>	112,54 liter
Győri <i>mérő</i>	76,80 liter

Valószínű, hogy a felsorolt mérők nagy része (amelyeket különféle néven ismertek egyes helyeken) megtalálható volt a soproni vásárok alkalmával is. Így minden eladó és vevő az általa megszokott és ismert mértékkal mérhetett.

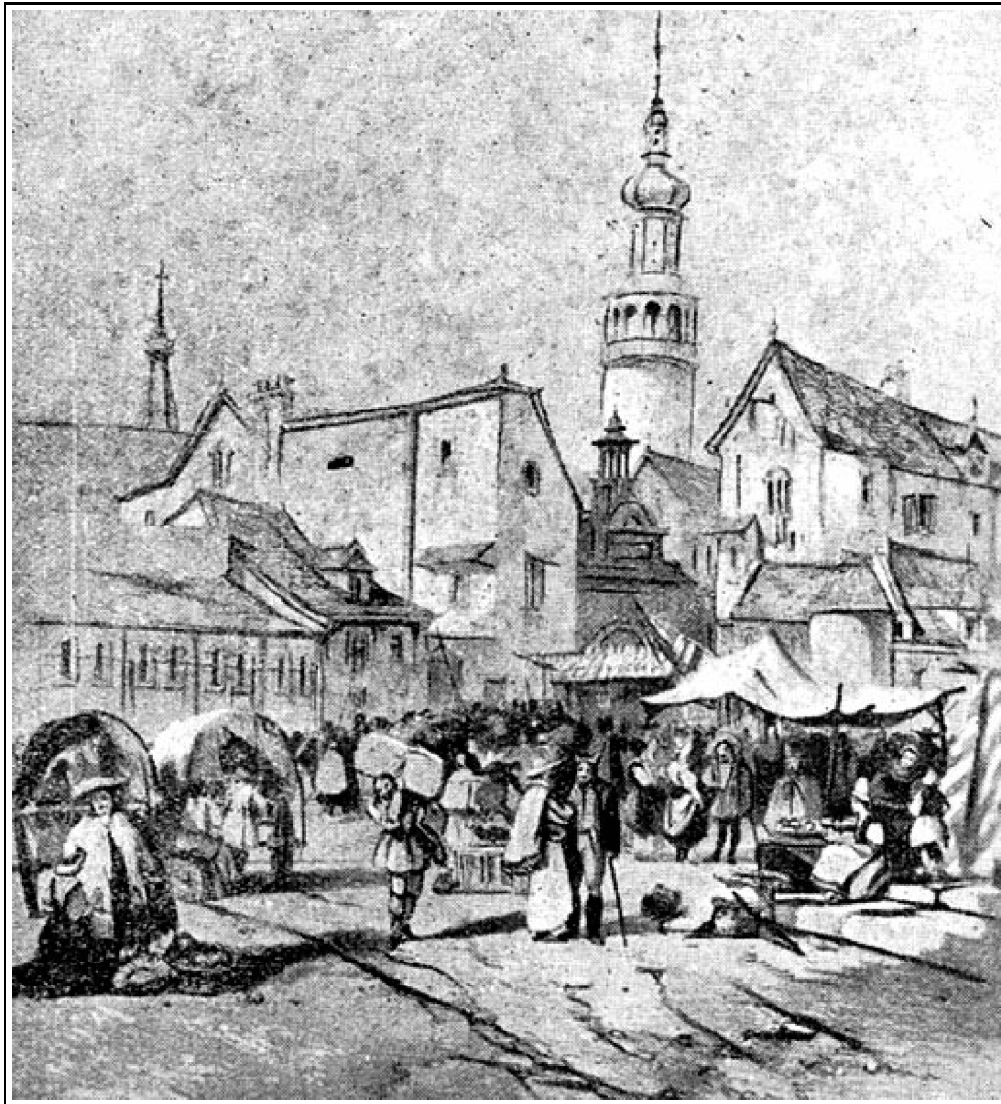
A piaci rend és a vásár zavartalanságának a biztosítására voltak kirendelve a *város hajdúi* („...kik itt *muskatérosoknak* neveztetnek...”).¹³⁽¹³⁵⁾ Főleg az egyes rendezések megakadályozására, a vásárra érkezett szekerek elrendezésére és a város által elrendelt árusítási idő betartására ügyeltek. A városjoggal (*ius nundinarum*) rendelkező városoknak elővásárlási joga volt, a piacán árusított terményekre és egyéb árucikkekre. Sopronban a május elején szokásos országos vásártól Szent Mihály napjáig (szept. 29.) reggel 5 óráig, míg Szent Mihály napjától a következő májusi vásárig reggel 7 óráig volt a tilalmi időpont. A jelzett időpont előtt vehettek:

„...a’ városbéliék a’ magok szükségekre,
a helybeli pékek, (sütők, zsemlyések)
és molnárok,
kik kenyeret sütnek és kiteszik azokat
el-adásra, egyéb nem vehet senki azon időig.”

A jelzett időpontokat szigorúan betartották, ill. a kirendelt *muskatérosokkal* betartatták. Általában ez az időpont a gabonapiacot korlátozta csupán, minthogy a gyümölcs- és az állat- stb. vásár csak később szokott kezdődni. Ha valaki az eladók közül a fenti időpontot nem tartotta be, büntetésben részesült, mégpedig minden eladott mérő után 15 krajcárt fizetett. A további kihágásoknál szigorították a büntetést.

A heti vásárok alkalmából gabona-, állat- és vegyes termény eladására került sor. Mindegyik árucikknek megvolt a külön kijelölt eladási helye. A vegyestermény (zöldség, gyümölcs, virág, gyógyfüvek, apróállat stb.) árusító helyét *piacnak* nevezték. Mindig híres volt a soproni piac a *gyümölcseről*. Egy 1833-ból való adat, a „...Rusti cseresnye és a’ Soproni szőlő...” különös jóságát dicséri.¹⁴⁽¹³⁶⁾ Sokkal nagyobb és

híresebb volt ennél a *gabonapiac* és az *állatvásár*, amely főleg a külföldi (osztrák, olasz) kereslet, de a belhoni kínálat következtében is nagyra fejlődött. A kereskedelem olyan nagy mértékűvé vált, hogy sokan szinte egyedüli jövedelmező foglalkozásnak tartották. A korabeli adatok szerint „...sokan nem örvendik a mesterséget úgy, mint kellene, sőt igen hamar elhagyják ’s vagy szekerezésre, vagy kereskedésre adják magokat...”¹⁵⁽¹³⁷⁾ Természetesen ez nem általános jelenség, és főleg a Sopron környéki falvak mestereire értendő. Gabonával magyarok, horvátok, németek egyaránt kereskedtek, bejárva a Kisalföldet összevásárolják a gabonát, amelyet a soproni hetivásárokon adnak el. A „Sopronyon felyül lakó Horvátok be-kereskednek ³⁴⁹Ausztriába és Stájerba...” is. „...Minden héten, midőn az utak felette nagy rosszasága a’ járást nem akadályozhatja, annyi temérdek gabona vitetik, hogy a’ szekereknek vége hossza nincsen...”¹⁶⁽¹³⁸⁾ Főleg a Rábaközéből, a Répce mellől, Vas, Zala, Somogy, Győr, Veszprém vármegyéből hordanak rengeteg gabonát. „Hát a’ Mosony Vármegyei úgy nevezett Nyulasi pórok mennyi gabonát hordanak... a’ Mosonyi Dunán lévő hajókról, legkivált mikor a’ Hanyon keresztül készített Pomogy helységtől Eszterházáig vezető, és vagy 5 fertályra (1 óra 15 percre) szekéren kiterjedő töltött út járható.”¹⁷⁽¹³⁹⁾ Sokszor 1000, de néha még több szekér gabona is összegyűlt egy vásár alkalmával. A várostól kirendelt *muskatérosok* a szekereket oly ügyesen elrendezik, hogy „...középen az utszának a’ szekér-, és gyalog járás szabadon meg-marad mindég, a’ házak kapuinál szintén a nyílás a’ be- és ki-járára el nem szoríttatik soha.”¹⁸⁽¹⁴⁰⁾ Egy szekéren átlag 10–12 mérő gabona volt, amely durván számítva 5 mázsának (kb. 8 zsák búza) felel meg. De a rábaközi és a mosoni szekerek 20–25 mérőt (10–12 mázsa, 17–20 zsákot) is hoztak. (Ezek az adatok, a szekértípusok különbözőségére világítanak rá.) Szekerenként 8 mázsás átlagot véve alapul, egy nagyforgalmú hetivásáron 800 tonna (8000 mázsa) gabona cserélt gazdát. Ez az óriási gabonamennyiség a jelenlegi Sopron kenyérellátását (45 dkg számítva egy főre naponként) 44 napig tudta volna biztosítani. Természetesen ebben a mennyiségben a négy gabonafajta (búza, rozs, árpa, zab) és még a kukorica is benne foglaltatik. Bár soknak tűnik ez a gabona, mégis ezt olvashatjuk: „...akármennyi, akármiféle gabona vitessen piacra, az elkél minden héten, és ha még annyi vólnais, el-kerne, ...két, vagy három óra leforgása ³⁵⁰alatt minden szekér üres...”¹⁹⁽¹⁴¹⁾ Főleg, a már említett horvát kereskedők foglalkoznak nagy mértékű gabonavásárlással. Öt, ill. hét óra után, amikor a kereskedők számára is megnyílik a gabonavásár, néhány krajcáros foglalóval több ezer mérő gabonát is összevásárolnak. 30-40 mérőt (15-20 mázsa) is rakva nagy *társzekerekre* főleg a nyugati, kenyérszűkében lévő vidékeken adják el. „Ha többet vesznek, mint szekerekre fér, kamrákba töltetik a gabonát, amellyeket árendában bírnak.”²⁰⁽¹⁴²⁾ Ugyanerről a gabonafelvásárlási módozatról ír *Kiss József* is, hozzátéve azt, hogy az elraktározott gabonát a kereskedők akkor szokták eladni, ha annak ára drágább.²¹⁽¹⁴³⁾

Az Előkapu 1835-ben
Hering G. F. rajza után Pyne könyomata

Az állatkereskedelméről híres soproni vásárok hatással voltak a környék állattenyésztésére is. „A hizlalás ezen a vidéken annyira szokásban vagy, hogy csak ritka gazdaságba lehet jármos marhákat találni, amelyek egy esztendőnél továbbra is megtartatnának...”²²⁽¹⁴⁴⁾ A Sopron környéki lakosok másik része, a gabonakereskedőkhöz hasonlóan, állatkereskedelemből él. „Ezek többen összeállnak egy társaságba, lejárnak az alföldre, megjelennek a’ körülbelől eső, sőt még a’ messzebbi vásárokon-is, ’s öszveszedvén a’ marhát, kissebb, nagyobb falkánként feleregetik Sopron alá a’ pénteki héti ’s országos vásárookra, hol a’ végre megbizott társaik eladják, vagy ha el nem adhatják, Bécsbe hajtják ’s ott adják-el.”²³⁽¹⁴⁵⁾ A marhahajtás májusban kezdődik és késő őszig, a hó leestéig tart. „Ezen sok marha pedig mind az alföldről jön-fel, a’ Kecskeméti, Nagy-Kátai, Jászberényi, Gyulai, Bánáti és Pesti országos vásárokról, és ezek nagyobb részént mind a’ mi nagy erdei legelőnkre hajtatnak...”²⁴⁽¹⁴⁶⁾ Sopronban is, mint minden vásárváros határában, legelőt tartottak fenn, a vásárra hajtott állatok számára. Az egyes városok legelőin

tartott állatok után legelőbért szedtek, amely a város tulajdona lett. Sopronban (1829-i adat szerint) egy darab állat után 24 órára 6 krajcárt szedtek, de amikor megfogyatkozott a fű, 12 krajcárra is felment az egy napi bér. Debrecenben, ahol a legelők bőségében voltak, csupán 3 krajcár volt a legelőbér napi összege.²⁵⁽¹⁴⁷⁾

Az állatvásárokat Sopronban, a „kurutz-dombon” tartották, ahol sok külföldi (bécsi, olasz) kereskedő is megjelent. Minthogy állataink javarészt a nyugati országok emésztették meg, a külföldi kereskedők jelenléte általános más magyarországi vásárhelyeken is. Főleg olasz, német kereskedők jelenlétéről tudunk Hódmezővásárhelyről,²⁶⁽¹⁴⁸⁾ de még inkább Debrecenből, ahol egy vásárra még 10.000 állatot (szarvasmarhát) is összehajtottak a múlt század közepén.²⁷⁽¹⁴⁹⁾ A soproni piacon hetenként – átlagos forgalmat számítva – elkelt: „...6–700 ökör, 5–6 falka (150–200 darab) ürü, 2–300 bárány, 4600 sertés és süldő, 2, 2 1/2 mázsáig kihízottak, sőt terheesebbek is... és 100–150 borjú.”²⁸⁽¹⁵⁰⁾ Ezek a nagy számok a kereskedelem és az állattenyésztés fejlettségét mutatják, amely főleg a fogyasztó piac közelségére vezethető vissza. Ezt a fejlettséget mutatja az 1848. évi statisztikai összeírás is, amely nagyszámú kocsmárost és szállodást (269 ösziélek, családtagokkal együtt) tüntet fel, akik az itt megforduló idegenek ellátását biztosították.²⁹⁽¹⁵¹⁾ Minthogy a legeltető állattenyésztés az aránylag kevés legelő miatt nem fejlődhetett ki, szükségszerűen az istállózó állattenyésztés virágzott. Korán találkozunk a Kisalföld területén az állattenyésztés egészen fejlett módjaival. Ez a magyarázata annak, hogy ma is az ország egyik legjelentősebb (ma már inkább tenyészállat) **351**állattenyésztő vidéke a Sopron környéki terület.³⁰⁽¹⁵²⁾

A Hanság lápos rétei és a Kisalföld vízjárta területei bőven ontották az aránylag jó minőségű *szénát*, amely szintén a kereskedés tárgya volt. A Hanság lápos mocsaraiba zárt Osli községnek a széna szerezte a hírnevet és a gazdagságot. A bécsi konflislovak osli szénát ettek még a századforduló táján is. Nagy mértékű szénafogyasztó volt a hadsereg is. Az eladásra kerülő széna szintén Sopronba vándorolt, ahol a Szénatér még ma is hirdeti az egykori szénapiac emlékét.

A leghíresebb és legnagyobb hetivásár volt az ún. *kövér pénteki vásár*, amelyet a nagyhét előtti pénteken tartottak. Megduzzadt forgalmát a böjt utáni (húsvéti) nagy mértékű húsfogyasztással magyarázhatjuk. *Kiss József* „virághéti kövér vásár” néven említi, amelyet minden évben az átlagost jóval meghaladó külföldi kereskedő látogat.³¹⁽¹⁵³⁾ Főleg a környék (Dunántúl) jól hizott állatait hajtották fel erre a vásárra, amelyek mindig elkelték, annál is inkább, mivel a rendszeres állathajtás (amely az Alföldről is hozott marhákat) csak májusban kezdődött.

„Látni itt aznap álmélkodásig meghizlalt marhákat, párossan véve 22–24 mázsásakat ...” is. 1829-ben Somogyból hajtottak három ökröt, amelyek „...már két esztendőtlől fogva hizlaltattak... és itten 39 mázsára becsültettek.” Más évekről hizottabb állatokat is emlegetnek. Ezen az egy napon, 1829-ben elkelt 2000 ökör, 4900 Ft-ért párja, 6–700 darab borjú, ugyanannyi sertés és bárány.³²⁽¹⁵⁴⁾ Ha mindezt a mennyiséget súlyban akarjuk kifejezni, akkor 2160 tonna hús ijesztően nagy számával állunk szemben. Az eladott állatokról a város nyilvántartást vezetett. Így az eladók kötelesek voltak bemondani a *két Bíráknak*, hogy a felhajtott állataik közül mennyit adtak el, milyen áron és hová.

A Városi Tanács mindig nagy gondot fordított a vásárok rendezésére és zavartalanságának biztosítására. Ez a törekvés az, amelyet sok város nem ismerve fel, esetleg hasonló természeti adottságok mellett elszalasztotta a lehetőségeket, azoknak a kihasználását. Sopron, a kedvező természeti adottságai mellett – *Kolosváry Péter* szavait idézve – „...valóban a ’közjóra intézett mindennemű igyekezetek’ előmozdításának valóságos helye, ...mássa talán az egész országban nincsen...”³³⁽¹⁵⁵⁾

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Újabb adatok a soproni kártyafestők működéséhez

Csatkai Endre: Újabb adatok a soproni kártyafestők működéséhez

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Újabb adatok a soproni kártyafestők működéséhez / I. A céh kialakulása

I.

A céh kialakulása

A soproni kártyafestőkről már szépszájú cikk jelent meg, akár po. a S. Szemlében is (1918, 62. p. 1939, 178. p. 1957. 91); a soproni Liszt Ferenc Múzeumban két teljes játszma látható tőlük, továbbá egy majdnem teljes nyomódúc melyről az alábbiakban lesz szó. Eddig azonban hiányzott a legkorábbi kártyafestő feltűnésének pontos ideje, a mesterek szervezetének ismertetése stb. Mindezekhez sikerült néhány újabb adatot szerezni.

Az első kártyafestő Tunz János Mihály 1733-ban kérte a tanácstól, hogy letelepedhessék. Steyrből származott, ebben a vasgyártó városban az atyja ollóköszörűs volt. A tanács készséggel megadta a letelepedési engedélyt (Tanácsjegyzőkönyv 1733:158, 260). A mester (Charten Maller – írja róla az említett forrás) még 1733-ban megnősült és 1735-ben megszületett első gyermeke. 1748-ban a városnak nyolc ív kártyalapot ad el, hogy azokra jelzéseket nyomtathassanak (Számadaskönyv 109. lap). János Kajetán nevű fia folytatta a mesterséget, ki is [352](#)1736. X. 31-én született a Szt. Mihály templom anyakönyve szerint. Mikor 1781-ben polgárjogot szerzett, az atyja már nem élt. Ő sem volt hosszú életű, már 1787. XI. 17-én elhalálozott. Egyébként Siess nyomdász házában lakott a Várkerületen, a mai 102-es számú nagy, kétemeletes épületben. A két kártyafestő nevét írják Dunst-nak is. Úgy látszik, a soproni széplelkek metaforaként használták ezt a nevet a kártyára, ami Kis János Emlékezéseiből is kitészik. Ugyanis leír egy jelenetet, amint kisdíák korában a líceum rektora, Viatorisz Jonatán megszólítja: «Esmered-e a Dunz János Mihályt (ez volt, mint ettől fogva meg-tudtam, az akkori soproni kártya csinálónak egyik kártyán is találtatott neve).» (Kis: Emlékezései életéből. 1845 43. lap.)

Ahogy a céhéletben szokásos volt, az özvegy tovább folytathatta a műhelyt, de ha szakmabelihez ment férjhez, hozományként vitte magával a foglalkozás jogát. Tunsné sem sokáig várt, 46 éves létére hozzáment 1789-ben a 30 éves Müller Ignác segédhez, aki azután a Siess-házban tovább folytatta a maga neve alatt a kis üzemet. 1797-ben a Várkerület szemben lévő során vásárolt házat és 1825-ig ott tevékenykedett. Ekkor üzemet Kocher János veszi át, aki Mehrlein József és Koller József Emánuel mesterek előtt elvégezte a remekelést. Kocher a háznak is birtokában volt, de 1829-ben eladja és ezzel eltűnik szem elől (Tjk. 1825, 1521; anyakönyvek, az adás-vételi szerződések könyvei).

A dolog érdekessége az, hogy az 1733-ból induló vonal birtoklás szerint tehát 1829-ig megvan, de rokoni kapcsolatok révén még tovább is fejleszthető.

Müller Ignácnak tíz volt egy nevelt fia, az Eszterházán született Weninger József, akinek az apja kasznár volt, ez is megtanulta a kártyafestés mesterségét, de mire nevelőapja lemondott a mesterség folytatásáról, Weninger már régen önállósította magát és 1814-ben polgárjogot is szerzett. Már 1825-ben özvegyéről van szó, aki a pesti születésű Hajeck Pálnak kívánja nyújtani kezét és műhelyét, egyúttal házrészét is a Szeder

utcában (a mai Mollay-házban). Hajeck tehát, mint Kocher is, kis és nagy francia, valamint német kártyát készített Koller és Mehrlein mesterek előtt, és így megszerezte a mester-fokot (Tjk. 1825, 1823, 2257). Hajecknél tanult ki mostoha fia, ifjabb Weninger József, akit 1838-ban kívánt felszabadítani. Az említett Koller mester 1805-ben telepedett le Sopronban, a Várkerület fogadós oldalán volt házrésze, amelyet már özvegye ad át 1832-ben vejének, Kopetzky fegyvergyártónak (Adás-vételi szerződések könyve, ez évről, 442. lap). 1834-ben azt kéri az asszony, hogy ne adóztassák meg, mert ő már nem gyártja a kártyát. A hatósági vizsgálat szerint azonban tovább folytatja özvegysorban is a mesterségét. Hogyisne! A fia, János Bécsben az akadémián a rézmetszés tudományát is kitanulta (Fleischer: Magyarok a bécsi képzőművészeti akadémián. 1935. 59. lap), nyilván neki tartotta fenn az üzemet; ez a fiú 1841-ben lett Sopron város polgára.

Míg korábban a mesterek színe előtt folyt a mestervizsgának megfelelő remeklés, amint láttuk, 1841-ben már céh is volt. Igaz, hogy az 1811-ből való tűzrendészeti szabály, sőt egy tanácsvégzés 1817-ben kártyafestő céhről beszél (Feuerordnung 23. lap. Tjk. 2473), mégis a mesterek a bécsi céhhez tartoztak. A szabály szerint, ha három mester tevékenykedett egy helyen, meg kellett alakítaniuk a céhet, de a mi mestereink ezt nem tették meg, viszont érezniük kellett a bécsi függés hátrányait, így amikor 1838-ban Hajeck mostoha-fiát akarta felszabadítani, azt kérte a tanácstól, hogy az Sopronban történhessék meg, mert egyébként Bécsbe kellene utazni, mi is sok pénzbe kerül. A tanács erre azt felelte, hogy alakítsanak tehát helyben céhet. Ez megtörténhetett, mert 1841-ben már a céh veszi fel mesternek Koller Jánost (Tjk. 1838, 2640 és 1841, 4795. sz. végzés).

Hogy a Mehrlein-család is két nemzedékkal képviselt a soproni kártyafestők történetében, az eléggé ismert dolog. Mehrlein Kristóf esküvőjén, 1783. I. 26-án az egyik tanú, Tuns János Kristóf, tehát céh nélkül is szép összetartás fűzte egybe a mestereket, 1804 óta háztulajdonos lett, a bomba elpusztította Szt. György utca 2-es ház egy része volt az övé; meghalt a Szt. Mihály templom anyakönyve szerint 1816. XI. 16-án. A műhelyt özvegye nevében Mayer Albert segéd vezette és amikor József, a fiú, aki 1799. III. 29-én **353** tovább megmaradt segédnek 1845-ig, mikor is már nagyon megöregedett, munkaképtelensége miatt mentesült az adóktól (Tjk. 4923). Mehrlein József 1849. június 27-én halt meg kolerában. Elhagyottan élt, bár voltak rokonai Sopronban is, sógora, Felber József Ágost és annak lánya, Jozéfa élt itt, másik nővére Bécsbe ment férjhez. A szegényes hagyatékot és a Szt. György utcai házrészt árverésre hirdették, a hirdetmény említi a mesterséghez tartozó felszerelést (Kartelnmahler Handwerks-Zeug, Model und derley Requisiten). 1849. XI. 23-án volt a hagyatéki tárgyalás, majd elárverezték a holmit: 421 darab kártyát és papírt Reichenhaller tanácsos vette meg 19 Ft-ért, egy barna burnuszt 45 Ft-ért Vörös Mihály mészáros. Összesen 92,22 Ft folyt be. A házrészt Felber leánya, Dohnalné vásárolta meg, de hamarosan túl is adott rajta.

Egynéhány kártyafestő segéd neve is fel-felmerül az aktákból: Weninger fiát említettük, Stingl rézműves Vince fia a magyar iparművészet történetében kapott helyet, 1832-ben Fink Károly soproni születésű segéd útlevelét egy évvel meghosszabbíttatja (Tjk. 2695), Láng János 1839-ben a kórházba kerül (Tjk. 2127), König Erhard azonban csak mint szobafestő kap városunkban alkalmazást (Tjk. 1842, 2384), el is távolítják innen. Nagyon jövedelmező foglalkozás nem lehetett ezek szerint a kártyafestés, mert legfeljebb házrész vásárlását tette lehetővé a mestereknek.

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Újabb adatok a soproni kártyafestők működéséhez / II. A soproni Liszt Ferenc Múzeum kártyamintás dúca 1844-ből

II.

A soproni Liszt Ferenc Múzeum kártyamintás dúca 1844-ből

A kártyamintás dúcok általában nagyon ritkák múzeumainkban, a soproni egy szép példánnyal dicsekedhet, bár az sem teljes. Diófába faragták az egyes lapok mintáját, négyet tartalmazó szegélyt valami módon levágtak belőle, így csak 28 kártya mintája szerepel; mérete 43×42 cm. Már megvolt a múzeum birtokában akkor is, amikor még a tanácsház második emeletén kapott helyet az intézet és Kugler Vezetője 1903-ban említi is a 37. lapon, de a készítő és kor megnevezése nélkül. Képét először a Magyar Művészet soproni száma közölte 1928-ban az 590. lapon, az 578. lapon már mint 1844-ből való darab került említésre Mehrlein József szerzőségével. Akkoriban a múzeum ennek a kártyafestőnek nevében tartotta számon, és említett cikkemben átvettem ezt az adatot, amely annál is inkább hihető volt, mert ebben az időben nemcsak hogy ismeretes volt ez a mester, hanem a múzeum atyjától birtokolt egy játszma kártyát is. Folyóiratunk 1938-as évfolyamában Kolb Jenő ír a régi soproni kártyákról, fényképben hozza a mintalapot (62. lap), de megállapítja azt is, hogy a tök hetesen I F kezdőbetűk, a piros hetesen pedig In Oedenburg jelzés látható. Ezzel a soproni gyártási hely biztos, de Mehrlein szerzősége elesik. Kolb még azt is hozzáteszi, hogy a figurák szerint az 1844-es bevéselt évszám sem lehet hiteles, mert azok a 18. századra vallanak.

A soproni kártyafestők céhéről nem volt korábban tudomásunk, iratai sincsenek meg, így a mesterek teljes névsora sem áll rendelkezésre, hogy az I F kezdőbetűk szerint meg lehessen fejteni a faragás készítőjét, de a véletlen a legutóbbi időkben mégis hozzásegített. 1843 vége felé a neunkircheni születésű Fessel Ignác kártyafestő elvégezte a szokásos remeklést és kérte, hogy felvegyék polgárnak, a tanácsnak semmi ellenvetése nem volt (Tanácsjegyzőkönyv 1843:4250, 4815), azonban, hogy tényleg felvették volna, arra nincsen adat, így hiányzik is a neve a polgári lajstromban, sőt néhány évi tevékenység után, 1847. február 15-én beadványát tárgyalja a tanács: kéri, hogy bizonylatot kaphasson róla, hogy rendes és csendes emberként élt itt négy esztendeig, most azonban át akar költözni Szombathelyre. Ezt a tanúsítványt a város meglehetősen szűkszavúan ki is adta (Tjk. 1847:720; XIV. fasc. No. 11795 ab.). A kezdőbetűk egyezése, az 1844-es évszám bizonyítja tehát, hogy Fessei Ignác a mintalap szerzője. Hogy a kártyatípus a 18. századra vall, [354](#) azt a játszma ismérői tudják, hogy igen lassan változtak a használt típusok és Fessel Ignác régi példányok után dolgozott. Hogy későbbi sorsa mi lett, azt Szombathely múltja kutatóinak sikerül talán kibogozniok.

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kubinszky Mihály: 50 éves a kőszegi vasút

Kubinszky Mihály: 50 éves a kőszegi vasút

Alig néhány hónapja tekintettünk vissza a pozsonyi és a Fertő vidéki vasút építésének hatvanéves jubileuma alkalmából a századvég vasútépítési tevékenységére Sopronban. Most újabb évfordulóról kell megemlékeznünk. 50 évvel ezelőtt 1908-ban nyílt meg a forgalom részére a Sopron–Kőszegi hév. Rt. vonala Sopron és Kőszeg között, a MÁV kezelésében. A kőszegi vasút utolsóként épült meg a 7 vasútvonal közül melyek városunkat a nagyvilággal kötik össze. A világháború és az azt követő gazdasági körülmények Európa-szerte véget vetettek a nagy vasútépítési korszaknak. Sopron vasúthálózata szerencsére akkor már szinte teljesnek volt mondható. Déli irányban a Déli Vasút Szombathely, Nagykanizsa, az Adriai-tenger és a Balkán felé vezetett, s átszelte a megye déli részeit. A fővárossal a GYSEV Győrön keresztül biztosította, az összeköttetést, Bécs felé pedig két vonal is irányult, a Déli Vasút Bécsújhelyen, a GYSEV vonala pedig Ebenfurton keresztül. A megye délkeleti részével, továbbá a Kemenesaljjával, s a Balaton vidékével a Fertővidéki hév kötötte össze a várost. Észak felé pedig a pozsonyi

vasút vezetett. Hetedikként, utolsónak épült a kőszegi vasút, melynek hivatása az akkori Sopron megye délnyugati részeinek feltárása és közvetlen összeköttetés biztosítása Kőszeggel.

Már 20 évvel a vonal megnyitása előtt, 1888-ban Hannibál József országgyűlési képviselő előmunkálati engedélyt szerzett vasút építésére Sopron és Kőszeg között. A vasút a később valóban érintett Nyék, Pulya, Felső-László, Kéthely községeket kötötte össze a végpontot képező városokkal, s Kőszegnél csatlakozott volna a már 1883-ban megnyílt Szombathely–Kőszegi hév-hez. Ennek az elképzelésnek az volt az érdekessége, hogy Sopronból nem dél felé vezetett volna ki, hanem nyugatra, s Brennebergbányán át kanyarodott volna dél felé. A város igen nagy súlyt helyezett rá, hogy a vonalnak ez az első szakasza minél előbb épüljön meg, mert így biztosítva látta a brennbergi szén olcsó szállítását a városba. Ezért 1890-ben kimondotta¹⁽¹⁵⁶⁾, hogy 50 000 forint törzsrészcseréért átvesz abban az esetben, ha a vállalkozó az építési engedélyt még az év szeptemberéig megszerzi, és legalább a Brennebergig terjedő szakasz építését 1892. április 1-ig valóban meg is kezdi. Erre természetesen nem került sor, főleg azért nem, mivel a vonalvezetés a rendelkezésre álló anyagi lehetőségekkel nem volt összehangolva. A brennbergi szakaszon a hegyi vasutakra jellemző költséges építés lett volna szükséges, valószínűleg az alagútépítést sem lehetett volna elkerülni.

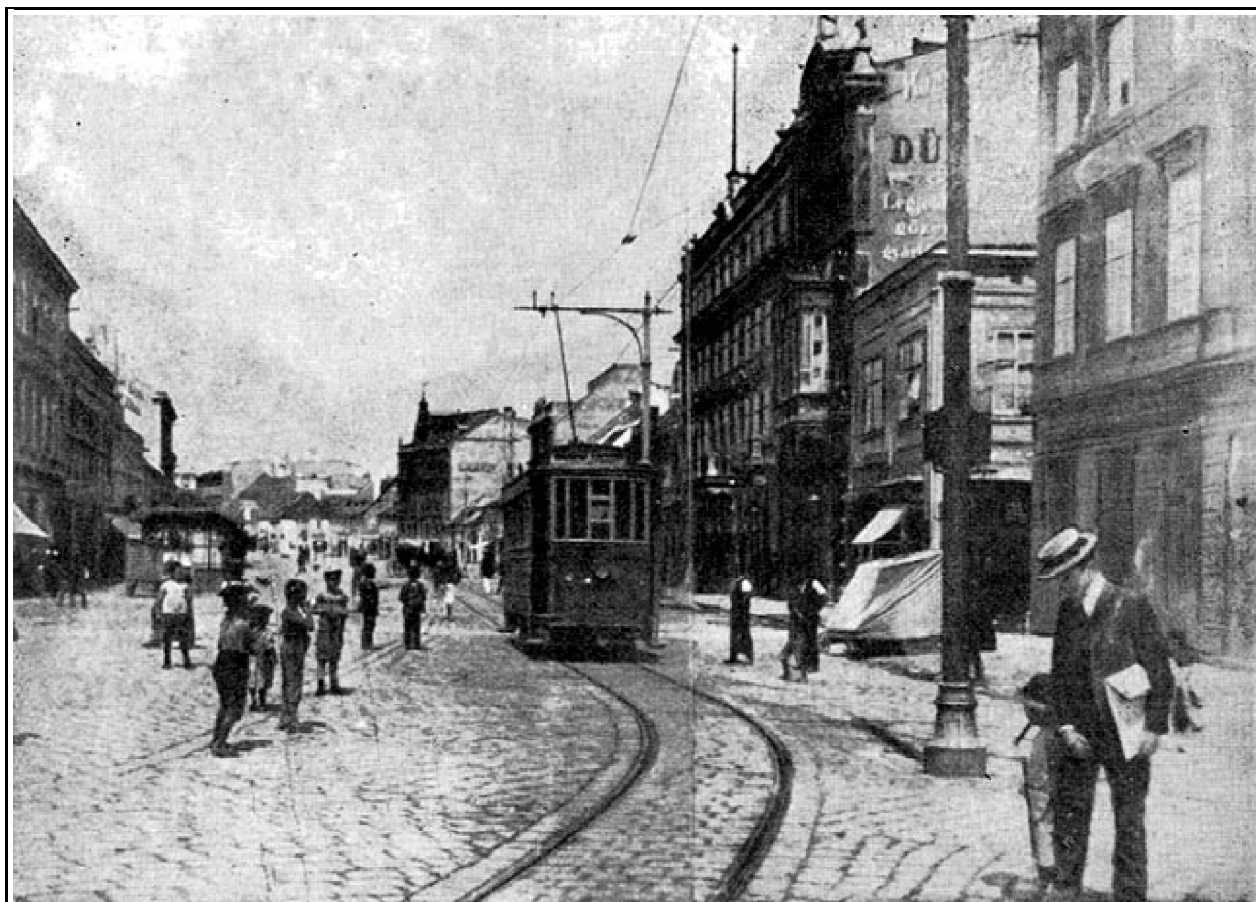
Az 1892. évi polgármesteri jelentésből kiviláglik hogy Hannibál képviselő külföldi tőkére támaszkodott, s a Van Severen Wollmann cég kezére juttatta volna a vállalkozást.

1896-ban már soproniak az előmunkálati engedélyesek²⁽¹⁵⁷⁾, mégpedig Lenck Kálmán és Drexler József soproni ügyvédek. Ők tulajdonképpen a «Soproni Építő és Földhitelbank Rt.» képviselői voltak, akik ezt az előmunkálati engedélyt, és azt több éven át évenként meghosszabbították. Támogatta is őket a **355** város, a közönség és a kerületi kereskedelmi és iparkamra is. Ez utóbbi Lenckék egyik beadványára válaszolva megjegyzi, hogy a kőszegi vasút kérdése «mindig felszínen tartotta magát, s évtizedről-évtizedre más-más vállalkozók folyamodtak a sopron–kőszegi vasút előmunkálatainak engedélyezése iránt, ezen vasúti összeköttetés tervének tehát okvetlenül egészséges alappal kell bírnia, s általánosan érezhető közgazdasági szükségleten kell alapulnia». A korábbi évtizedek vállalkozói alatt elsősorban a Déli Vasút tervét kell érteni, mely közel húsz évig volt terítéken. Eszerint a Sopron–Nagykanizsa közötti vonal vagy Sárváron, vagy Kőszegen át vezetett volna. A később (1865) megvalósított – ezektől a korábbi elképzelésektől eltérő – vonalvezetés azonban olcsóbb megoldást jelentett. Drexlerék terve a Hannibál-féle vállalkozás tervétől főként abban különbözött, hogy a vonal most nem a Sopron Déli pu.-ból ágazott volna ki, hanem a GYSEV vonalát követte volna Balfig, s innen délre kanyarodva a Déli Vasút vonalát Kópháza, Balf és Nagycenk között átszelve vezetett volna Németkereszturra. A további vonalvezetésre nézve három variánst dolgoztak ki, melyek Lakompak és Kéthely között nagyjából párhuzamosak voltak. A vállalkozók a Lakompak – Szt. Márton – Csáva – Felsőpulya – Fraknó – Kéthely vonalvezetést ajánlják, mely »sok viruló községet érintene.« Később két variáns egyesítésével és további változtatások beiktatásával – a mai osztrák területen – általában az akkor javasolt legnyugatibb vonalvezetés épült meg, mely Alsó Lászlót, Kéthelyt, Rendeke és Rótfalvát érinti, s úgy vezet Kőszegre. A vasút gazdaságosságát, jelentőségét Drexlerék »Tájékoztató jelentés« közzétételével akarták népszerűsíteni. Ezek szerint a vonal 100 000 főnyi lakosságot érint, az ipart fellendíti, és »olcsó munkaerőt« (!) biztosít a városoknak. A kb. 60 km-es vonal várható jövedelmét a személyforgalomnál km-ként 2000 koronára becsüli, ami 120 000 K-t jelent. A teherforgalomnál főleg a mezőgazdasági terményeket, erdészeti termékeket (Brenneberg részére bányafát Lakompakról), szőlőkarókat a németkeresztúri savanyúvizet, a Pulya környéki kőbányák bazalttermelését és az érintett városok és járásszékhelyek vásárforgalmát veszik figyelembe, és mindezt évi 278 000 koronára becsülik.

A város a vasút javára meg is szavaz 100 000 forint támogatást – törzsrészvényvásárlás útján –, főleg Szilvássy Márton javaslatára, ki azt hangoztatja, hogy a város önmagával kerülne ellentétbe, ha a pozsonyi és Fertő vidéki vasutak oly lelkes támogatása után most a kőszegi vasutat nem pártfogalná. Ilyen előzmények után kerül sor a közigazgatási bejárásra, 1898. március 14-én, melyen Sopron városát Gebhardt József polgármester vezetésével 5 tagú bizottság képviselte. A balfi kiágazás tervét ekkor már a közvetlen Sopronból történő kiágazás gondolatával cserélték fel. A kőszegi vasút ezek szerint a GYSEV pályaudvarból kiindulva a Déli Vasút vonala mellett halad, azt Harka–Kópházánál szeli át. Az itt létesítendő forgalmi kitérő a Déli Vasút kezelésében marad.

A vármegye közönségének nevében Baán Endre akkori alispán szóba hozta a nagyeceni cukorgyár közvetlen bekötését a kőszegi vasútba, oly módon, hogy a vonal a GYSEV Nagycenk – Hidegség megállóhelyénél ágaznék ki a győri vonalból, és a cukorgyár érintésével Nagycenknél szelné át a Déli Vasutat. Erre a változatra a vármegye előmunkálati engedélyt is szerzett, a kimunkálást azonban szintén Lenckékre bízta, kik ezeket a munkákat valóban el is végezték. A kiegészítő közigazgatási eljárásra 1898. XI. 7-én került sor. A variáns építése azonban gazdaságtalannak mutatkozott, és így a megye elállt ettől a kéréstől, s végérvényesen a Sopron győri állomásból, építendő kiágazást határozták el, annál is inkább, mert Sopron városa változatlanul ragaszkodott ahhoz, hogy – a város érdekeinek szem előtt tartása miatt – a vonal közvetlen Sopronból ágazzék ki. A különféle tervek feletti vita okozta huza-vonán kívül az építést az építési költségek előteremtése is gátolta. A vonalépítés teljes költségei az engedélyt kérők számítása szerint ugyanis 2 850 000 forint-ra rúgtak, amiből a vasút műszaki osztálya 2 378 000 forintot ismert el.

A pénz előteremtése és az engedélykérés előkészítése addig húzódott, míg a 356tőkét képviselő Építőbank – Sopron történetében oly ismert és messzemenő kihatást eredményező – bukása 1901 őszén be nem következett. A kőszegi vasút tervét most már Stein Miklós pesti mérnök, vállalkozó karolja fel, aki már korábban is kapcsolatban állt az engedményesekkel. Stein valószínűleg budapesti tőkecsoportokkal állt összeköttetésben, és úgy látszik elég tőkeerős volt, hogy a vállalkozást maga is tető alá hozza, mint ahogy ezt a továbbiak is bizonyították. Ezzel Sopron városa is tisztában lehetett, mert Stein vállalkozását nem támogatta oly mértékig, mint Drexlerék tervét, s a korábbi 100 000 forint támogatás helyett csak 50 000 koronát ígér, ami 25 000 forintnak felelt meg. Stein és a város között ezzel kezdődtek az ellentétek, melyek később évekig tartó pereskedést eredményeztek. A város a vállalkozónak az építéshez szükséges telkek törzsrészvények fejében történő átengedését meg is szavazta, de a segílyt nem emelte fel. Pedig a vonal építésétől a város sokat vár, nevezetesen «a törvényhatósági utakra szükséges bazalt és kavics olcsón lenne szerezhető. A kőszegi vasút terve vetette felszínre egy bazaltbánya létesítésének kérdését is...»³⁽¹⁵⁸⁾

A Várkerület (Lenin körút) 1910 körül

A vasút kérdése azonban Stein erélyes vezetésével a város további támogatása nélkül is előrehaladt, s így 1907. IX. 19-én délután 4-kor a Pannónia szállóban sor került a »Sopron–Kőszegi hév. Rt.« alakuló közgyűlésére. Az építés pedig megkezdődik.

Még az építés időtartama alatt vitára kerül sor a város és a vállalkozó között. Nevezetesen a város nem hajlandó most sem további anyagi áldozatra, nyilván, miután a vállalkozás sikerét már amúgy is biztosítva látja. Ezzel szemben eltekint a korábban kikötött feltételtől, mely szerint a vasút székhelye Sopron legyen, ha a vasútvonalat a pulyai bazaltbánya [357](#) érintésével építik meg. Erre Stein hajlandónak mutatkozik. További nézeteltéréseket okoz, hogy a minisztérium Stein kérésére Harka-Kópházán állomás építését engedélyezte, forgalmi kitérő helyett.

A vasútvonal ügye több évtizedes előzmény után most már gyorsan közeledik a befejezéshez. A munkák 1908 nyarán szépen haladtak előre, s így a műtanrendőri bejárást 1908. november 4-én meg lehetett tartani, s a vonalat 1908. november 5-én a forgalomnak át is adták.

A kőszegi vasút előkészítésének, illetve építésének története ezzel be is fejeződik. Ámde Sopron város története szempontjából meg kell emlékeznünk az építéssel kapcsolatban felmerült perekről. A törvényhatósági bizottságban már a megnyitást megelőzően Kováts István felhívja a figyelmet, hogy a vasút nem teljesíti azt a feltételt, hogy vonalát közvetlen Sopronból ágaztatja ki, miután az valójában

Harka-Kópházánál ágazik csak el. Bár a polgármester, Töpler Kálmán, tiltakozik ez ellen a felfogás ellen, mert szerinte a város sohasem kötötte ki, hogy Harka-Kópházán ne legyen állomás, továbbá annak ellenére, hogy a közgyűlés mégis kimondja, hogy a «segély megszavazásakor, 1906. II. 28-án a város közönségének nem volt tudomása arról, hogy Harka-Kópházán állomás létesíttetik», s így a vállalkozó által amúgy is keveselt 50 000 K segély kifizetését is megtagadja. A kőszegi vasút rt. viszont azzal érvelt, hogy a várost nem érte kár, miután Harka-Kópházán szükségszerűen metszés-pontot kellett kialakítani, s azt a minisztérium jóvá is hagyta. Különbösen is a város az 50 000 K segély megszavazása nyomán elfoglalta helyét a vasút igazgatósági ülésein. Ezért a vasút az 50 000 korona és kamatai elnyerése céljából a város ellen pert indított. A per szakértői vélemények meghallgatása és a tényállások gondos tanulmányozása folytán elhúzódott. A soproni törvényszék 1910. november 26-án hozott ítéletében helyt ad a vasút követeléseinek, miután véleménye szerint a várost Harka-Kópháza állomás létesítésével semmi kár nem érte, s a forgalomnál hátrányos helyzetbe nem került. A per idejében a vasút részéről is történt egy különös lépés. Ugyanis a vasút a megtagadott szubvenció és az építkezésnél felhasznált telkek ellenértékét képező törzsrészcégek érték nélküli nyomtatványként elküldte a város címére, nyilván abban a reményben, hogy így a részvények észrevétlenül a városnál maradnak, s ő ezt a tényt, a tárgyalásnál perdöntőként tudja értékesíteni. A város azonban észrevette a csapdát, s a részvényeket visszautasította.

A perben az álláspont azonban a városon belül sem egységes. Kováts István részéről a polgármestert a törvényhatósági bizottsági üléseken több támadás éri, miért nem képviselte eléggé a város érdekeit, miért nem tett lépéseket a minisztériumban a Harka-Kópháza-i állomás engedélyeztetése ellen, miért nem kötötte ki feltételként, hogy ott állomás ne épüljön stb. Ilyen körülmények között a város fellebbezésében arra hivatkozik, hogy az 50 000 koronát megtevesztés alapján ígérte kifizetni. A vasút viszont azt állítja, hogy már az engedélyezési tárgyaláson is Harka-Kópháza «személyforgalomra berendezett forgalmi tényező»-ként szerepel. Ezek után a győri ítéletábra az elsőfokú ítéletet 1911. II. 6-án jóváhagyja. A győri ítéletábra döntése után a város nem fellebbez tovább a kúriához, hanem kiegyezik Stein vállalkozóval a kamatok és a perköltségeket illetően, s megfizeti az 50 000 K-t. A vasút ezek után felszólítja a várost, hogy nevezze ki a két igazgatósági tagot.

A két fél közötti küzdelem azonban még egyszer fellángol, amikor a város a törzsrészcégekért átengedett telkek ügyében a törzsrészcégek helyett készpénzmegváltást követel, és ezért ezúttal ő perli be a vasutat. A vasút véleménye szerint «széles Magyarországon kevés város vagy érdekeltség tudta olyan olcsón és kicsiny hozzájárulásával az előnyeit és egy vasút létesítéséhez fűződő érdekeit úgy kielégíteni, amint ez Sopron városának ez esetben sikerült.» És ebben bizony sok igazság van. Aminek kifejezést adott az első- és másodfokú újabb ítélet is, mely szerint a város ezt a pert is elvesztette.

Ha a pozsonyi vasútról azt írjuk, hogy az a soproniak kedvenc vasútja volt, úgy a kőszegiről megállapíthatjuk, hogy ez 358 mostohagyermek maradt. Pedig a vonal a megnyitás után a MÁV kezelésében jelentős forgalmat bonyolított le. Napi 3 személyvonatpár közlekedett rajta, de már néhány évvel a megnyitás után szóba került a negyedik is. A forgalom helyi érdekű jellegű volt.

Alig egy évtizeddel a megnyitás után a bekövetkezett területi változások a vasútnak Harka-Kópháza és Kőszeg közé eső szakaszát Ausztriához juttatták. A vonal kezelését végül is az ÖBB vette át, miután a GYSEV által történő üzembevétel gondolatát elejtették. Az ÖBB azóta is üzemben tartja a vonalat, s Bécsújhely, Ebenfurt, ill. Bécs felé szerelvényeit, az illetékes magyar közegekkel és hatóságokkal történt megállapodások értelmében Sopronon át vezeti.

A fél évszázados vonal tehát viharos keletkezésre és változatos múltra tekinthet vissza.

Als siebente, und letzte der aus dem Knotenpunkt Sopron ausweigenden Eisenbahnen wurde von 50 Jahren, in 1908 die Kőszeger Linie fertiggestellt. Schon in der Mitte des vergangenen Jahrhunderts, als man die spätere Südbahnlinie nach Süden weiterführen wollte, wurde der Plan einer Linienführung zwischen Sopron und Kőszeg erwogen. In 1888 bemühte sich der Abgeordnete Hannibal um die Kőszeger Bahn. Er plante jene aus Sopron nördlich auszweigen lassen, und über Brennberg zu führen. Sein Entwurf kam wegen der technischen Schwierigkeiten zum Scheitern. Um die Jahrhundertwende herum bemühten sich die hiesigen Advokaten Lenck und Drexler, hinter denen das Kapital der Baubank stand, um den Bau, Sie wollten die Bahn aus der Győrer Linie bei Balf auszweigen lassen. Der Vicegespan Baán dagegen bestand im Namen des Komitates darauf, dass die Bahn die Nagycenker Zuckerfabrik berühren solle. Nach dem Zusammenbruch der Baubank schreiteren auch diese Pläne. Da erlang der Ingenieur Stein die Erlaubnis zum Bau, un durchführte diesen, nachdem er die endgültige Erlaubnis in 1907 erworben hat, in kurzer Zeit. Am 5. November 1908 wurde die Linie dem öffentlichen Verkehr übergeben. Schon vor der Übergabe gelang die Bahn mit der Stadt Sopron behauptete nämlich, ihre früheren Verbindungen zum Zahlen einer Beisteuer von 50 000 Kronen an die Bahn seien nichtig, da die Bahn nicht wie gefordert aus Sopron, sondern aus der nächstliegenden Station abzweige. Einen weiteren Streit und Prozesse verlohnen. Auf der Linie kam der Verkehr zum ständigem Zuwachs. Seit den territorialen Veränderungen nach dem ersten Weltkrieg wird die Eisenbahn auf dem grössten Teil ihrer Strecke von den ÖBB verwaltet, der Verkehr von Wien in das mittlere Burgenland wird als Durchgangsverkehr über Sopron betrieben.

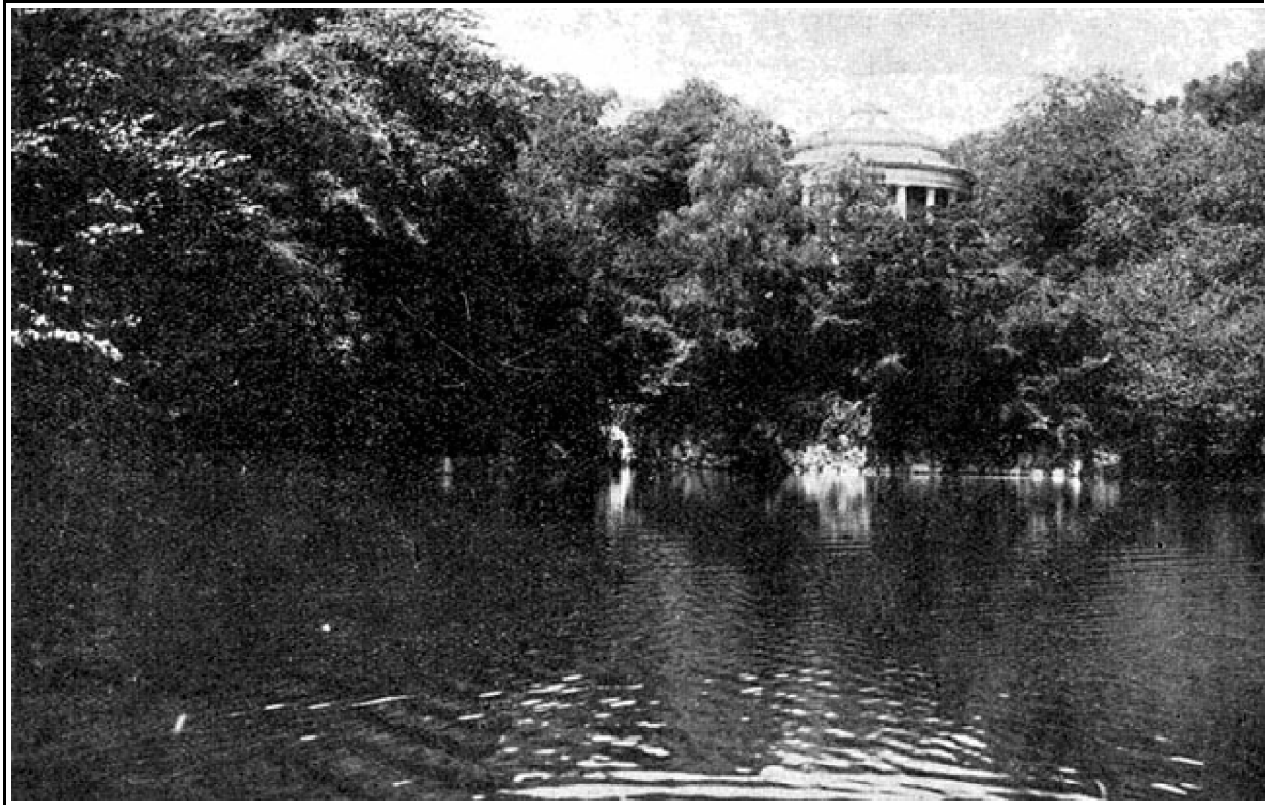
1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Somlyai István feljegyzései Kismartonról 1847-ből

Kovács József: Somlyai István feljegyzései Kismartonról 1847-ből

Somlyai István erdőmérnök 1823-ban született a Hont megyei Kemencén. Selmeci tanulmányai után 1846-ban kezdte írni feljegyzéseit, amelyeknek «A Halandó Naplója» címet adta. Érzelmes hangon ír főiskolai éveiről, vadászatairól, báljairól és a népről, amelynek életét már ifjú korában kezdte figyelni. Ez a szentimentális vonás jellemző az egész naplóra: a kismemesi környezettől elszakadt és a polgári társadalomba beilleszkedő fiatal mérnök hangja ez, aki patriarchális szeretettel közeledik a nép felé.

Szociális romantikájának igazi értékét az mutatja, hogy népfelkelők között küzdi végig a szabadságharcot. Naplója legszebb, legférfiasabb részei ekkor íródnak. Világos után közlegényként szolgál a soproni származású Benedek Lajos ezredében. Elbocsáttatása után néhány vadászati és erdészeti cikke jelenik meg (lásd Szinnyey: Magyar írók lexikona XII. 1242. lap), naplójába már csak családi feljegyzések kerültek.

1747-ben járt városunk közelében, Kismartonban. Valószínűleg alkalmaztatást keresett az Esterházy-uradalomban, de néhány nap múlva eredménytelenül távozott. Észrevehetően nagy benyomást tett rá a Fertő, amelynek víztükréhez hasonlót még nem látott. A kismartoni urodalmat erdész-szemmel vizsgálja, az adatszerű leírás azonban a romantikus kert hatására dagályos, sőt helyenként zavaros-romantikus hangba csap át. A kastélyról kevesebb a mondanivalója.

Kismarton. A Leopoldina-templom a hercegi parkban

Somlyay helyesírása semmilyen szabályzathoz nem igazodik, nyelvezete a felvidéki magyar nyelvjárás sajátosságait mutatja. Szövegközlésünk az eredeti szöveghez szorosan ragaszkodik.

„19-én (1847. április 19-án) Posonyba jöttünk ezen várost már öt év nem láttam, azon idő óta igen csinosult, bé mentemkor egy polgár temetésével találkozék, kinek társai az utolsó tiszteletett polgári egyenruhába adták végre meg az egyén ruhát is már magyar tsákó ékesité, holot az előtt Δ szegletes kalap volt tulajdona; a város tömve volt kelemes és tsinos képekkel, szebnél szeb artz vonásokkal és sugárd nyövésekkel találkozt az utazó, a' kis séta egészen elvont lepve, mások a' már zöldülni induló pázsitokat kaládozák be családaiokkal, azoknak a' hatalmassan működő természet gyönyöreit élvezni engedék, hogy nekik mulatságot szereznek; a' hogy a' hidon által menék, két volt tanitomat is láttam, kikkől már aggastyánok öregedtek.

20-án Lajtától a Fertő felé utaztunk, a' pilanat, mellyel Fertőt láttam meresztő volt, mert leg először láttam illynagy kiterjedésü viz tömeget, az egész nagy hatással volt reám, hulámoktul kékülnt az egész Fertő felülete.

Több orát halladánk a' Fertőt környező halmokon, és többször a' partok tetejiről egész nagyságában tünt fel előttünk a nagy tó vitzükre, melynek tulsó odalain egyedül chaus ként kékülnek a' tulsó hegy bértzek, méglen Széleskutnál el hagyva az országutat egy rövidebb uton vagtunk át Kismartonnak, ezen út a' Ev m. HE. vadaskerten megy álztal, avadas kert bémenetelénél egy erdősz lak létez, mellynek oldalan egy erős bükfa kapu tsikornyás kinyitása után lehet egyedül a' különben kő fallal kerített kertbe bé jutni, az ut

igényes vonalban vág át a tömöt 100 éves csereszen, itt minyáján le szálltunk a' szekérről egy részt a' kis sétát élvezendők másrészt 360 pedig a vadakat jobban szem ügyre veendő, több farka Damvadra is akadunk, ki egész kényelemmel a' völgyekben hol már friss fű is bujt, legeltek, is másként szeles volt az idő az erna' is szél mentes helyeket keresék fel. 1 1/2 ora utazás után át haladtunk a v'kerten, midőn enek közepén a Fő erdész tsinos lakját, a' kimenetelnél pedig a' vadász kastélyt jól meg néztük volna.

Délután 5 órakor Kismartonba értünk. Az első eset, és így egyedül a' szekér előtt felálló tárgyakat láttam; butyoraink lerakodása után, Engel kaszár irnok urat, mint rigibb ösmerősömet keresém fel, kinek társaságába a' nagyszerű kastély utáni kertet néztük meg. Leg először is a' Leopoldine kapolat tekinténk meg, melly szomszédságába emelkedik fel azon mesterséges kö szirtteknek, mellyek egy meglepő vadont tsigáznak ellő, körül fonva mindigzölddel, mellynek hüen huzodnak a' mindég érzéketlen kö darabokon, (azonban is ök mindégzöld nevet viselnek hivatások is egyedül a' reményben élni, – szinte oly reményben, mellyben sok érzékeny szív egész elhervadásig tsatolja magát szerencsétlenül egy szirt érzéketlenségivel vetélkedő kebelhez, melly egyedül tsak akkor eszmély fel, kemény mámorából midőn ez már a' fájdalmat sebektől leverve, hervadásnak indul, és ámbár a' hü kezek ápolyása alatt hegednek ugyan az egészen soha be nem gyógyítható sebek, az onban az újonnan eredt félelem, hogy ujra kémélytelenül felszaggatnak, fájdalmat hoz ir helyet sebeikre. Hanem) ezen szirtteken egy csendes tó fogja körül és azon viz, amely előbb mormogva tsapdosá a' folső szirtket az alsókat körül öleli s' csendes tágas tükriben, a' béketüres verődik vissza, és ambar az egyes részleteket taglalva sok elenkezésre bukanunk az egészben meg is nagy ösz hangzás tűnik ki, valyemint a' tókat, az alsó tón van egy viznyomda, melly a' vizet a' melleg ágyakra az üveg házakba tsők által löveli fel, ámbár még a' fak zöld ékökkel nem ditsekedhetek, még is már a' zöld pázsit smaragd színvel felelevenite benünket és minden kanyarodás uj kelemesérzésü rendezést fedeze fel előttünk, mikel a' gyakran elő bukkanó kilátások a völgyre, Fraknyóra, és a' magós Steijer hegyekre pompássá tették.

21-én a' Főknél tisztelkedésemet tettem és egész nap jövendő előmenetelemért működtem.

22-én D. N. Kisasszony társaságában, a' meleg házakat néztem, meg és a' sok külföldi virág, és nyövény látása; ugyan azon világ részeket honnét eredtek, varázsolják emlikezetembe, a' szép kamiliák, a szemet, a' narrantsok az őrt gyönyörtették kellemetes illatokkal, és a' sok zöld melly a szemnek oly jól eset, éreztették velem hogy a' mindennapi látottakon és éreztéken felül állok. Késsőbb a' kastély belsejét néztem meg, az épület északi szárnya Eő Hertzegsége lakszobai, melly ellő, audients, mulató szobákból, az épület homlokzatján vannak a' társalgó termek, a' középső a Lajos b. gillotirozot Frantzia Királytól szerzet butyorokkal van fel ékesítve, a' statuák, mellyek a' gyertyatartókat tartják fekete brombzból vannak tsinossan készítve, s egy a' leg szebb szobák közöt; a bal az az nyugotti szárnyán a' Herczegnő lakássa terjed, melly szobák selemmel vannak tapatzirozva, és rigib festésekkel ékesítve, az épület hátulsó oldalán terjed a' nagy táncz terem melly nagyságára a' Pesti németh színházt is felül mulja, tetején három archiologus stilben freskoul festet kép látható, a' tető hajlásnál a' provinciák czimei külön külön festvék, közepén a' magyar királyok és vitézek kivehetők. Az egész egy nagy templommal vetélkedik pompában, vegyülve szalóni könyüdségel, a kastély a' kertel együtt éke Kismártonnak és a' kert kelemes mulató helye a' lakósoknak. Valamint a' Kalvária is igen tsinos és kitsinben tsak ugyan mesterséges; valamint a kastély fölötti nagy harang melly 175 mej Kismárthon emlikezetes tárgyaihoz tartozandó.

23-án. A várost kalandozám be ezt igen csendesnek találtam, a' házakból előre nyuló tsurgok, és kortsma czégérek vonjak az ember figyelmét magokra leg inkább, néha egy tsinos kíváncsi alak tüzes szemei szikráznak ki az ablakon keresztül. Gludovits nevezetü accademicusál meg ösmerkedék.

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Szele Lajos: Egykorú tudósítások az első soproni kiseddévőről

361 Szele Lajos: Egykorú tudósítások az első soproni kiseddévőről

Sopron a kiseddévás terén messze előtte járt az ország sok városának, egyelőre azonban hasztalan keressük a helyi irodalomban a kérdés feltárását. Így tán nem céltalan, ha a korai történet két dokumentumát közöljük egykori hírlapokból.

A Hazai és Külföldi Tudósítások 1837. évi 35. száma (április 29-én) közli: «Sopronyban a mult 1836dik eszt. alatt az ott néhány év előtt szegény mesterlegények s cselédek számára magányos emberbarátok adakozásaiból keletkezett korház 149 beteget ápol. Ezek között: férfi 133. szolgáló 16. kath. 106, evang. 31. Magyarországi 88, örökös tartományokbeli 31; külföldi 12; felgyógyult 133, meghalt 6; gyógyulásban van 10. Szembetűnő, hogy Isten áldása szállotta meg e szép intézetet. Többrendű s jótékony s közhasznu intézeteink sorában nem sokára egy új járuland, t. i. kiseddévó intézet. Némelly előbbkelőink által közrebocsátott első felszólítására köz részvét mutatkozik, s a felállítási s három esztendei fentartásra kívántató költségek fejében nyitott aláírás kis idő alatt 2393 pengő forintra ment.»

A pozsonyi Hírnök című lap 1838. november 22-én már kész tényekkel szolgálhat: «Azon több, idős czélszerű javítás és szépítés közt, mellyben Sopron város néhány év óta, leginkább Vághy Ferenc polgármester s most bíró munkás buzgalma által, mellyel az minden jót s hasznost mindenkor előmozdítani törekvők, rövid idő óta kiseddévó intézet is tündöklök. October 16-dikán nagyszámu gyülekezet előtt nyiták meg e hasznos intézetet. Mint igen szép példája a valódi polgári érzelmeknek említendő, hogy az intézet megnyitását követett napon a városi tisztujítás után dr. Töpler Károly indítványára a 10 ujonnan választott tanács tag 200 pgő forintot ajándékozott az intézeti pénztár gyarapítására.»

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Faragó Sándor: Adalék az 1826. évi kapuvári parasztmozgalom történetéhez

Faragó Sándor: Adalék az 1826. évi kapuvári parasztmozgalom történetéhez

Vörös Károly a Soproni Szemle IX. évf. 1955. 3–4. sz.-ban megjelent »Az 1826. évi kapuvári parasztmozgalom« című dolgozatához adalékként két oklevelet közlök, melyeket Németh István (Kapuvár, Széchenyi u. 122.) adományozott a szervezés alatt álló Kapuvári Helytörténeti Múzeumnak.

Mint az említett dolgozattól ismeretes, a mozgalom elfojtására kirendelt lovasság május 4-én, a gyalogság pedig 7-én hagyta el városunkat. A rend azonban megközelítőleg sem teljes, a kapuváriak ügye végleges intézést nem nyert, hisz a bíróság csak december 4-én hozza meg az egyelőre még nem jogerős ítéletét.

A rend megszilárdítása, nem utolsó sorban pedig a úri szolgáltatások biztosítása érdekében a Királyi Helytartótanács nyílt levéllel fordul Kapuvár népéhez:

Kapuvár Város Közönséginek.

A leg felsőbb helyen utolyán benyújtott alázatos folamodás következzében a Nagy Miltóságú K. M. Helytarto Tanács által 13212. Szám alatt 826. azon utasítás adatik a Tettes Nemes Vármegyének, hogy a

Kapuváriak panaszait minnél előbb bevizsgálva a felsőbb Helyre meg vizsgálás véget nyujtsabé, és hogy azok Kik azon panaszt a leg felsőbb Helyen be nyujtották, Semmi büntetissel azért meg ne illettesenek. Annál fogvást a Kapuvári Közönségnek ezennel Attyaiképen ajánltatik, hogy addig, míglen ezen panaszos tárgyak végképpen elintéztetni nemfognak: valamint annak utánna is, Szoros engedelemmel, és egyéb féle kötelességeket és minden kitelhető iparkodással telyesittsik minden Uri Szolgálatokat, és egyéb féle Kötelességeket, ezen Tisztesség annak üdeiben A Kapuváriak 362ügyit és boldogságát Szüvessen es minden modon előre mozdittamyi fogja. Költ Budán Die 25. Májusba 826.

Boss Joseff

Királyi Helytarto Contributios Agens.

Mint ismeretes 1827 tavaszán a pör vádlottai az ítélet ellen a kir. tábláihoz fellebbeznek. A kapuváriak még mindig régi kiváltságaikban bíznak, mely kiváltságokat «Róth József T. N. Sopron Vármegyei fő Szbiró» Mihályiban, 1825. január 1-én kelt passualis levelében «Mostan Szerentsessen Uralkodo Első Ferentz Felséges Királyunknak 1816.-ik Esztendőben November 22-ik Napján 14755 ik Szám alatt Köllt Kegyelmes Parancsolatya által meg erősített Priviligiumoknak» nevez.

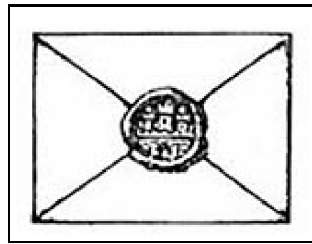
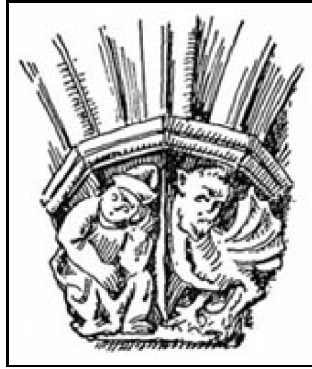
Ebben a privilégiumban bíznak a kapuváriak, ezt tartják perdöntőnek, amint azt igazolja egy másik

Hiteles Passualis levél.

Alább meg irattak ezen Tekéntetes Nemes Sopron Vármegyében, Kapuvár Privilegiált Mezző Városának Birája és Tanátsoi a Közönséges Város Nevében hitelyessen bizonyéljuk, hogy említett Mezző Városunkbéli Lakossainknak ugyan a Közönséges Város dolgábon tudni illik Preklet Pált, Kováts Jánost Mint Szekerest Süpözt Jánost Esztergombra a Fő Miltoságu Káptolánhoz él utasétottuk ahol is a Város Nevében Könyv tárbul régi szabadságoink ki iratásso eránt. – Melyre nézvest meg kiretnek minden Passualis és levél vizsgáló Urak s (Tisztek) hogy eő Kegyelmeiket el és vissza, mint igaz járatbéli embereket e Szabadonbotsájtani ne terheltesenek.

Költ Kapuvárott 7. dik Xberben 1827.dik

Eszteendőben.	Triber János
Város Bírāja	Kis István
Öreg Eskütt	Litskai András
Tanátso	Süpözt György
Horváth János	Ader István
Olaszi János	Eséll Jóseff
Polák János	Bösze Ferencz mp.

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI LEVELESLÁDA

363 SOPRONI LEVELESLÁDA

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI LEVELESLÁDA / Dávidházy István: A soproni textilipar gépesítésének kezdetét jelző levél

Dávidházy István: A soproni textilipar gépesítésének kezdetét jelző levél

Eddig az ebben a rovatban közölt levelek többé-kevésbé neves és ismert személyek soproni kapcsolatait mutatták be. Engedje meg az olvasó, hogy ezúttal egy olyan levelet közöljünk, amelyben mind a címzett, mind a feladó személye az utókor előtt ismeretlen. Míg azonban az eddig ismertetett levelek többségükben a nagy emberek hétköznapi ügyeiről szólnak, levelünkben a textilipar egy új korszaka Sopronba való elérézésének első nyomait véljük felfedezni.

Az idő 1843, a feladó Tugemann Fülöp reichenbergi (ma Liberec, CSR) gépgyártó, a címzett Schneider Lipót, a soproni 48 posztósmester egyike. A levél hangjából következtetjük, hogy a címzett és a feladó baráti viszonyban álltak egymással. Az az ismert körülmény viszont, hogy a soproni posztóslegények vándorlásuk során azokat a csehországi posztógyártási központokat keresték fel leggyakrabban, ahonnan ősök ideszármaztak, azt valószínűsíti, hogy ez a barátság így módon jött létre.

A vándorévek alatt azonban nemcsak barátokat szerzett az egyre szűkebbé váló soproni városfalak közül

kiszabadult és őseitől örökölt mesterségét szerető fiatal iparos, hanem olyan szakmai tapasztalatokra is szert tett, amelyek világossá tették előtte, hogy ha haladni, fejlődni és végső fokon mesterségéből megélni akar, akkor hazatérte után nem elégedhet meg azzal, amit apjától örökölt és tanult, hanem a látott új gépeket, a tapasztalt új gyártási eljárásokat neki is be kell vezetnie.

A 19. század negyvenes évei azok az idők, amikor a soproni posztó sok közül is mind többen és többen jutnak ilyen véleményre, annál is inkább, mert egyre érezhetőbbé válik a már gépesített csehországi textilipar versenye. Levelünk az eddig ismert első láncszem, további adatokat tartalmaz egy, a festőde felállításával kapcsolatos apróhirdetés 1845-ből.¹⁽¹⁵⁹⁾ Ugyancsak a gépesítési folyamat kiemelkedő eseményének foghatjuk fel Wrchovszky Zsuzsanna és Tóbiás fonodájának felépülését a Balfi,²⁽¹⁶⁰⁾ illetve Újteleki kapu³⁽¹⁶¹⁾ előtt. Hogy a kedvező, bár késői kezdetnek miért nem a soproni kapitalista, nagyipari textil gyártás töretlen vonalú kialakulása lett a következménye, arra a Sopron város története 1848–1948 c. munkaközösség munkájának a textilipart feldolgozó része lesz hivatva választ adni.

Mi térjünk vissza levelünkhöz, amelyben Tugemann Fülöp arról értesíti barátját és üzletfelét, Schneider Lipótot, hogy a megrendelt mosógépet csak bizonyos késéssel tudja szállítani a Petz Györgynek⁴⁽¹⁶²⁾ szánt alkatrészekkel és felszerelésekkel együtt.

Most pedig álljon itt a levél, amelynek stílusa keltezés nélkül is elárulná, hogy a kor, amelyben íródott, a biedermeier.

«Reichenberg, den 27-ten März 843.

Schätzbarster Freund!

Nachden ich mit Ihren Geehrten von 7-ten dieses, mit freudiger Theilnahme Ihr, und Ihrer teuren Familie gesundes Wohlseyn vernommen, diene ich weitem ³⁶⁴Inhaltes dem Wunsche einer Waschmaschine Sie damit zu verständigen, dass ich mich freute, indem Sie sich damit an mich gewendet, nicht des geringsten Verdienstes wegen, sondern aus rücksichtlich erwiesenen Freundschaft einiger Massen ein Dank zu zollen, will ich so viel es möglich ist, Sie bestens Zu bedienen suchen. Jedoch wollen Sie entschuldigen, weil ich eben jetzt ein Waschwerk und und Schnellwalke nebst einer Rauhmachine in der Arbeit habe, wovon letztere noch nicht ganz fertig ist; so bald dieses vollendet, soll es meine erste Arbeit seyn, Ihre Maschine so gut, wie schleinigst zu besorgen, wozu ich dan das nöthigste der Behandlung mittheilen werde. Schlüssend bitte ich mich mit einer Angabe zu verschonen, nachdem Freundschaft und Zutrauen verkännend, es mich nur beleidigen würde. Ferner ersuche Sie gefälligst den Herrn Georg Petz zu verständigen, dass ich mit diesem Waschwerke auch zugleich seine verlangtem Stücke, als Niedermeser Kampräder⁵⁽¹⁶³⁾ und Schmirgel mit senden werde. Bis dahin unter vielen Empfehlungen Ihr Freund

Philipp Tugemann.

Mein Schwager Valentin befindet sich, und die Seinigen gesund, und erwiedert mit dem innigsten Danke Ihnen, und Ihrer werthen Familie den herzlichsten Gruss. Auch folgt ein Gruss von Ihren Vetter Friedrich Schneider an Sie, wie auch an seine Geschwister

Obiger»

A birtokomban lévő és P. T. monogrammos pecséttel lezárt levél címzése a következő: «Herrn Leopold Schneider Tuchmachermeister in der Rosengasse, Wohlgeboren in Oedenburg Ungarn.» A postabélyegzők szerint a feladás kelte március 28, az érkezés március 31 ami figyelembe véve a kort, a posta kiváló

működését bizonyítja.

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI LEVELESLÁDA / Csatkai Endre: Vörösmarty és Toldy Ferenc körlevele Sopron tanácsa előtt 1836-ban

Csatkai Endre: Vörösmarty és Toldy Ferenc körlevele Sopron tanácsa előtt 1836-ban

A soproni licisták már 1827-ben jól ismerték Vörösmarty Mihály, az akkor 27 éves költő nevét és újonnan megjelent Salamon király c. tragédiájára 12-en fizettek elő, sőt még abban az évben a színházban elő is adták. Mégis esztendők múltak el, és a város hivatalos köreinek tudatába nem ment át, hogy a legkiválóbb magyar költő Vörösmarty Mihály.

Így történhetett, hogy 1836-ban a városházán elég fagyos fogadtatásban részesült az akkor már ünnepezt író jelentkezése. Nyomatott felhívás érkezett a városhoz Vörösmartynak és Schedel Ferencnek, a későbbi Toldynak aláírásával: előfizetésre hívták fel Sopron vezetőségét az Athenaeum és Figyelmező c. megindítandó lapjaikra.

«Tekintetes Törvényhatóság!

Alulírottak bátorkodunk a jövő év kezdetén általunk megindítandó kétrendbeli folyóiratunkra, u. m. az Athenaeum tudományos és szépliteraturai lapnak, s a Figyelmező literaturai ujságnak programját ide mellékelni, azon alázatos kéréssel, hogy, ha talán szerencsések voltunk eddigi igyekezeteinkkel a Tekintetes Törvényhatóság javallását megérdemelni, méltóztatnék azt szives figyelemre méltatni, kebelében kegyesen terjeszteni; s előfizetés által hazafiailag pártfogolni. Kik magunkat kegyességébe ajánlván, megkülönböztetett tisztelettel vagyunk a Tekintetes Törvényhatóság alázatos szolgálói [365D](#). Schedel Ferenc, a m. t. társaság titoknoka

s Vörösmarty Mihály a m. t. társaság rendes tagja

Pesten, December 12. 1836.»

Jóreménység fejében mellékeltek egy kis nyomtatott áttekintést a két lap irányáról, leendő terveiről. Meg is címezték emberséggel: «Szabad Királyi Soprony Városa Nemes Tanácsának, alázatos tisztelettel.»

A tanács kézhez is kapta, és a szent este délelőttjén foglalkozott is vele, de úgy látszik, nem érezte magát hivatottnak, hogy a magyar irodalomra pár forintot költsön a saját felelősségére, hát az ügy elintézését a közgyűlésre hárította át. A tanács jegyzője pedig a háromszor is előforduló «alázatos» szó hatása alatt a tanácsjegyzőkönyvbe a 4835. tétel alatt a következőképpen jegyezte be a magyar irodalomtörténet «atyjá»-nak és a nagy költőnek levelét: «D. Schedel Ferenc és Vörösmarty Mihál Uraknak Pesten az 1836 évi December 12-én költ Levelek, mellyben a jövő év kezdetén általok megindítandó kétrendbeli folyóiratnak, u. m. az Athenaeum tudományos és szépliteraturai ujság programjának átt küldése mellett annak köz hirré bocsájtás-ért esedeznek.» Hát hiszen, ami azt illeti, esedezni éppen nem esedeztek az írók, levelük hangja a korukban szokásos hang volt. A határozat persze még ridegebb is lehetett volna, a szokásos: «tudományul szolgál» mégis, habár elég bizonytalan háttérrel, de az ajtót nyitva hagyta, írván: «A választott községgel véleménye kinyilatkoztatása miatt közölni fog.»

Csatkai Endre: Eötvös József soproni kapcsolatai

Eleddig alig volt szó róla, hogy Eötvös Józsefnek, a haladó szellemű kiváló írónak lettek volna kapcsolatai Sopronnal. Az alábbi sorok, köztük egy soproni keltezésű levél, némi adalékot szolgáltatnak és inkább csak öszönzésül álljanak arra nézve, hogy ez irányban is kezdődjék a kutatás.

Eötvös József részt vett Batthyány minisztériumában mint közoktatásügyi miniszter, de amikor úgy látta, hogy 1848 szeptemberében már elveszett a magyar ügy, Bécsbe, majd onnan Münchenbe költözött. Mikor kissé tisztultak a viszonyok az 1850-es évek legelején ismét Bécsben találjuk. A hivatalos lapnak számító Magyar Hírlap 1851. július 22-én jelenti Sopronból: «Báró Eötvös Józsefet két ízben volt alkalmunk, habár csak az átutazás futtában láthatni s azon keveseknek t. i., kik a nemes bárót korábbi szereplésében láthatták.» A Bach-korszakban nemegyszer a sorok mögött húzódik meg a közlések igazi értelme, de lehet, hogy itt nincs másról szó, minthogy Eötvös Bécsből valamely elvbarátjához rándult le, és mivel akkoriban, 1851-ben, Bécsből a Dunántúlra csak Sopronig vitt a vasút, hát így került ide. De maradt egy, látszólag szintén csak rövid, későbbi soproni tartózkodásának írásbeli emléke is, egy levél, amelyet feleségéhez, Rosty Ágneshez intézett az író. Szép költői levél, a szerelem meleg hangján íródott. Kár, hogy keltje nincsen:

»Sopron 12/8

Kedves Ágnesem!

Reményem, hogy Bécsbe visszatérve levelet találok mellyet midőn oda érkeztem hasztalan keresék. Csak néhány perczet fordíthatok írásra, s azért röviden tudósítalak hogy ha csak lehet holnapután azaz 14-én este nálad leszek. Azon esetre hogy e sorok még elég jókor érkeznek küld Andrást a vonathoz délután 4 kor s hadd meg neki, hogy előre fogadjon fel olly bérkocsit, mellyel egészen a Svábhegyre mehetek, s engem evvel a vasutnál várjon. Ha 14-én nem jövök légy azonban minden aggodalom nélkül, annyi dolgom van még Bécsbe hogy talán csak vágyam ringat azon reménnyel, hogy mindent egy nap alatt elvégezhetek: Hogy egy perczel nem jövök később mint kötelességeim engedik arról bizonyos lehetsz. Nem gondolod a boldogságot mellyel a remény hogy már [366](#)holnapután karjaim közé szoríthatlak, szívetem eltölti. Csak egészségesen találjalak; reményem Bécsbe levelet kapok mely erről tudósít. Hived Eötvös.«

A borítékon: »Á Madame la Baronne d'Eötvös née Rosti. Christinenstadt No. 256 a Herr Eckstein wird gebeten den Brief alsogleich abgeben zu lassen. Bude.«[1\(164\)](#)

A levélnek ama kitétele, hogy Eötvös csak néhány percet fordíthat írásra, ismét arra vall, hogy átutazóban járt Sopronban. Vajon nem Deák Ferenchez igyekezett-e Zala megyébe? És mi lehet a levél keletkezésének ideje? Mindenesetre 1861 után kellett íródnia, amikor már Budán pályaudvar volt, ahová a bécsi vonat befuthatott, de nem a ma szokásos úton, hanem Komáromnál Székesfehérvár felé térve el. Ha tehát csak átmenő állomásként szerepel is Sopron Eötvös József különböző útjai alkalmából, mégis egy lélekkel megírt szép – és tudtommal eddig nem közölt – levelére adott alkalmat.

Részlet a Berzsényi Gimnázium iskolamúzeumából
Művész- és író-tanítványok emlékei

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1957 / Pröhle Jenő: A Berzsényi Gimnázium iskolatörténeti kiállítása

Pröhle Jenő: A Berzsényi Gimnázium iskolatörténeti kiállítása

Nem új gondolat öltött alakot abban az iskolatörténeti kiállításban, amely a Berzsényi Gimnázium 400 éves jubileumi ünnepe alkalmára 1957. november 23-án nyílt meg. A kiállítás helyéül az iskola azt a földszinti termet jelölte ki, amely már 1945 előtt is – Németh Sámuel gondos és szerencsés kezemunkájának nyomán – hasonló jellegű iskolai múzeum céljait szolgálta, s amelynek teljes berendezése, anyagának egy részével együtt a háború áldozatául esett. A felújítás gondolatának érdeme a Berzsényi Gimnázium mb. igazgatójává, dr. Augusztinovicz Eleméré, aki évekig tartó céltudatos, sok fáradságot igénylő küzdelemmel alkotta meg e kiállítás tetszetős külsejét: és szerzett a helyreállított terembe 9 üvegszekrényt, 11 tárlót. A kiállítás anyagát, amely a Liszt Ferenc múzeum kölcsönzéséből, az iskola könyvtárából és egyes kisebb letétekből adódott össze, Csatkai Endre és e sorok írója, közös munkával gyűjtötte, válogatta és rendezte.

A gyűjtés és válogatás szempontjait a hely korlátain kívül sok körülmény befolyásolta. A 400 év sok történeti emléket hagyott ránk, sokat el is pusztított és sokat juttatott más, elsősorban budapesti gyűjteményekbe. A rendelkezésre álló anyagból két irányban próbáltuk csoportosítani a kiállítás mondani-vagy mutatnivalóját: az egyik az iskola belső életére vonatkozik, a másik, a nagyobb és jelentősebb rész, ha nem is választható szét élesen az előbbitől, a líceum volt tanítványainak és tanárainak munkásságát viszi a néző szeme elé és dokumentálja, miként nőtt bele ez a határszéli iskola rektorainak, tanárainak és diákjainak műve révén a kor egyetemes magyar kultúrájába.

Az iskola belső életének legrégebb emlékei: Fridelius rektor tanterve, egy latin nyelvű tanrend és a «Sopronyi keresztény Oskolák törvényei» mind a 18. század elejéről, valamint az az iskolalátogatási jegyzőkönyv, amely a Ratio educationis (1777) alkalmával méri fel az iskolának és alapítványainak helyzetét: Lackner Kristóf három drámája, melyeket a latin iskola ifjúsága vitt színre 1615–19 közt a városi tanácsházában; Kövesdy Pál rektor Grammatica Hungarica-ja (1686), melyet újabb kiadásban még egy század múlva is tankönyvként használtak; egy 1657-es diákjutalomérem fényképe.

Megszaporodnak az iskola belső életének az emlékei a 18. század végén és a 19. század első felében, amikor a nemzeti felújulás szelleme virágoztatta fel az iskolát. Az egész 19. század az önképzőkörök fénykora. 1790-ben alakul meg az ország első önképzőköre, a Magyar Társaság (lásd az alakulási jegyzőkönyvet); a Társaság tagjai rendezik Sopronban az első magyar színelőadásokat (Hunyadi László előadásáról egykorú beszámoló, Zrínyi Miklós és az ő barátairól és Vörösmarty Salamon-járól színlap); érintkezésben állnak az akkor meginduló irodalmi élettel (gróf Széchényi Ferenc és Kazinczy Ferenc

sajátkezű levele); megjelentetik első irodalmi próbálkozásait (Próbamunkák 'szengéje, Virágfüzér). Mikor a nemzeti élet a vármegyében 368vélte megtalálni védbástyáját, az ifjúság a Deákkuti Vármegyében szervezkedik és korszerű önkormányzatot alkot magának (jegyzőkönyvek, zászlószalag). Kézzel másolt, majd sokszorosított, végül nyomtatott diáklapok jelennek meg (Hajnal, Szünórák, Bimbófüzér, Nyugati Őrszem), leghosszabb életű a 48 évfolyamot megért Soproni Gyorsíró 1872-től, a Főgimnáziumi Gyorsírókör kiadásában. Mutatvány látható e kör tagjainak más munkáiból is: szépirodalmi művek sorát írták át gyorsírással (Jókai Kárpáthy Zoltánját, Gorkij-novellákat stb.)

Nehéz csak futólagos áttekintést is adni azon szekrények és tárolók anyagáról, amelyek könyvek, füzetek, fényképek, képek és érmek segítségével igyekeznek igazolni, milyen eredménnyel vették ki részüket az iskola volt tanítványai és tanárai az ország szellemi életéből. Országos jelentőségű művek mellé szerény igényű munkák sorakoznak. Külön fali szekrényt szenteltünk a legnagyobb tanítvány, a névadó Berzsenyi Dániel emlékének, műveinek. Pedagógusok (Schneller István), filozófusok (Domanovszky Endre), nyelvészek (Gombocz Zoltán, Zsirai Miklós), történészek és helytörténészek, irodalomtörténészek (Lehr Albert), statisztikusok (Schwartner Márton, Magda Pál, Thirring Gusztáv), orvosok (Balassa János, Schöpf-Merei Ágost, Manninger Vilmos), természettudósok (Deccard János Kristóf és Lów Károly «Flora Semproniensis»-e kéziratban, Kalchbrenner Károly, Mikola Sándor, Gombocz Endre, Renner János), állatorvosok (Manninger Rezső), mezőgazdászok, szépírók (Vajda Péter, Eötvös Károly), műfordítók (Petz Lipót, Dóczy Lajos, Lehr Zsigmond), művészek (Orlai Petrics Soma) és zeneszerzők művei foglalják el a szekrények polcait. Tanulságossá ott válik a kiállítás, amikor a később nagynevű tudós műve mellett meglátjuk a Magyar Társaságban díjazott pályamunkát is. Gombocz Zoltán távlatokat nyitó nyelvészeti kötetei között ott szerénykedik két műfordítás zsenéje görögből és angolból. Nemcsak a Társaság aranyait nyerte el velük, ennél fontosabb az a bizonyíték, hogy a széles irodalmi olvasottságáról ismert nyelvészprofesszor számára jó inaséveket biztosított diákkora Magyar Társaságának műhelye. A későbbi irodalomtörténész-akadémikus, Papp Ferenc, Vörösmarty és Arany epikájának összehasonlításán kezdte köszörülni filológiai érzékét. Gombocz Endre, a kitűnő botanikus, Az állatok passív védőszervei c. munkájával keresi útját tudománya felé, a fizika és kémia Kossuth-díjas didaktája már VI. osztályos korában a festőanyagok kémiájáról értekezik. További felsorolás helyett hadd álljon itt Zsirai Miklósnak, a finn-ugor nyelvészet kitűnőségének, élte delén tett vallomása (Emlékfüzet a Magyar Társaság 150 éves évfordulója alkalmával, Sopron, 1940. 9. 1.), ami azonban érvényes a diákképzés szélesebb körére is: »Akkoriban nem is gyanítottam, ma azonban világosan látom, milyen egyéniségalkotó hatása volt a Magyar Társaság szellemi légkörének. Egyikünk többet, másikunk kevesebbet, de mindegyikünk kapott valami értékes ösztönzést, nemes sugallatot, hasznos útravalót. Mindegyikünkben felébredt magyar voltunk öntudata, s mindegyikünknek meg kellett szívélnie a társas együttélés, a közös munka fegyelmező tanulságait. Ha tőlem kérdeznék, a Társaság jótéteményei közül minek köszönhetek legtöbbet, habozás nélkül ezzel felelnék: a Társaság ismertette, szeretettette meg velem a könyvet és a tudományos munkát. Mai szemmel nézve, meglehetősen szegényesnek látom ugyan hajdani könyvtárunkat, de előttünk így is kincseket tárt fel, de ilyen elnyűtt állapotban is alkalmasnak bizonyult arra, hogy a detektívponyva fertőzetéből és a tankönyvbölcsesség cellájából a korlátlan ismeretek és győzelmes gondolatok verőfényes ígértföldjére szabadítson ki bennünket. A szűkösön világított olvasóteremben friss levegő csapott az arcunkba, fénycsóvák gyúltak fel, távlatok nyíltak meg szemünk előtt, amint önfeledten habzoltuk az egészség és igazság ígért. Hány meg hány ezer fiatal lelket menthetett meg a könyvtár szentélye! – Az olvasmányok tanulmányok nyomán jelentkező érdeklődést a Társaság felolvasó ülései és pályázatai érlelték tette: egymással versenyre kelve ontottuk a «szépirodalmi remekeket», meg a «tudományosabbnál tudományosabb értekezéseket». Nem számít, mit értek 369ezek a zsenék, az a fontos, hogy dolgoztunk, hogy hittünk az önként vállalt munka becsületében, hogy megigézett bennünket a legmagasabb eszmények

szolgálatának hevülete!»

Egy tartózkodó férfilelek e forrón kiszakadt vallomásának eleven illusztrációját kívánja adni kiállításunk jelentős része.

Az iskola diákjai belekerültek természetesen a történelmi események sodrásába is. Külön szekrényrészt szenteltünk a jakobinus mozgalom tiszta jellemű vezetője, iskolánk diákja, Hajnóczy József emlékének. Helyet kapott a kiállításon 1848 néhány szerény emléke is: Ihász Rudolf egykorú kokárdája, Ihász Dániel ezredesnek, Kossuth bizalmasának Kossuthal együttes képe, Haubner Máté szuperintendens kufsteini fogságának emlékdarabjai.

A terem falait képek díszítik. A belépővel szembeni falon az iskola néhány legkiválóbb tanítványának képe függ: Lackner Kristófé, Thirring Gusztáv, Manninger Vilmosé. Az ellenkező oldalon Berzsényi Dániel díszmagyaros képét a művésztanítványok, Karcsay Lajos, Baditz Ottó és Kássa Gábor festményei veszik körül. A másik két falon az iskola épületének régibb és újabb képei, régi és új érettségi képek láthatók.

A kiállítás – neve szerint is – az iskola múltjáról, az elődökről szól. Célját akkor éri el, ha tanulságát megértik a nyomukba lépők.

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1957 / Nováki Gyula: Bella Lajos emlékmű a Várhelyen

Nováki Gyula: Bella Lajos emlékmű a Várhelyen

Sopron városa ismét egy régen elhunyt, majdnem teljesen elfeledett nagy emberének emlékét örökítette meg az elmúlt évben. A századforduló körüli évtizedeknek egyik ismert és becsült alakja volt Bella Lajos, az állami főreáliskola egykori tanára. A város közéletében jelentős szerepet játszott, számos egyesületnek volt vezetőségi vagy egyszerű tagja, tevékenyen részt vett minden megmozdulásban, ami a város életét, kultúráját előbbre vitte.

Mégis nevét nem ezzel, hanem elsősorban a régészeti kutatásaival tette örökbecsűvé. A városban, ennek környékén vagy a megyében, majd idős korában az ország egyéb területein is fáradhatatlanul kutatta a régen letűnt népek hagyatékát, és ezek alapján igyekezett összeállítani az ismeretlenség homályába merült idők történetét.

Régészeti kutatásainak tetőpontját a soproni Várhely őskori telepének és sírmezőjének felismerése és kutatása jelenti. 1957-ben volt 70 éve, hogy e kutatások gazdag sorozata megkezdődött. Sajátkezűleg, több heti verejtékes munka után bizonyította be feltevését, csak azután kapott segítséget. Bella Lajosnak köszönhetjük, hogy városunk őskorának legjelentősebb korszakáról, a koravaskorról már oly sokat tudunk.

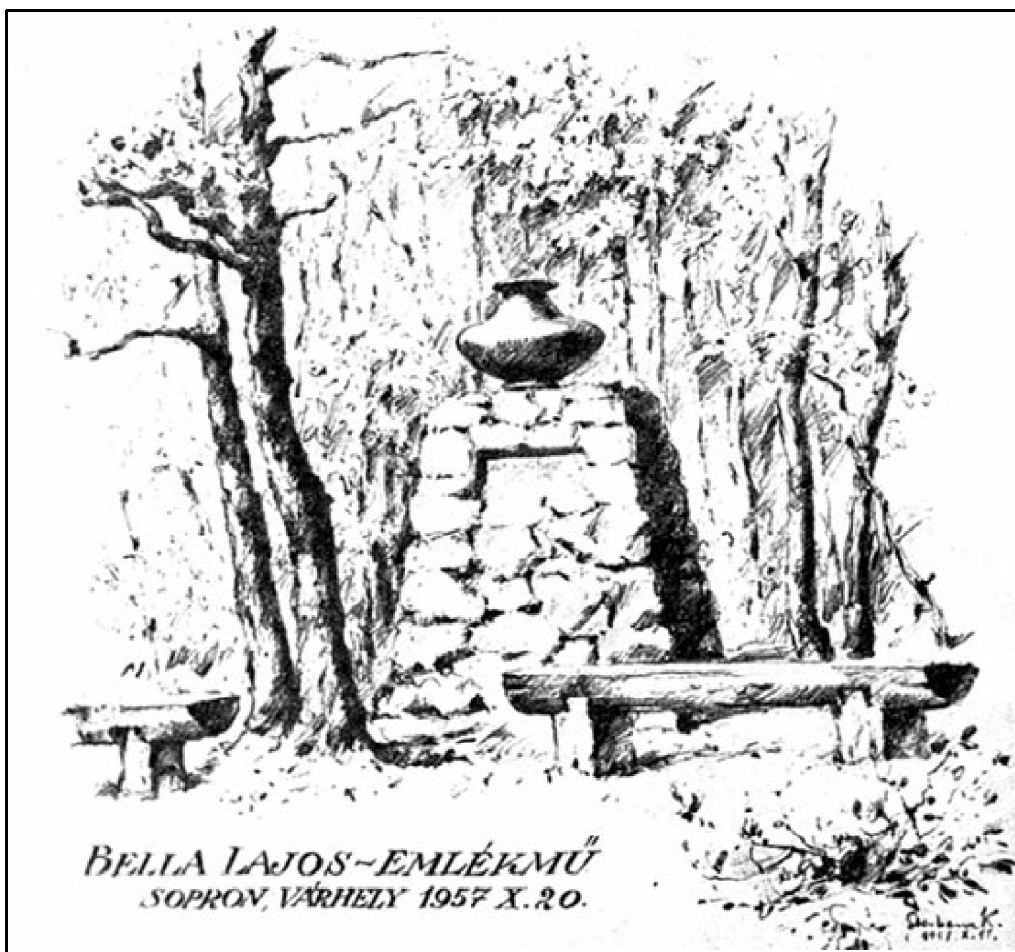
Bella Lajos nevének megörökítésül eddig csak egy jelentéktelen utcácska szolgált. Ezért a soproni múzeum dolgozói elhatározták, hogy a várhelyi őskori sírmezőben méltó emlékművet emelnek nagynevű elődjüknek. A tervet Szakál Ernő szobrászművész készítette el: nagy terméskövekből csonkagúla, oldalán feliratos vörösmárványtábla, tetején pedig öntött vasból egy várhelyi urna pontos mása.

A magas hegy, a meredek és rossz erdei kocsutak és az építéshez szükséges anyag nagy súlya igen sok nehézséget jelentettek, és ha a soproniak nem sietnek segítségünkre, talán nem is sikerül megvalósítani a

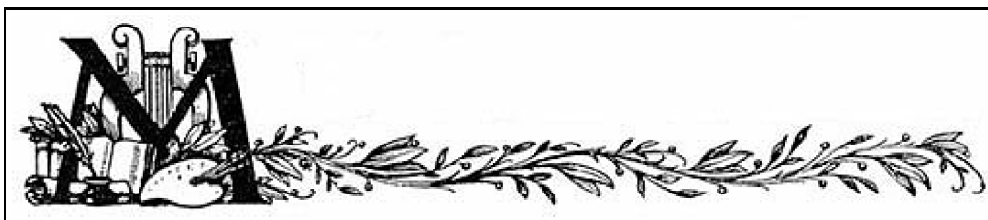
szép tervet. A vállalatok, intézmények, a városi tanács és magánosok azonban összefogtak, így minden nehézséget sikerült leküzdeni. Nincs hely mindezt részletesen ismertetni. Megható volt, amikor ki-kitehetségéhez mérten, mint volt tanítvány vagy mint tisztelője adakozott a cél érdekében, nemcsak Sopronból, de a főváros régészei közül is sokan. A Széchenyi Gimnázium tanárai és diákjai a rövid idő alatt összegyűjtött 650 forintjukkal pedig bebizonyították, 370 hogy él bennük a tisztelet iskolájuk egykori nagynevű tanára iránt. A különböző vállalatok munkával, fuvarral járultak hozzá, a vasöntöde pedig önzetlen társadalmi munkával elkészítette a sok műszaki nehézséget okozó vasurnát.

Végre október 20-án a felavatásra is sor kerülhetett. Sajnos, borús nap kezdődött, és mire délután 3 órakor az ünnepséget megkezdhattük, már szakadt az eső. Mégis közel százan megjelentek. Csatkai Endre múzeumigazgató megnyitó szavai után e sorok írója tartott megemlékezést Bella Lajosról, majd Béky Albert erdőmérnök vette át az emlékművet az erdészet és a város nevében.

A várhelyi ásatások valamikor nevezetes eseményei voltak a városnak hosszú évtizedeken át. Azóta, több mint 30 éve, csend honol ismét a várhelyi sírhalmoknál, amit csak kirándulók zaja tör meg néha.

Sterbenz Károly rajza

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK

371 MEGEMLÉKEZÉSEK

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Csatkai Endre: Hoffer Ottó

Csatkai Endre: Hoffer Ottó

A soproni Liszt Ferenc Szimfonikus Zenekar hegedűseinek első sorában megüresedett örökre egy hely, amelyet gazdája hosszú évtizedes birtoklás után hagyott el. Ez év május 12-én örökre letette a vonót a zenekar hangversenymestere: Hoffer Ottó.

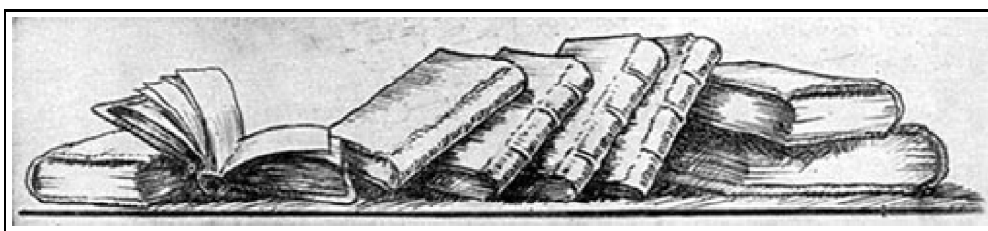
Végzete élethivatásként a bankszakmába számúzta ugyan, de egész lényét a zene és a természet szeretete töltötte be. Anyai ágon a Tiefbrunner családból származott, amelyből számos természetkutató és költői lélek fakadt, Hoffer Ottóban is korán megnyilatkozott a szép iránt való érzék. A neves Zupancic Miklós zenetanár keze alá került a hegedűszakra, de mester és tanítvány együtt járták a soproni erdőket is és később, immár mint jóbarátok, gyakran kirándultak az Alpesekbe. Ez idén volt kerek ötvenedik éve, hogy Hoffer 1908. február elsején lépett mint ifjú ember először a nyilvánosság elé: a líceumi diákbált megelőző hangversenyen Swendsen gyakran játszott Románc-át adta elő nagy sikerrel. Kerek ötven évet ölel fel tehát zenészpályája, talán nem éppen magasan szárnyaló sikerekkel, de annál mélyebben szántó, eredményes kulturális munkával. Egyaránt otthon volt a kamarazeneben és a zenekari előadásokban. A városban alakult kamarazene-társaságokban mindenkor részt vett, akár mint első hegedűs, akár a második sorban, sőt sokszor mint brácsás. A soproni kamarazene-társaságokkal szerepelt a fővárosban Pécsen, Szombathelyen, Kőszegen és más dunántúli városokban, magában Sopronban megszámlálhatatlan sokszor, akár önálló estéken, akár más rendezvények keretében. Nagyon érdekelte a régi kamarazene: nagyon sok pénzt áldozott rá, hogy a legnagyobb mesterek alkotásait megszerezhesse és régi kéziratokat is másolatott külföldi könyvtárakban. Igazi foglalkozását sem tekintette másnak, mint eszközt arra, hogy minél inkább a zene szolgálatában dolgozhassék, megszerezve ehhez az anyagi feltételeket. Bizonyára a számsorok rovása közben is egy-egy dallam kísérte. A kamarazeneben szükséges finom modorral ellentétben a zenekarban megkívánt, erővel teljes játék szintén képességei közé tartozott. Nagyon hamar hangversenymestere lett a soproni szimfonikus zenekarnak és így a legexponáltabb játékvezetője is. Zenei biztonságára bátran lehetett építeni. Páratlan volt Hoffer Ottó alázata a zene irányában, nagy ritkán és csak nagy unszólásra vállalt szerepet a kamarazene-társaságon kívül, és ha már el kellett hagynia a megszokott széksorát, hát azt kívánta, hogy kettős versenymű (po. Händel Concerto grosso-ja) kedvéért legyen és ne szólószerep. Évek hosszú során működött mint hegedűtanár a zeneiskolában, hajdani mesterének és a maga szentélyének a

nagy mesterek iránt érzett hódolatát átplántálta a tanítványaiba. A felszabadulás után Celldömölkön és a soproni környék nagyobb községeiben is 372tanított, annál nagyobb buzgalommal, mert mint banktisztviselő nyugdíjba vonult. Boldog volt, hogy teljesen a zenének és tanításának élhet, hogy az ősoktól öröklött természetimádatának is szabad utat nyithat. Azonban 1957 tavaszán leteperete a gyilkos betegség, hegedűjéhez sem nyúlhatott többet, lassú betegség fogyasztotta el erejét, és másfél év alatt a sírba juttatta. A város zenei művelődésének nem zajos sikerekkel telt, de annál eredményesebben dolgozó munkása dőlt ki vele. Nagy baráti köre volt: otthonában, előbb a mai Wesselényi utcában, majd a Patak utcában az avatottak jelenlétében évtizedeken át folyt a legnemesebb kamarazene és a beszélgetés a zenéről. A házigazdát szinte az egész város «Ottó papi»-nak nevezte, jó, gyengéd szíve annyira ismeretes volt. Tanítványi tiszteletében viszont ő annyira ment, hogy vagyontalan létére mesterének, Zupancic Miklósnak utolsó lakóhelyét a Petőfi téren emléktáblával jelölte meg. Mint művész és ember egyaránt beírta a nevét Sopron művelődésének történetébe.

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MEGEMLEKEZÉSEK / † Botvay Károly

† Botvay Károly

Jelen számunknak sajtó alá rendezése közben értesültünk Botvay Károlynak, a soproni Erdőmérnöki Főiskola tudós professzorának gyászos elhúnytáról. A Megboldogult folyóiratunk szerkesztő bizottságának is lelkes tagja volt, a tudományos világot ért nagy veszteség minket is sújt. Az idő rövidsége miatt ezúttal nincs módunkban Botvay professzorról méltó megemlékezést adni; ezt a következő számok egyikében pótoljuk. Addig is közölni akartuk olvasóinkkal a munkatársaink sorára nehezedő gyászt.

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / LEOPOLD SCHMIDT: *St. Radegundis in Gross-Höflein* (Burgenländische Forschungen, Helft 32) Eisenstadt 1955.

LEOPOLD SCHMIDT: *St. Radegundis in Gross-Höflein* (Burgenländische Forschungen, Helft 32) Eisenstadt 1955.

A Meroving királyasszonynak szentelt nagyhöflányi fürdőház kápolnája történeti adatainak felkutatásával Sopron és Kismarton vidékének történetírói és műemlékkutatói már régebben is foglalkoztak (l. Mohl A., *St. Radegundis in Gross-Höflein*, Mitteilungen des Burgenländischen Heimat- und Naturschutzvereines, Bd. V. Nr. 1., S. 5. f., Csatai-Frey, *Die Denkmale des politischen Bezirkes Eisenstadt und der freien Städte Eisenstadt und Rust*, Österr. Kunsttopographie Bd. XXIV, S. 307. f.). A kápolna, melyet a törökök 1529-ben feldúltak, mai alakjában a 18. sz. 2. feléből származik. A középkori épületre vonatkozó adatok igen gyérek. A hagyomány I. István korára vezeti vissza alapítását. A névadó szent tiszteletének meghonosodási időpontja hely- és településtörténeti szempontból némi felvilágosítást adhat.

Mohl Radegundisnak, I. Clothar meroving király feleségének Poitiersből kiinduló tiszteletét e vidéken a Karoling-kori telepésekkel hozza kapcsolatba. Nézetét Homma is közli rövid történeti összefoglalásában (l. Homma J. K., *Erläuterungen zum historischen Atlas der österreichischen Alpenländer*, 3. Teil, S. 28.). Ugyanis a Radegundis-tisztelet virágkora, a 10–11. sz., a 14. század végével le is zárul. A szerző a történeti néprajz segítségével kíván a kérdés megoldásához hozzájárulni és főleg új utakat feltárni a kutatás számára. Hármass problémát vet fel. Foglalkozik Radegundis életrajzi adatainak felkutatásával és fontosságot tulajdonít a thüringiai fejedelmi sarj longobard rokonsági kapcsolatainak, melyek a longobardok akkori alsó-ausztriai településterületére utalnak. A Radegundis-tisztelet emlékei néhány alsó-ausztriai helységben fellelhetők. A másik kérdés a Karoling-kori eredet felvetése. Ha ez nevezett emléküinkre feltételezhető, a szerző szükségesnek tartja a kor legnagyobb e vidéki alakjának, a Karoling Ostmark grófjának, Ratbodnak megemléztetését, aki talán germán névrokonságának alapján is szívesen hódolt a germán szentnek.

E két kutatási irány azonban eléggé ködbe vész és járhatóságukat maga a szerző is kétségbevonja. A patrocínium eredetére már sokkal valószínűbb adatokat és kutatási alapot nyújthatnak a Radegundis-tisztelet emlékét őrző stájer, alsó- és felső-ausztriai, valamint bajorországi, főleg a freisingi püspökség területén keletkezett kápolnák és szentélyek. E szempontból még jelentős megemlíteni, hogy a dél-burgenlandi Alsólászló temploma szintén Radegundis-patrocínium.

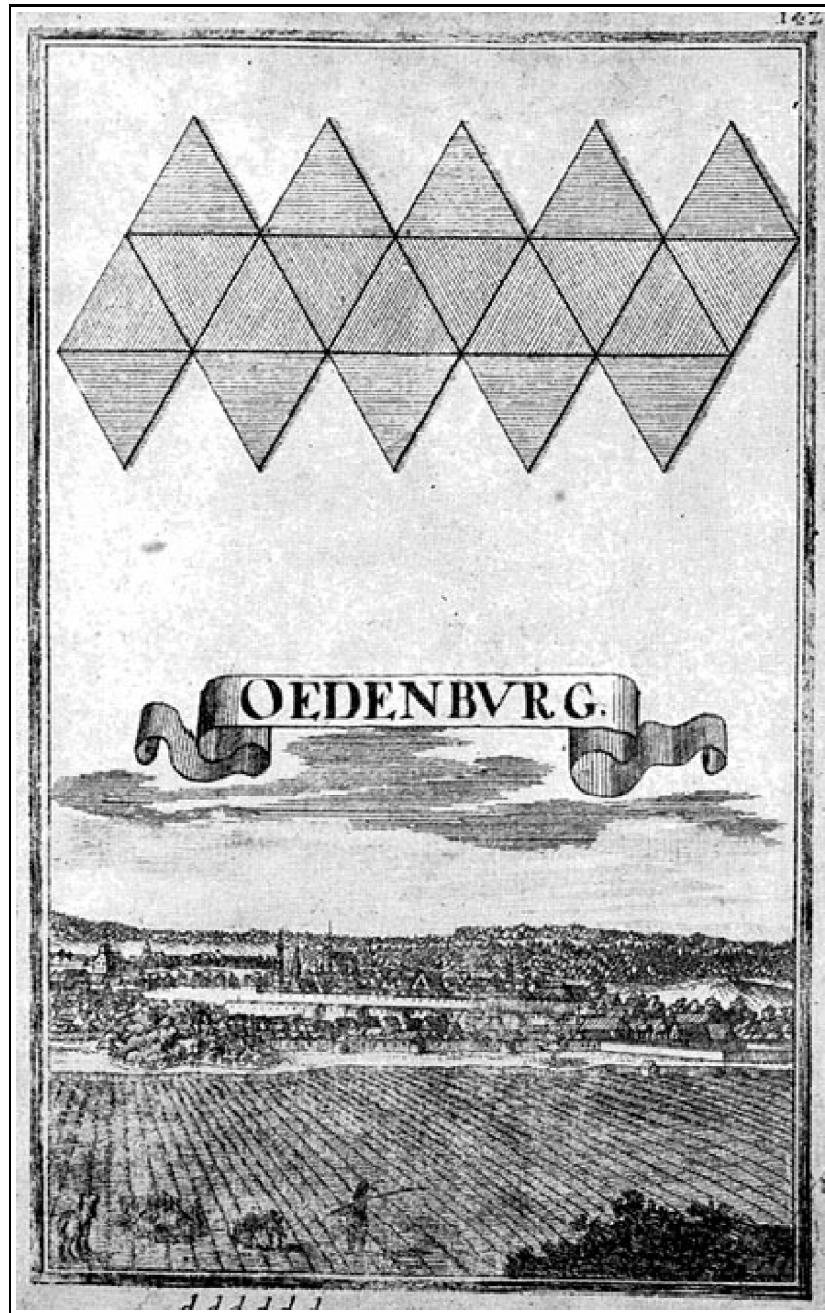
Minthogy egy-egy szent tisztelete és a vele kapcsolatos patrocínium mindig jellemző egy bizonyos korszakra, annak lakosság- és település-viszonyaira, a Sopron vidéki Radegundis-kápolna eredetének felkutatása településtörténeti szempontból fontos feladat. Schmidt művének célja e kutatási feladat fontosságát és lehetőségeit feltárni.

M. G.

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / RÓZSA GYÖRGY: A Birckenstein-féle metszetes könyv. Az Orsz. Széchényi Könyvtár kiadványai. XXXVI. 1957.

RÓZSA GYÖRGY: A Birckenstein-féle metszetes könyv. Az Orsz. Széchényi Könyvtár kiadványai. XXXVI. 1957.

A fenti füzetben ismertett könyvet gyűjtőink nagyon jól ismerik, nem tartozik éppen a ritkaságok közé, hiszen 1686, első kiadási éve óta nem kevesebbszer mint hétszer adták ki a 18. század derekáig újból és újból. Tulajdonképpen mértani könyv, de hogy a vele foglalkozót jobban serkentse az író, a geometriai rajzok alá Magyarország [374](#) nevezetesebb várainól adott száznál több kis képet. Élelmes antiquáriusok szét szokták szedni a könyvet és egyesével adják el a lapokat, így jobban megtalálják a számításait és ilyen módon nagyon el is terjedtek a képek. A soproni Liszt Ferenc Múzeumnak is majdnem az összes Sopron megyei vár képe megvan a műből. (Lándzsér, Kismarton, Fraknó, Höflány, Feketeváros, Lakompak és maga Sopron is.) A metszetek eredeti szerzőjeként eddig Amling nevű grafikust tartotta számon a művészettörténet, ugyanis Bubics Zsigmond 1880-ban megjelent munkája a magyarországi váraknak és városoknak a Nemzeti Múzeumban megtalálható képeiről a könyv címlapjának jelzése alapján ezt a művésznevet hozza. Rózsa György sorra vette értekezésében az összes kiadásokat és képeket, az ugori vár képén azután megtalálta a könyv illusztrációs anyagának szerzőjét Nypoort nevű ismert rézmetsző jelzésében, aki 1625 táján született és 1692-ig kimutatható; hazánkban is működött. Bubics meghatározása is helytálló, de csak a címlapra, amelynek kivitele és megjelenése a városképektől elütő, míg amazok, 17×11 cm méretben azonos kézre vallanak. A soproni műgyűjtőknek [375](#) és helytörténészeknek tehát Amling nevét ki kell törölniök jegyzeteikből, mert Bubics meghatározását mindannyian, a nagy topográfiát is beleértve, átvették. A soproni kép azonban nem önálló műve Nypoortnak, hanem Suttingernek nagyobb méretű rézmetszetéről való, amely 1681-ben készült. Érdekes lett volna, ha a szerző a képekről kideríti, mennyi lehet belőlük korábbi metszet átvétele, mennyi Nypoort eredeti felvétele. A kismartoni udvarban volt 1680 körül tevékeny a jeles Greischer német rézmetsző, és elkészítette az Esterházy uradalom nevezetesebb helyeinek képét, vajon e képek hogy viszonylanak Nypoort képeihez. Remélhetőleg jut még a szerzőnek e kérdések megfjtására alkalma. A képek közt szerepel egy Keresztur is, de az nem azonos a Sopron közelében levő várral; emlékezetem szerint a szövegből is kitetszik, hogy nem a mi szomszédságunkról van szó. Rózsa György felhívja a figyelmet a képek előterében látható kis jelenetekre. Néprajzi, sőt néha ipartörténeti szempontból is érdekesek ezek; a mi vidékünkéről valók közül a nagyhöflányi említendő két dolgozgató paraszt alakjával. Rózsa kis füzete nem nagy terjedelmű, de igényes és hézagpótló munka, szakirodalmunk nyeresége.

Csatkai Endre

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / FRED SINOWATZ: Reformation und katolische Restauration in der Grafschaft Forchtenstein und Herrschaft Eisenstadt (Burgenländische Forschungen, Heft 35, Eisenstadt 1957.)

FRED SINOWATZ: *Reformation und katholische Restauration in der Grafschaft Forchtenstein und Herrschaft Eisenstadt (Burgenländische Forschungen, Heft 35, Eisenstadt 1957.)*

A szerző érdeme, hogy e két hatalmas történelmi mozgalom kihatásait az egyes községekre, annak jobbágy lakosaira apró események sorozatában mutatja be, melyekből mozaikszerűen tevődik össze a kismartoni és fraknoi uradalmak helyzetének képe a reformáció és ellenreformáció korában. A szerző hangsúlyozza a két uradalom különleges földrajzi és településtörténeti helyzetét Magyarország, ill. a Habsburg őrszékhatalom keretében. Ezért művében bevezetőül rövid áttekintést ad e vidék történeti fejlődéséről a 16. századig.

A nyugat felől beszivárgó lutheri tanok már a 16. sz. elején termékeny talajra találtak a nyugati határvidéken. Ismeretes, hogy Sopronban már 1524-ben egy ferences szerzetes bíróság elé állítanak, mivel az új tanokat hirdeti. Ügyének tárgyalásakor az egész városi tanács személyének védelmére kel. Az új tanok elterjedését elősegítette a mohácsi csata utáni zavaros egyházigazgatás: a győri püspök maga is elesett a csatában, a püspöki szék egy ideig betöltetlen maradt. A vidék zálogosurái inkább a protestantizmus felé hajlottak. A zavart a lakosság körében még tetézte az a tényező, hogy a két vallás dogmatikus elkülönülése még nem ment teljes egészében végbe. A plébánosok meg gyakran katolikusoknak vallják magukat, de már házasságra lépnek és a szószékről már az új tanokat hirdetik, új szokásokat vezetnek be. Így az új vallásra való áttérés sokszor észrevétlenül ment végbe. A legtöbb községbe flacianus prédikátorok érkeztek, akik, mint egy radikális szekta tagjai, engesztelhetetlen és fanatikus magatartásuk miatt még nyugati hittársaik elől is menekülni voltak kénytelenek. Áldozatosságuk, önzetlenségük hitük terjesztésében, harci edzettségük annak védelmében magával ragadta híveiket, akik szintén fanatikusán ragaszkodnak lelkészeikhez. A reformáció a két uradalom területén az 1560-as években, Weispriach záloguralma alatt teljes győzelmet aratott: a betelepült horvátok kivételével a lakosság protestánsnak vallja magát. Midőn az ellenreformáció a század végén teljes erővel megindul, szinte protestáns vallási fanatizmusról beszélhetünk. A lakosság minden erővel ellenszegül a katolikus papok installációjának. Persze gazdasági tényezők nem csekély mértékben hozzájárulnak ehhez a magatartáshoz. A földesúri és egyházi rendelkezések azonban fokozatosan lehetetlenné tették a flacianus prédikátorok működését, a lakosság ugyan még hosszú ideig kitér az újonnan kirendelt plébánosok ténykedése elől, de már az 1660-as évek végén a lakosság legnagyobb része rekatolizált. Az ellenreformáció győzelme csak csekély mértékben mondható itt szellemi erők harcának és győzelmének.

A szerző forrásai elsősorban a kolostori tanács aktái, az 1597-es vizitációval kapcsolatos és a két uradalmat érintő akták a Hofkammerarchívumból. Talán Győr is számos kiegészítő adatot szolgáltathatott volna az érdekes téma feldolgozásához.

M. G.

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / AZ ERDŐMÉRNÖKI FŐISKOLA KÖZLEMÉNYEI. Szerkesztette: dr. Botvay Károly. Mezőgazdasági Kiadó. 1957. 1. sz. 106. o.

376 AZ ERDŐMÉRNÖKI FŐISKOLA KÖZLEMÉNYEI. Szerkesztette: dr. Botvay Károly. Mezőgazdasági Kiadó. 1957. 1. sz. 106. o.

Igen megkésve, 1958 első negyedében látott napvilágot az Erdőmérnöki Főiskola közleményeinek 1957. évi

első száma. Az aránylag vékonyka kötet 106 oldalon 6 tanulmányt tartalmaz, melyek közül 5 foglalkozik biológiai, 1 pedig üzemgazdaságtani témával. Amennyire örülünk a biológiai szaktanszékek komoly eredményeinek, annyira sajnálatosnak kell tartanunk, hogy egyetlenegy olyan tanulmányt sem olvashatunk, mely a műszaki tanszékek jó munkáját dicsérné.

A munkák sorát *Roth Gyulának*, az erdészettudomány doyenjének beszámoló-tanulmánya nyitja meg a szálaló erdő szlovákiai és hazai helyzetéről. Mint a szálaló erdő megvalósításának évtizedek óta következetes harcosa, elsősorban azokról az előadásokról és helyszíni bejárásokról számol be, melyekben 1956 szeptemberében Szliácsfürdön része volt, – másodsorban közreadja annak az előadásnak szövegét, amely a konferencián, a magyar szálaló erdőgazdaság helyzetéről, eddigi eredményeiről és eljövendő terveiről elhangzott. (Megjelent német nyelven a *Schweizerische Zeitschrift f. Fortswesen* 1957. jún. sz.-ban.) Amikor az illusztris szerző a szálaló-gondolat kedvező érvényesüléséről számol be Szlovákiából, nem hallgatja el, hogy hazánkban a szálaló-erdőnek még számos ellenzője van. Ezeknek figyelmébe ajánlja *Leibundgut* véleményét, amely szerint elsősorban arra kell törekednünk, hogy a szálalás *elvét* juttassuk érvényre s ez a tarvágás teljes elejtését jelenti.

Farkas Vilmos „Az állandó és változó költségek elméletének jelentősége és alkalmazása az erdőgazdaság egyes feladatainak megoldásában” címmel értekezik. A szakirodalmunkban teljesen újszerű és úttörő jellegű, alapos okfejtésekben bővelkedő, meggyőző grafikonokat és exakt matematikai levezetéseket tartalmazó eszmeifuttatás egy nagyobb léleketű tanulmány első része. Az értekezést határozott nyereségnek tartjuk, amely megmutatja, miként lehet a legkényesebb elméleti kérdéseket szorosan összekapcsolni a szocialista erdőgazdaság üzemi problémáival.

A két erdővédelemtani, ill. növénykórtani dolgozat közül az első *Pagony Hubertusé* „Nyárfaállományok egészségi állapotának vizsgálata, különös tekintettel az álgesztesedésre” címmel, a másik *Igmándy Zoltáné* a fehér csertapló (*Leptoporus irpex*) hazai előfordulásáról és károsításáról. Pagony megállapítja, hogy a vizsgált 2309 törzsből 828 (36%) volt egészséges, a 64% károsítás pedig 32%-ban rovarkár, 29% rákosodás volt. A rovarkárosított törzsek egyúttal álgesztesek is voltak, s az ellene való védekezést többkoronaszintű nyárasok telepítésében látja. Igmándy mintaszerű dolgozatában igazolja, hogy a fehér csertapló nevű, Európából igen ritkának jelzett gombafaj hazánk csereseiben gyakori és cseren kívül bükkön, kocsánytalan és molyhos tölgyön található.

Botvay Károly professzor az erdészeti meteorológia történetével és időszerű kérdéseivel foglalkozik Magyarországon. Nem tudjuk, a tanulmánynak melyik része érdekesebb. Az első fele ugyanis visszapillantás az elmúlt évtizedek kutatásaira s egyben értékelés is; a második rész előre tekint és nemcsak problémákat vet fel, de intuitív módon az erdészeti meteorológiának – sajnos kisszámú kutatógárdáját pompás elképzelések, nagyszerű problémalátás segítségével az eddiginél messzemenőbb kutatásokra ösztönzi. Az egész terjedelmében német nyelven megjelenő tanulmány a kötet kiemelkedő alkotása, amely méltán kelthet külföldön érdeklődést. Csak örülhet a bíráló, hogy azt, amit a Főiskola előző kötetének bírálatakor javaslatként említett, – nyilván tőle függetlenül, de hasonló elgondolások alapján – a szerkesztőbizottság máris megvalósította: a magyar tudomány eredményeit idegen nyelven dokumentálja a nagyvilág felé. Merjük remélni, hogy ezt a példát továbbiak fogják követni.

Végül megemlíjtük *Keresztesi Béla* erdészeti főigazgatóhelyettes beszámolóját a berlini Humboldt Egyetem eberswaldei erdőgazdasági fakultásának és a drezdai műegyetem tharandti erdőgazdasági fakultásának munkájáról, az 1955 májusában tett személyes látogatása alkalmából. A látottak alapján hangsúlyozza a mi Erdőmérnöki Főiskolánk tudományos kutatómunkájának megerősítését és a tanulmányi erdőgazdaság

megfelelő kiépítését. A beszámoló nemcsak érdekes, hanem a 150 éves fennállását ³⁷⁷megünnepelni kívánó felsőoktatási intézményünk számára, a jubileumi napok küszöbén rendkívül tanulságos is.

Amilyen elismerőleg szóltunk a közlemény tartalmi színvonaláról, oly kevéssé mondhatunk jót a külső kiállításról. Bár a papír minősége javult, a képek még mindig tökéletlenek, a borítólap primitív és a tipizálás nem hibátlan. Bizony más évkönyvek, kiadványok és testvérintézmények közleményeinek díszes kiállítása mellett messze elmarad s ha melléje helyezzük, a kiadványt szegény rokonnak érezzük, kinek szégyenkeznie kell a gazdagabb és dédelgetettebb testvér mellett. Azt a tényt viszont, hogy a szerzők *díjtalanul* 50 db. különlenyomatot kapnak, más folyóiratok és periodikák szíves figyelmébe ajánljuk.

Kovács Gábor

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Az Erdőmérnöki Főiskola Közleményei. 1957. No. 2. (1958.) Szerkeszti: Dr. Botvay Károly – dr. Farkas Vilmos, dr. Haracsi Lajos, Lámfalussy Sándor és Sébor János közreműködésével. Mezőgazdasági Kiadó. 118 o.

Az Erdőmérnöki Főiskola Közleményei. 1957. No. 2. (1958.) Szerkeszti: Dr. Botvay Károly – dr. Farkas Vilmos, dr. Haracsi Lajos, Lámfalussy Sándor és Sébor János közreműködésével. Mezőgazdasági Kiadó. 118 o.

Az ugyancsak megkésve, 1958-ban megjelent múltévi Közlemények második kötete hat értekezést tartalmaz, melyek közül nem egy eléggé terjedelmes. Különösen ki kell emelnünk két, nemcsak terjedelménél fogva, hanem mondanivalójának újszerűségével kiemelkedő tanulmányt, *Farkas Vilmos* és *Pallay Nándor* munkáját.

Farkas Vilmos „Az állandó és változó költségek elméletének jelentősége és alkalmazása az erdőgazdaság egyes feladatainak megoldásában” című, úttörő jellegű tanulmányának második, befejező részét közli; előző füzetben megjelent felével a Soproni Szemle könyvismertető rovatában már foglalkoztunk. A szakemberek számára sok újat mondó fejtegetésekkel nem lehet célunk itt részleteiben foglalkozni, megelégszünk csupán annak megállapításával, hogy exaktségával, elméleti mondanivalójának matematikai levezetésekkel való alátámasztásával a Közlemények elődjének, az Erdészeti Kísérleteknek színvonalát üti meg.

Pollay Nándor a hazánkban nőtt nyárfajok műszaki tulajdonságairól értekezik 45 oldalon. Célja megállapítani a hazai termőhelyeken tenyésző különböző nyárfajok műszaki tulajdonságait a népgazdasági követelmények figyelembevételével. A téma kidolgozásához szükséges széleskörű kísérletsorozatba bekapcsolódott a MTA VI. osztálya, a Papíripari Kutató Intézet, ELTE Alkalmazott Növénytan Intézete Faipari Kutató Intézet s az Erdőmérnöki Főiskola három tanszéke. A vizsgálatok kiterjedtek a nyárfajok alakú tulajdonságaira (hengeresség, kéregvastagság), a térfogatsúly és összeaszási vizsgálatokra, keménységre, nyomószilárdságra, s a kapott eredményeket áttekinthető táblázatokban szemlélteti. Nagyon tanulságos a vizsgálati eredményeknek irodalmi adatokkal történő összehasonlítása is.

Sébor János, a földmérési tanszék professzora a fotogrammetria köréből hoz néhány vizsgálatot, s a tanszéken e téren folyó kutatásokról ad áttekinthető képet. *Haracsi Lajos* és *Igmándy Zoltán* már megszokott és állandó munkatársai a Közleményeknek. Ezúttal ugyancsak egy farontó gombának, a fekete csertaplónak magaskörösen való előfordulásáról számolnak be. Szép fényképanyag kíséretében a cikk arról ad hírt, hogy a szerzők elsőnek hazánkban megtalálták nevezett gombát magaskörösen is, s arra a megállapításra jutnak,

hogy az ellene való védekezést elsősorban megelőző (preventív) védekezési eljárások alkalmazásával kell biztosítani.

Tompa Károly a hárs beporzásával kapcsolatos néhány megfigyeléséről ad számot, sajnos megfigyelései annyira kis mennyiségű kísérleti anyagon alapulnak – mint a szerző maga mondja –, hogy adatai igazán csak tájékoztató és figyelmet felhívó jellegűek – s éppen ezért talán nem éppen ebben a kötetben lett volna helyük.

Győrfi János fenyődarázs (Diprion) fajokról és Magyarországon való károsításukról értekezik. Amikor bámulattal adózunk a szerző kitartó adatgyűjtésének és szorgalmának, ugyanakkor egészen rendkívüli termékenységgű irodalmi munkássága előtt is fejet hajtunk. Mindig találunk írásaiban újat, laikus számára is érdekeset, s ezen írásából arról értesülünk, hogy hazánkban a fenyőlevéldarazsak elterjedése a nem megfelelő termőhelyre telepített fenyvesítések következménye Debrecentől Szegeden és a Mecseken át Sopronig.

Kovács Gábor

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON BIBLIOGRÁFIÁJA

378 SOPRON BIBLIOGRÁFIÁJA

II. pótlás 1949–1955.

Adatszolgáltatók: Csapody István, Csatkai Endre, Mollay Károly, Scheiber Sándor.

Rövidítés VUH = Volk und Heimat.

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON BIBLIOGRÁFIÁJA / I. Természettudományok.

I. Természettudományok.

Aumüller, Stefan: Der Neusiedlersee, ein Segensspender. VUH 1949 VII.

Ernst, A: Rohrschnitt am Neusiedlersee. VUH 1950 IV.

Károlyi Zoltán: A Hanság és a Fertő rendezési kérdéseinek fejlődése. Vízügyi Közlemények. 1954. 3–4. szám.

Kiss Ignác: Emlékezzünk! Bányászati Lapok. 1955, 7–8. szám.

Kossow József: A fejlesztési határozat végrehajtása a soproni tanulmányi erdőgazdaságban. Az Erdő 1954. IX. szám.

Körös Gyula: Mérnöki továbbképző tanfolyam erdőrendezők részére a soproni Erdőmérnöki Főiskolán. Az

Erdő. 1955. III. szám.

Lessenyi Ferenc: A 190 éves mennyiségtani tanszék. Az Erdő. 1955. X. szám.

Magyar Pál: Dr. Fehér Dániel. Az Erdő. 1955. III. szám.

Schiller, J.: Untersuchungen an den planktischen Protophyten des Neusiedlersees 1950–1954. Teil I. Wissenschaft. Arbeiten a. d. Burgenland. Heft 9. Eisenstadt 1955, Landesmuseum. 66. lap + XIII tábla.

Schmidt, Leopold: Vor 135 Jahren am Neusiedlersee. VUH 1849 XVI. sz.

Sébor János: Erdőmérnöki Főiskolánk tíz éve. Az Erdő. 1955. IV. szám.

Szabó J. Tibor: A soproni Bánya-, kohó- és erdőmérnöki kar könyvtárának története 1735–1952. Könyvtári Értesítő, Sopron, 1952. 7. szám.

Tuskó László: Az erdésztechnikus-képzés. Az Erdő. 1955. XI. szám.

Varga Lajos: (Fehér Dániel) Búcsúbeszéd a ravatalnál. Erdőmérnöki Főiskola Közleményei. 1955. 3–12. lap.

Vendel Miklós: Romwalter Alfréd emlékezete. Bányászati Lapok. 1954. XI. szám.

Wildner Bruno: Der See brennt. VUH 1949. XIX. szám.

Anonym: Die Entstehung des Neusiedlersees. VUH 1950. XVI. szám.

Anonym: Erlebnisse eines Naturfreundes am Neusiedlersee. VUH 1950. XVIII. szám.

Anonym: Merkblatt zum Schutze der Tierwelt am Neusiedlersee. VUH. 1950. XIV–XV és XVII. szám.

Anonym: Nevelési ankét és tudományos ülés az Erdőmérnöki Főiskolán. Erdőgazdaság. X. szám.

Anonym: Roth Gyula. Erdőgazdaság. 1955. VI. szám.

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON BIBLIOGRÁFIÁJA / II. Társadalmi tudományok.

II. Társadalmi tudományok.

Aumüller, Stefan: Eine Orgel erzählt Ortsgeschichte. VUH 1949. XXVI. (A ruszti orgonáról szól, említi a soproni König orgonakészítőt.)

Dávidházy István: A TTIT textil-vándorkiállításának soproni történeti anyaga. M. Textiltechnika. 1955. IX. szám.

Dávidházy István: Indigócsáva elkészítés módja a gyapjúkézműves ipar korában. M. Textiltechnika. 1954. IX. szám.

Ernst, August: Neuere Literatur zur geschichtlichen Landeskunde des Burgenlandes 1945–51. Mitteilungen

- des Instituts für öst. Geschichtsforschung LX. 1952. 383–396. lap.
- Faller Jenő*: A soproni Bányásztörténeti Múzeum. Bányászati Lapok. 1955. 331–34. lap.
- Faller Jenő*: A soproni Bányászati Múzeum. Múzeumi Híradó. 1955. 144. lap.
- F. P.*: Burgenländische Sagen. VUH 1950. XXIV. szám. (A fertőmeggyesi lázadás.)
- F. P.*: Josef Paul Király von Barcsfa. VUH 1950. XIV.
- F. P.*: Ludwig von Dóczy. VUH 1950. XI.
- F. P.*: Simon Gerengel VUH 1949. XVIII.
- Gasser*: Einwanderung der Kroaten ins Burgenland. VUH 1949. XXI.
- 379** *Göbl, E.*: Der römische Münzschatzfund von Apetlon. Eisenstadt 1854. 41. lap + II. tábla.
- Harmuth, Adolf*: Drei Schwänke vom Seeufer. VUH 1949. IX.
- Homma, Josef Karl*: Die Wüstungen des nördlichen Burgenlandes. Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs. Bd. III. Wien 1951. 61–81. lap.
- Homma, Josef Karl*: Erläuterungen zum historischen Atlas der öst. Alpenländer. II. Abteilung 2. Teil Das Burgenland. Wien. 1951.
- Huber, M.*: Der Wassersteffel VUH 1949. XIII. (Hany Istók.)
- Karinthy Ferenc*: Irodalmi történetek. Bp. 1956. A 44. lapon a soproni munkaszolgálatosok életéről.
- Klier, Karl*: Alte evangelische Gesangbücher im Burgenland. VUH 1950. XIX; Egy soproni kiadású imakönyv címlapjával 1746-ból.
- Péter László*: A soproni muzsika és tanulságai. Magyar Rádió. 1955. VI. 27.
- Pink, Karl*: Pannonien in der Karolingerzeit. Öst.–Slawistisches Jahrbuch. 1950.
- Probst, Franz*: Die Wallfahrt nach Stotzing. Bgl. Forschungen Heft 26. 1954. XXVI. + 68 lap.
- Radó Policarpe*: Repertoire hymnologique des manuscrits liturgiques dans les bibliothèques publiques de Hongrie. Bp. 1945. (A városi levéltár, a Storno és Scholtz gyűjtemény darabjainak feldolgozása.)
- Ratz, A.*: Burg Schattendorf. VUH 1949. XX.
- Rittsteuer, Josef*: Die Klosterakten über das Burgenland. Bgl. Forschungen Heft 30. Eisenstadt 1953. 317 lap.
- Semmelweiss, Karl*: Die Bernsteinstrasse im Burgenland. VUH 1949. IX. Sopront is említi.
- Semmelweiss, Karl*: Die erste Eisenbahn im Burgenland. VUH 1949. XXII.
- Scheiber Sándor*: Héber kéziratok Sopron város levéltárában. Új Élet. 1950. 1. sz.

Scheiber Sándor: Középkori latin és héber kódextöredékek a soproni levéltárban. Haladás 1949. 52. szám.

Scheiber, Alexander: R. Jitzak Oedenburg. Kirjath Sephar. 1954. 430. lap.

Schmidt, Leopold: Johann Reinhard Bünker. VUH 1950. X.

Schneider, Franz: Franz Kurelac. VUH 1950. III. (Burgenlandi horvát költő.)

Wagner, Hans: Urkundenfälschungen im Burgenland und in den agrenzenden westungarischen Gebieten bis zum Ende der Regierungszeit Bélas IV. Burgl. Forschungen Heft 23. Eisenstadt 1953. 75 lap.

Anonym: Hans Tschányi. VUH 1949. XX.

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON ÉS KÖRNYÉKE BIBLIOGRÁFIÁJA 1957-ben

SOPRON ÉS KÖRNYÉKE BIBLIOGRÁFIÁJA 1957-ben

Adatszolgáltatók: Csapody István, Csatkai Endre, Gyulay Zoltán, Mollay Károly, Thirring Lajos.

Rövidítések:

VUH = Volk und Heimat.

EFK = Erdőmérnöki Főiskola Közleményei.

SSz = Soproni Szemle.

BglHbl = Burgenländische Heimatblätter.

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON ÉS KÖRNYÉKE BIBLIOGRÁFIÁJA 1957-ben / A. Természettudományok.

A. Természettudományok.

Bencze József: Az empirikus doktorkodásról és annak kéziratairól. Az Orsz. Orvostörténeti Könyvtár Közleményei. 1957. 6–7. szám. (Beled, Balf, Csepreg).

Botvay, Károly: Beiträge zur Geschichte und aktuelle Fragen der forstlichen Meteorologie in Ungarn. EFK. 1957. 1. szám. (Soproni vonatkozások.)

Csapody István: A soproni mammutfenyő. SSz. 1957. 3–4. szám.

Csapody István: Képes herbárium a soproni múzeumban. SSz. 1957. 1–2. szám.

Erdős J.: Miscellanea chalcidologica Hungarica. Annales Historico-Naturales Musei Nationalis Hungarici. Nov. ser. Tom. VIII. 1957. (Soproni előfordulás fürkészdarázsakra nézve.)

- 380 *Fekete Gábor–Jakucs Pál*: Néhány karsztbokorerdő-faj elterjedési adatainak katalógusa Magyarországról. *Annales Historico-Naturales Musei Nationalis Hungarici*. Tom VIII. 1957.
- Firbás Oszkár*: Adalékok a soproni városi erdők XVIII. század eleji állapotáról. *SSz.* 1957. 3–4. szám.
- Firbás Oszkár*: Sopron legrégebb erdőtérképe. *SSz.* 1957. 1–2. szám.
- Firbás Oszkár*: Tüzifaosztás a polgárok között az 1593. évben. *SSz.* 1957. 3–4. szám.
- Gárdonyi Gyula*: Madármegtelepítési kísérletek a soproni hegységben. *Aquila Évkönyv.* 1956–57. 51–56. lap.
- Guglia, Otto*: Die burgenländischen Floragrenzen. *BgdHbl.* 1957. 4. szám.
- Győrfi János*: A Diprion-fajok és károsításuk Magyarországon. *EFK.* 1957. 2. szám.
- Győrfi János*: Sopron környékének gubacsdarazsai. *SSz.* 1957. 1–2. szám.
- Győri Jenő–Gárdonyi Gyula*: Kócsaghírek a Fertőről. *Aquila Évkönyv.* 1956–57. 262. 1.
- Győri Jenő*: Madártársulási és környezettani vizsgálatok 1954–55 telén a soproni hegységben. *Aquila Évkönyv.* 1956–57. 41–49. lap.
- Győri Jenő*: Újabb adatok az erdei fakusz költéséhez a soproni hegységben. *Aquila Évkönyv.* 1956–57. 303–304. lap.
- Haracsi Lajos–Igmándy Zoltán*: A fekete csertapló előfordulása magaskörisen. *EFK.* 1957. 2. szám.
- Igmándy Zoltán*: A fehér csertapló előfordulása és károsítása hazánkban. *EFK.* 1957. 67–73. lap.
- Jávorka Sándor*: Kitaibel Pál, a nagy magyar botanikus. *Népszabadság.* 1957. február 2.
- Jávorka Sándor*: Pál Kitaibel. *Acta Botanica.* 1957. 213–218. lap.
- Jávorka Sándor*: Pál Kitaibel *Annales Historico-Naturales Musei Nationalis Hungarici.* 1957. 10–16. (francia nyelven).
- Károlyi Zoltán*: A Fertő és Hanság vízügyi kérdéseinek mai állása. *SSz.* 1957. 1–2. szám.
- Kárpáti Zoltán*: Kitaibel Pál. *SSz.* 1957. 1–2. szám.
- Keve Zoltán*: A fenyőszajkó mozgalmi Magyarországon az 1952, 1953, 1954/55-ös telek idején. *Aquila Évkönyv.* 1956/57. 296–298. lap.
- Király Iván*: Madártani adatok a Hanság vidékéről. *Aquila Évkönyv.* 1956–57. 313. lap.
- Natter–Nád Miksa*: A magyar orvosok és a botanika. *Az Orsz. Orvostörténeti Könyvtár Közleményei.* 1957. 6–7. szám. (Löw, Ducard, Vramer, Szontagh).
- Németh Béla*: Kitaibel Pál, a vegyész. *Élet és Tudomány.* 1957. X. 13.
- Radics*: Soproni erdészpalánták. *Kisalföld.* 1957. december 28.

- Roth Gyula*: A száraló erdő helyzete Szlovákiában és Magyarországon. EFK. 1957. 3–17. lap. (A soproni száralóerdőről is szól.)
- Schulhof*: Magyarország ásvány- és gyógyvizei. Bp. 1957. Akadémiai Kiadó. (Balról 19., 25., 29. stb. lapon. Lássad a névmutatót!)
- Smuk Antal*: Nagykócsag pusztulása 1955 tavaszán a Fertőnél. Aquila Évkönyv. 1956–57. 262. p.
- Fehérgólya reptében is kelepel. Aquila Évkönyv. 1956–57. 262. p.
- Soó, Rezső*: Systematische Übersicht der pannonischen Pflanzengesellschaften. I. Acta Botanica. 1957. 317–375. lap.
- Studinka László*: Faunisztikai megfigyelések a Hanyból Aquila Évkönyv. 1956–57. 312–313. p.
- Tasnády–Kubacska András*: Kitaibel Pál, a magyar föld felfedezője. Élet és Tudomány. 1957. március 3.
- Varga Lajos*: Dr. Szilvási Gyula tudományos kutatásairól. SSz. 1957. 1–2. szám.
- Wendelberger, Gustav*: Naturschutz in Ödenbung. BglHbl 1957. 4. szám.
- Zólyomi, Bálint*: Der Tatarenahorn–Eichen–Lösswald der zonalen Waldsteppe. Acta Botanica. 1957. 401–424. lap.
- Névtelen*: In memoriam. Megemlékezés Breuer Györgyről. Aquila Évkönyv. 1956–57. 371–2. Angol nyelven: 375. lap.
- Névtelen*: Soproni mozaik. Erdőgazdaság és faipar. 1957. augusztusi szám. 4. lap.

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON ÉS KÖRNYÉKE BIBLIOGRÁFIÁJA 1957-ben / B. Társadalmi tudományok.

381B. Társadalmi tudományok.

- Aggházy, Mária*: Les représentations du purgatorie au XVIII-e siècle. Bulletin du Musée Hongrois des beaux-arts. 1957. 10. szám. (Soproni, kelénpatak-klingenbachi és horvátzsidányi emlékekről is szól.)
- Angyal, Endre*: Das Problem slawischen Barocks. Wissenschaftliche Zeitschrift der E. M. Arndt Universität Greifswald. 1956/57. 67–77. lap. (Dorfmeister soproni városházi freskóját is említi.)
- Balogh István*: Tóth Ágoston festmények Debrecenben. SSz. 1957. 3–4. szám.
- Barcsay Lászlóné*: 100 éves-e Sopronban a lottó? SSz. 1957. 3–4. lap.
- Barta István*: Bezeredy István. Élet és Tudomány. 1957. december 2.
- Bencze–Rév–Vadas*: Művészfotók. Bp. 1957. (Több soproni képpel.)
- Berecz Dezső*: A soproni magyar színjátszás kialakulása. SSz. 1957. 3–4. lap.
- Bogáti Péter*: Sopron közelről. Élet és Irodalom. 1957. október 25.

- Bónis Éva–Burger Alice*: Leletmentő ásatások az 1955. évben. Arch. Értesítő. 1957. (Röjtökmuzsaj, Sopron-Sztálin tér, Sopron-Pozsonyi út, Vica.)
- Bónis Ferenc*: A Vietorisz-kódex szvit-tánca. (Emlékkönyv) Kodály Zoltán 75. születésnapjára. 1957. (A Stark kottáskönyvről és Esterházy Pál zenei művelődéséről is ír.)
- Borsa, Gedeon*: Ein unbekannter Manlius-Kalender. BlhHbl. 1957. 2. szám.
- Buzási János*: Sopron ma. Népszabadság. 1957. március 27.
- ch*: Páratlanul értékes új Haydn-dokumentumok. Film, színház, muzsika. 1957. január 14.
- Csapody István*: Id. Csapody István dr. 1856–1912. Az Orvostörténeti Könyvtár közleményei. 1957. 107–151. lap.
- Csatkai Endre*: A Geofizikai Intézet épülete a Szt. György utcában. Kisalföld 1957. július 3.
- Csatkai Endre*: A régi soproni líceum (Berzsenyi Gimnázium) környéke. Kisalföld. 1957. október 31.
- Csatkai Endre*: A sas téri Fekete sas ház. Kisalföld. 1957. június 19.
- Csatkai Endre*: Az első operaelőadás nyomai Sopron környékén. SSz. 1957. 1–2. szám.
- Csatkai Endre*: Az első soproni kávéházak. SSz. 1957. 1–2. szám.
- Csatkai Endre*: Bruckner Anton levele a soproni Czeglédy Gyulához. SSz. 1957. 3–4.
- Csatkai Endre*: Céhen kívüli mesterségek. Szakácsok. SSz. 1957. 1–2. szám.
- Csatkai Endre*: Dobner Ferdinánd, a könyvbarát. SSz. 1957. 3–4. szám.
- Csatkai Endre*: Eltűnt egy régi ház a soproni Belvárosból Kisalföld. 1957. december 19.
- Csatkai Endre*: Fel lehetne-e használni a Kecsepatak völgyében található kvarcot ipari célokra? SSz. 1957. 3–4. szám.
- Csatkai Endre*: Hozzászólás a Lenin körút és Előkapu rendezési tervéhez. SSz. 1957.
- Csatkai Endre*: Ismeretlen adat Liszt Ferenc doborjáni kapcsolatairól. SSz. 1957. 3–4. sz.
- Csatkai Endre*: Ismeretlen stukkómennyezet a régi városházáról. SSz. 1957. 3–4. szám.
- Csatkai Endre*: Kísérletek Sopronban könyvomóintézet felállítására. Magyar Könyvszemle. 1957. 4. szám.
- Csatkai Endre*: Mibe került Sopronnak I. Ferenc halála? Kisalföld. 1957. március 21.
- Csatkai Endre*: Parasztházak leltárai a Széchenyiek uradalmaiból. Néprajzi Közlemények. 1957. 307. lap. (Homok, Horpács.)
- Csatkai Endre*: Sopron 1948/49-ben. Kisalföld. 1957. március 15.
- Csatkai Endre*: Sopronban élt-e Grill Ferenc zeneszerző? SSz. 1957. 1–2. szám.

- Csatkai Endre*: Soproni bonyodalmak egy gúnyirat körül 1847-ben. SSz. 1957. 3–4. szám.
- Csatkai Endre*: Sümeghy Dezső. SSz. 1957. 1–2. szám.
- Csatkai Endre*: Varga Lajos, Vendel Miklós: Sopron környéke. Uti Kalauz. Sopron. 1957. 109. lap.
- Csuka Béla*: Haydn és a baryton. (Emlékkönyv) Kodály Zoltán 75. születésnapjára. 1957. 669–688. lap.
- Csuka Béla*: Haydn két vonós-divertimentójának eredeti kézírata. U. o. 689–728. lap.
- Czennerné Wilhelmb Gizi*: Zimmermann rézkarc-sorozatai. Folia Archaeologica. 1957. 195. és 201. lap.
(A Bocskay hajduk ostromolta Sopron látképéről.)
- 382** *Dávidházi István*: A posztósok kallójáról készült kép. SSz. 1957. 3–4. szám.
- Dávidházi István*: Bévita 1724-ben. SSz. 1957. 3–4. szám.
- Dienes András*: A legendák Petőfije. Bp. 1957. Magvető. 280 lap., Soproni emlékezések. 78–89. lap.
- Domonkos Ottó*: Adatok a kapuvári férfiruha szabásához. Ethnographia. 1957. 1. szám.
- Domonkos Ottó*: A soproni főzelékárosok céhalakítása 1848-ban. SSz. 1957. 1–2. szám.
- Domonkos Ottó*: Céhenkízüli mesterségek. Vadászok. SSz. 1957. 1–2. szám.
- Domonkos Ottó*: Móringlevelek Sopron vidékéről. Néprajzi Közlemények. 1957. 319. lap. (Maglóca, Mihályi, Csorna, Garta.)
- Dömötör Sándor*: Fakémények Mihályiban és Kisfaludon. SSz. 1957. 3–4. szám.
- Dümmerth Dezső*: Schwartner Márton és a nyelvi gondolat. Irodalomtörténet 1957. 2. sz.
- Entz, Géza*: La tutela dei monumenti negli ultimi tre anni. Acta Historiae Artium. 1957. A 302. lapon soproni kép, 307. lapon Fertőrákos, Fertőd, 312. lapon Sopronhorpács, 314. lapon Sopron.
- Erdei László*: Sopron magyar irodalma és egy ismeretlen költő a Bach-korszakban. SSz. 1957. 1–2. szám.
- Faller Jenő*: A brennbergi szénbányászat úttörői. I. II. SSz. 1957. 1–2. és 3–4. szám.
- Faller Jenő*: Brennbergbánya a bécsi Fries és Tsa Bankház bérletében. SSz. 1957. 1–2. szám.
- Falvy Zoltán*: A Limus-féle XVIII. századi táncgyűjtemény. (Emlékkönyv) Kodály Zoltán 75. születésnapjára. 1957. 412. lap. (Említi a Stark kottáskönyvet és egy 1783-ban előadott diákszindarabot.)
- F. G.*: Id. Csapodi István emlékezete. M. Nyelvőr. 1957. 255. lap.
- F. L.*: Fennállásának 30. évfordulóját ünnepli a SOTEX. S. E. Kisalföld. 1957. július 17.
- Földeák Béla*: Sopron 1957 augusztus. Jövendők. 1957. augusztus 15.
- Fügedi Erik*: Középkori várostörténetünk statisztikai forrásai. Történeti statisztikai közlemények. 1957.

- 1–4. szám. (Sopron 1458-as adójegyzékének részletes feldolgozása.)
- Garas Klára*: Ismeretlen Maulbertsch-oltárképek Magyarországon. Művészettörténeti Értesítő. 1957. 119–142. (A soproni múzeum Maulbertsch rajzáról.)
- Gerencsér Miklós*: Sopron és a nagykorúság. Népszabadság. 1957. augusztus 30.
- Gerő László*: Az építészeti stílusok. Gondolat. 1957. 144 lap. Sopron és környéke szerepel a 65., 77., 91., 106., 115., 133. és a 136. lapon.
- Gerő László*: Sopron vára – Bern vára. SSz. 1957. 3–4. szám.
- Győry Zsuzsa*: A sarokszobában Mátyás király lakott, a cinorsó a takácsoké volt. A Storno-család soproni múzeuma. Népakarat. 1957. augusztus 8.
- Hajdu Helga*: Soproni vonatkozású német kéziratok az Országos Széchényi Könyvtárban. I. SSz. 1957. 3–4. szám.
- Házi Jenő*: A győri székeskáptalan legrégebbi számadáskönyve. Magyar Nyelv. 1957. 253–257. (Soproni adatokkal.)
- Házi Jenő*: Az első népszámlálás Vas megyében az 1697/8. évben. Történeti statisztikai közlemények. 1957. 1. szám. (A soproni statisztika főforrásainak felemlítésével.)
- Házi Jenő*: Még egyszer a Schlippergasse. SSz. 1957. 1–2. lap.
- Házi Jenő*: (Ismertetés) Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiet der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg. Századok. 1957. 464. lap.
- Horányi Mátyás*: Az Esterházy-opera. Adalékok Eszterháza és Kismarton zene- és színháztörténetéhez. (Emlékkönyv) Kodály Zoltán 75. születésnapjára. 1957. 729–744. lap.
- Horányi Mátyás*: Az Esterházy-színházak szövegekönyvei. Bp. 1957. Színháztörténeti füzetek. 17. szám, 26 lap.
- Horányi Mátyás*: Carl Maurer díszlettervei. Bp. 1957. Színháztörténeti füzetek. 8. szám. 8 lap + XX tábla. (Kismartonban működött.)
- Horváth Árpád*: Az óra regénye. Táncsics. 1957. 275. lap. Soproni órásokról 230–231. l.
- Hunyady Ilona*: Kelták a Kárpátmedencében. Budapest 1957. Nemzeti Múzeum. Említve: Árpás, Bányog, Balf, Beled, Bősárkány, Csorna, Egyházaskfalva, Hegykő, Rábatamási, Sopron (Bécsi domb, Häuslerberg, Kőhida, Marbersatz, régi ev. temető, Várhely), Sopronhorpács.
- Huszár Lajos*: Nádasdy Ferenc emlékérmé. Folia Archaeologica. 1957. 205–217. lap. (A Sopron környékén élt földesúr születési évének tisztázása.)
- Iváncsics Nándor*: Fakata-Fajankóházás Petőházán. SSz. 1957. 1–2. szám.
- Jáki Gyula*: Adatok Schoepf Merei Ágost élettörténetéhez. Az Orvostörténeti Könyvtár Közleményei. 1957. 5–57. lap.

- K. Gy. Néprajzi kutatás a Fertő vidékén. Kisalföld. 1957. augusztus 14–15.*
- Kovácsics Sándor: A Répcevidék egészségügyi viszonyai a 20. század elején. SSz. 1957. 3–4. szám.*
- Kovács József: Esterházy Miklós levele pordányi malmáról. SSz. 1957. 3–4. szám.*
- Kovács József: Kis adat a balfi gyógyfürdőről. SSz. 1957. 3–4. szám.*
- Kovács József: Soproni krónikáinkról. SSz. 1957. 3–4. szám.*
- Kovács József: Tanügyi vonatkozású soproni magyar levél 1643-ból. SSz. 3–4. szám.*
- Lengyel István: Sortűz az országúton. Késői látogatás Bors László 1919-es mártírköltő özvegyénél. Népszabadság. 1957. május 25.*
- Lengyel István: Tollal és fegyverrel. Most lett volna 60 éves Bors László. Magyar Ifjúság. 1957. augusztus 10.*
- L. M. Soproni múlt, soproni jövő, Magyarország. 1957. október 9.*
- Major Máté: Az ezeregyszáz éves csehszlovák építészet. Új Csehszlovákia. 1958. 1. szám. (Pozsony és Sopron kapcsolatai.)*
- Mollay Károly: Kottaner Ilona és naplója. SSz. 1957. 1–2. szám.*
- Muraro, Michelangelo: Catalogue of the Exhibition of Venetian Drawings from the Collection Janos Scholz. Venezia 1957. 69. lap + 100 tábla. (A soproni születésű gyűjtő képeinek egy része.)*
- Nagy Jenő: Sopronski studenti. Kulturny Zivot. 1957. augusztus 24. (A soproni líceumban járt tót ifjak.)*
- Nagy Jenő: Szlovák–magyar kultúrtörténeti kapcsolatok nyomában. Soproni emlékek. A hét. 1957. július 7.*
- Neweklowsky, Ernst: Die Fischerzillen des Neusiedlersees. BglHbl 1957. 3. szám.*
- Németh Sámuel: A soproni evangélikus líceum tanuló ifjúsága a 18. században. SSz. 1957. 1–2. szám.*
- Németh Sámuel: 400 év a magyar közművelődés szolgálatában. Evangélikus élet. 1957. november 24. (A Soproni Líceum jubileuma.)*
- Nováki Gyula: Germán sírok Hegykőn. SSz. 1957. 3–4. szám.*
- Oszwald Ferenc: Adatok a magyarországi premontreiek Árpádkori történetéhez. Művészettörténeti Értesítő. 1957. 231. lap. (Csorna.)*
- Őrszigethy Frigyes: A soproni mérleg. Fotó. 1957. Májusi szám.*
- Péczely Béla: A fertődi (eszterházi) kastély ismeretlen magyar verses leírása 1781-ből SSz. 1957. 3–4. szám.*
- Péczely Béla: Vidéki műemléki bizottságok megalakulása. Műemlékvédelem. 1957. 2. sz.*

- Péczely Piroska*: A Balatoni Múzeum soproni kártyái. SSz. 1–2. szám.
- Péczely Piroska*: Adat a keszthelyi és soproni takácsipar múltjára. SSz. 1957. 1–2. szám.
- Péczely Piroska*: A Festetich majorok lakói Sopronban. 1767–8. folyamán. SSz. 1957. 3–4. szám.
- Péczely Piroska*: Apró színháztörténeti adat Sopronból SSz. 1957. 3–4. szám.
- Péczely Piroska*: Céhenkízüli mesterségek. Kertészet. SSz. 1958. 1–2. szám.
- Peéry Rezső*: Soproni adalék 1794-ből az erdélyi magyar nyelvűmívelő mozgalomhoz. Magyar nyelv. 1957. 274–279. lap.
- Perkovácz Bódog és Kubinszky Mihály*: Széchenyi István és a Sopron-Bécsújhelyi Vasút építése SSz. 1957. 1–2. szám.
- Raab Márton*: Sopron zsidóságának múltjából és jelenéből. SSz. 1957. 3–4. szám.
- Riedl, Adalbert*: Lieder, Reime und Spiele der Kinder im Burgenland. Eisenstadt 1957, Landesmuseum. 320. lap. (Sopront is feldolgozza.)
- Riedlmayer Gyula*: Múemléképület helyreállítása Sopronban. Múemlékvédelem. 1957. 1. szám.
- 384***Rittsteuer, Josef*: Die Einsiedeleien im Burgenland. VUH. 1957. 14–16. szám. (Sopronkertes, Darufalva; soproni művészet.)
- Rózsa György*: A Birckenstein-féle metszetes könyv. A Széchenyi Könyvtár kiadványai XXXVI. 1957. (A soproni képet is tárgyalja.)
- Rózsa György*: Johann Niedermann magyar vonatkozású arcképei. Folia Archaeologica 1957. 239. lap. (Kis János arcképéről is ír.)
- Sági Károly*: Jelképes temetkezés a Sopron-bécsidombi késővaskori temetőben. SSz. 1957. 1–2. szám.
- Scheiber Sándor*: Középkori héber kéziratok Magyarország könyv- és levéltárainak bekötési tábláin. Magyar Könyvszemle. 1957. 2. szám. (A 106. lapon a soproni emlékeket is említi.)
- Schram Ferenc*: Adatok a Sopron megyei bethlehemes játékok történetéhez. SSz. 1957. 3–4. szám.
- Schram Ferenc*: A dőri énekeskönyv. Néprajzi közlemények. 1957. 235. lap.
- Schwarcz József*: Az 1689-ből származó soproni tabulaturás könyv németországi sikere. SSz. 1957. 1–2. szám.
- Schwarcz József*: Goldmark Károly soproni kapcsolatai levelei alapján. SSz. 1957. 3–4. szám.
- Stefán Rózsa*: Megyénk ipara. 1447-től Kisalföld. 1957. július 4.
- Storno Miksa*: A soproni Várostorony alaki változásai. SSz. 1957. 1–2. szám.
- Szabad György*: A tatai és gesztesi Eszterházy-uradalom áttérése a robotrendszerrel a tőkés gazdálkodásra. Budapest. 1957. Akadémia. (Sopronról a 86., 313., 380. lapon.)

- Szerémi Borbála*: Kellner Sándor. Népszabadság. 1957. szeptember 4.
- Thier László*: Liszt Ferenc soproni hangversenyei és műveinek nyilvános előadása 1956-ig. II. rész. SSz. 1957. 1–2. szám.
- Thirring Gusztáv*: Adatok a száz év előtti Sopronról és az 1848. évi népességről. Sopron. 1957. 80 lap + XVI lapnyi képmelléklet.
- Thirring Gusztáv*: A városok népességének 1848. évi összeírása. A Történeti statisztika forrásai című gyűjteményben. 1957. 309–336. lap. (A soproni népszámlálás és főbb eredményei.)
- Tompos Ernő*: A soproni Storno-műterem. Műemlékvédelem. 1957. 2. szám.
- Török Bálint*: Ismeretesek-e Grill Ferenc zeneszerző soproni adatai? SSz. 1957. 1–2. szám.
- Valkó Arisztid*: Haydn magyarországi működése levéltári akták tükrében. (Emlékkönyv) Kodály Zoltán 75. születésnapjára. 1957. 627–667. lap.
- Várnagy Györgyné*: Példakép. Kisalföld. 1957. július 28. (Kellner Sándorról.)
- Vig István*: 48.000 lakos – központi pályaudvar – művésztelep – stadion. (Sopron távlati fejlesztési program-javaslatából.) Magyar Nemzet. 1957. október 27.
- Wathay Ferenc*: Székesfehérvár vesztéséről való história (1603). Bevezetéssel ellátta Nagy Lajos. Székesfehérvár. 1957. 29. lap. (Wathay 1568-ban Vágon született.)
- Winkler Oszkár*: Sopron fejlesztési programjáról. SSz. 1957. 3–4. szám.
- Zimmermann, Fritz*: Die Umformung des Siedlungsgebietes der Karolingenseit. BglHbl. 1957. 4. szám. (Sopron, Csorna, Dőr stb.)
- Névtelen*: Az 1791. évi adójegyzék kiértékelése. Történeti statisztikai közlemények. 1957. 1. szám. (Sopron megye számos adattal szerepel.)
- Névtelen*: Az Országos Műemléki Felügyelőség felhívása: Mentsük meg műemlékeinket. Műemlékvédelem. 1957. 2. szám.
- Névtelen*: 100 dukát arany büntetés a ferblíjátékosnak. Száz éves Sopronban a lottó. Kisalföld. 1957. március 20.
- Névtelen*: Megyénk ipara 1447-től Kisalföld 1957. június 14. 18. (A soproni céhek alakulása.)
- Névtelen*: Sopron színház nélkül. Film, színház, muzsika. 1957. november 22.

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HIRDETÉS

HIRDETÉS

VÁROSUNK LAKOSSÁGÁNAK
MINDEN IGÉNYÉT KIELÉGÍTIK
AZ

**IPARCIKK
KISKERESKEDELMI
VÁLLALAT
SZAKÜZLETEI**

KÖZKEDVELT
A
SOPRONI SÖRGYÁR
KÉSZÍTMÉNYE

A KIVÁLÓ
VILÁGOS
BARNA
KINIZSI
SÖR

**A Soproni
Élelmiszerkiskereskedelmi
VÁLLALAT**

FŰSZER
CSEMEGE
ÉDESSÉG
DOHÁNY
TEJ ÉS HÚS
BOLTJAI

a város minden pontján egész nap
a vásárlóközönség szolgálatára állnak

SOPRON ÉS VIDÉKE
KÖRZETI
FÖLDMŰVESSZÖVETKEZET

MEZŐGAZDASÁGI SZAKBOLTJA:

ÖTVÖS UTCA 3.

A korszerű mezőgazdasági termeléssel kapcsolatos szerárak, kisgépek, védőszerk, műtrágya stb.
A szőlőgazdaság kellékei, hordók, prések, szőlőzúzók, permetezőgépek, burgonyazúzók stb.

**Soproni Építőipari
és Épületkarbantartó Ktsz**

Vállal:
kőműves
ács
tetőfedő
épületasztalos
szobafestő
mázoló
címfestő
dukkozó
üvegező
üvegcsiszoló
kályhás
parkettás
MUNKÁKAT

Központi telep és iroda: Kossuth Lajos utca 5 – Telefon: 318 és 327

Üveges részleg: Lenin körút 22 – Telefon: 326

Soproni Asztalos- és Faipari KSZ

Sopron, Vitnyédi u. 13. – Telefon: 704

asztalos
kárpitos
festő, mázó
javító
játék
iparművész
RÉSZLEGEIVEL

a lakosság szükségleteinek kielégítésére a legmesszebbmenőkig rendelkezésre áll

Készít:
HÁLÓSZOBÁT, KOMBINÁLTSZEKRÉNYT,
REKAMIÉT, SEZLONT,

KONYHABÚTORT
és mindennemű egyéb lakberendezési tárgyait, egyéni megrendelésre, elsőrendű minőségben és ízléses
kivitelben

Vállal:
CÍMTÁBLAFESTÉST, BÚTORMÁZOLÁST
ÉS MINDENNEMŰ JAVÍTÁST

Játék és iparművészeti készítményei minden alkalomra nagy választékba kaphatók a Soproni
Kiskereskedelmi V. üzleteiben

GYŐR-SOPRON MEGYE TANÁCSÁNAK
IDEGENFORGALMI HIVATALA, SOPRON
KEZELÉSÉBEN

IBUSZ

MÁV HIV. MENETJEGYIRODA FÍÓKJA MINDENFÉLE UTAZÁSI ÜGYBEN KÉSZSÉGGEL ÁLL
AZ UTAZÓKÖZÖNSÉG RENDELKEZÉSÉRE!

SOPRON, ÓGABONA TÉR 8. SZ.
TELEFON: 55. SZ.

Tisztaság: félegészség

Saját egészsége érdekében látogassa a több káddal bővített, hőlégfürdővel, központi fűtéssel korszerűsített
VÁROSI FÜRDŐT

FÜRDŐVÁLLALAT

**SOPRONI
POSZTÓ-
ÉS SZŐNYEGGYÁR**

Sopron, Baross út 24.

GYAPIJÚSZÖVETEK
TAKARÓK
MŰSZAKI SZÖVETEK
BÚTORSZÖVETEK
SZŐNYEGEK

SOPRONI

**HÚSIPARI
VÁLLALAT**

SOPRON

TELEFONSZÁMOK: 191, 192, 193, 627
ÉS AZ ÜZLET: 699

**A SOPRONI
HÚSIPARI VÁLLALAT DOLGOZÓI**

jóminőségű hentesáruk
készítésével
járulnak hozzá
AZ ÉLELMISZERIPAR FEJLŐDÉSÉHEZ

Hátulsó utca 2–4. szám alatt megnyílt
a HÚSIPAR HÚSÜZLETE, ahol naponta friss hentesáru
kapható bőséges választékban

**SOPRONI
PAMUTIPAR**

SOPRONI
SELMECI UTCA 15–17 SZÁM
TELEFON 298 SZÁM

PAMUTSZÖVŐGYÁR

SOPRONI FÉSŰSFONALGYÁR

Gyártelep:
SOPRON, ÁGFALVI ÚT 4. SZÁM
TÁVBESZÉLŐ: 50

Budapesti iroda:
BUDAPEST, V., SZENT ISTVÁN TÉR 16 SZ. – TÁVBESZÉLŐ: 328-722

**CSEPEL AUTÓGYÁR
ALKATRÉSZGYÁRA SOPRON**

GYÁRTMÁNYAI

**„CSEPEL” 300
ELSŐ FUTÓMŰ**

HÁTSÓ FUTÓMŰ
CSÖRLŐMŰ

„RÁBA” GÉPKOCSI

ELSŐ FUTÓMŰ
HÁTSÓ FUTÓMŰ
SEBESSÉG VÁLTÓMŰ

„CSEPEL” 130
ELSŐ FUTÓMŰ
HÁTSÓ FUTÓMŰ
CSÖRLŐMŰ

A SZAKMAI KIVÁLÓ DOLGOZÓI:

GAÁL PÁL
esztergályos

KONCZ JÓZSEF
csiszoló

HORVÁTH ISTVÁN
maró

KORNEK KÁROLY
szerszámkészítő

Soproni Tűgyár

SOPRON, CSEPEL U. 3.

KÜLÖNFÉLE TŰÁRUK, KÁRPITOS DÍSZSZEG, CIPŐKARIKÁK, FŰZŐSZEMEK,
BŐRSZEGECSEK,
MEZŐGAZDASÁGI GÉPALKATRÉSZEK, KÉSÁRUK, KÜLÖNFÉLE KÉZISZERSZÁMOK
KÉSZÍTÉSE

KIVÁLÓ DOLGOZÓK A SOPRONI TŰGYÁRBAN:

VARGA IZABELLA
csomagoló

TAMICS LÁSZLÓNÉ
csomagoló

CSISZÁR JÓZSEF
beállító lakatos

KRÁNIXFELD LAJOSNÉ

gépmunkásnő

POLÁK DEZSŐ

beállító lakatos

KOVÁCS GYÖRGY

gépmunkás

LÁSZLÓ JÓZSEF

beállító lakatos

TAMÁSI KÁROLY

galvanizáló

TARTSA PÉNZÉT TAKARÉKPÉNZTÁRBAN!

A takaréketét kamatozik, bármikor minden előzetes felmondás nélkül *felvehető!*

Bővebb felvilágosítást ad

Az Országos Takarékpénztár fiókja, Sopron, Lenin körút 98 valamint bármelyik postahivatal

Kevés pénzért sokat nyerhet!

TOTÓZZON

LOTTÓZZON

a soproni totó-lottó irodában

SOPRON, LENIN KÖRÚT 88.

**Soproni
Járműgyártó
Szövetkezet**

Központi iroda: Rákóczi utca 27. Tel.: 319

SZÍJGYÁRTÓ ÜZEM

Lenin körút 90. sz. Telefon: 317

LÓSZERSZÁMOK, KÉZITÁSKÁK, BÖRÖNDÖK, BŐRÁRUK KÉSZÍTÉSE, JAVÍTÁSA

MOTORJAVÍTÓ ÜZEM

Botond utca 1 sz. Telefon: 524

MEGBÍZHATÓ GYORS, BIZTOS SZERVIZ

BOGNÁR-, KOVÁCSÜZEM

Rákóczi utca 27 sz.
KÉZIKOCSI, SZEKÉR, FEJSZE, EKEKÉSZÍTÉS, JAVÍTÁS, LÓPATKOLÁS, AUTÓKAROSSZÉRIA
KÉSZÍTÉS

Mértékutáni osztály:
LENIN KÖRÚT 71.

Gumijavítási osztály:
LENIN KÖRÚT 67.

**Soproni
cipész szövetkezet**

FIÓKOK:
KOSSUTH U. 2.
BÉKE ÚT 35.

JAVÍTÁSI ÁTVEVŐHELY: LENIN KÖRÚT 65.

**SOPRONI
FODRÁSZ SZÖVETKEZET**

KORSZERŰSÍTETT
HIGIÉNIKUS
TERMEIBEN
GONDOS ÉS
FIGYELMES KISZOLGÁLÁS

**A SOPRONI
ÁLLAMI
GAZDASÁG**

Kékfrankos
Leányka
Muskotály

PALACKOZOTT MÁRKÁS BORAI
A KORSZERŰ SOPRONI SZŐLŐTERMELÉS
EREDMÉNYEI!

*Soproni
Háziipari Szövetkezet*

Mértékutáni kötöttáru üzlete
Torna u. 1.
Telefon 43

Női és férfi pulóverek
Kuligánok kötése
gyapju és pamut
fonalakban

Szolgáltató részlege
Lenin krt. 94.
Telefon 71

Szemfelszedés – Himzés
Előnyomás
Nylonharisnya átkötés

Minőségi munkával!

TAKARÉKOSKODJUNK
A GÁZZAL,

akkor kisebb lesz a gázzámla
és jobb lesz a gáznyomás!

Felvilágosításért és panasszal forduljunk
A GÁZMŰHÖZ

Táncsics Mihály u. 12. Telefon 254

A SOPRONI SZÁLLODA ÉS VENDÉGLÁTÓ VÁLLALAT

Figyelmes kiszolgálással és jó ellátással szeretettel várja kedves vendégeit!

Üzemei:

PANNÓNIA SZÁLLÓ ÉS ÉTTEREM:

80 szobával, központi fűtéssel a város reprezentatív vendéglátó üzeme

TURISTA SZÁLLÓ ÉS ÉTTEREM:

a Lővérek gyönyörű fenyőerdői között fekvő erdei szállójával és éttermével közkedvelt üdülő- és kirándulóhely

KERTVÁROSI VENDÉGLŐ:

a kertváros kedvelt kirándulóhelye, árnyas kerthelyiséggel

ALPESI VENDÉGLŐ:

a Lövérek kedvelt nyári vendéglátó üzeme

DEÁK ÉTTEREM:

a város legszebb helyén, tágas kerthelyiséggel, elsőrendű tánczenével

GAMBRINUS ÉTTEREM:

a patinás belvárosban, elsőrendű konyhával

VÁRKAPU ESPRESSZÓ:

I. osztályú táncos szórakozóhely a város főutcáján

GYÖNGYVIRÁG – CIKLÁMEN – PETTYES

cukrászda, elsőrangú cukrászsüteményeivel, fagylaltkülönlegességeivel és minőségi eszpresszókávéval

Büfék és italboltok a város legkülönbözőbb helyein és strandokon

LÁTOGASSA MEG ÜZEMEINKET!

É. M.

SOPRONI ÉPÜLETASZTALOSIPARI VÁLLALAT

Hazánk legkorszerűbb épületasztalosipari nagyüzeme

Gyárt:

Mindenfajta ajtót, ablakot és egyéb felszereléseket

Gyártelep:

SOPRON, BAROSS ÚT

Telefon: 370, 371, 372

**SOPRONI
VAS- ÉS SZERELŐ
KISIPARI SZÖVETKEZET**

vállal rádiójavítást,
gyermekkocsijavítást,
bádogos, vízszerezési,
lakatos, esztergályos, géplakatos,
villanszerelő, motortekercselő munkákat

SOPRON – ÓGABONA TÉR 16

**SOPRONI
FÉMTÖMEGCIKK KISIPARI SZÖVETKEZET**

VÁLLAL:

edényjavítást, mindennemű bádógosmunkát, nikkelezést, hegesztést, lakatos- és esztergályozási munkákat

KÖZPONTI TELEP:

SOPRON, RÁKÓCZI UTCA 39. SZÁM

SOPRONI SZEMLE

Soproner (Ödenburger) Rundschau.

Herausgegeben von der Stadt Sopron. Redigiert von André Csatkai.

Lokalhistorische Quartalschrift.

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HIRDETÉS / Aus dem Inhalt

Aus dem Inhalt

Scheiber, Alexander: Die blossgelegte mittelalterliche Synagoge von Sopron (Oedenburg)

Tompos, Ernst: Verschwundene Barockbanten.

Csapodi–Gárdonyi, Klara: Stammbuch der Julie Széchényi.

Kubinszky, Michael: 50 Jahre Eisenbahn Kőszeg (Güns)–Sopron.

Csatkai, André: Die Zunft der Kartenmaler in Sopron.

Kovács, Josef: Eisenstädter Tagebuch 1847.

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MUNKATÁRSAINKHOZ!

MUNKATÁRSAINKHOZ!

Kérjük munkatársainkat, hogy a szerkesztőség és a nyomda munkájának megkönnyítésére a következőket vegyék figyelembe:

1. Kéziratukat szabványos ívpapír (21×29 cm) egyik oldalára, írógéppel, kb. három ujjnyi margóval írják. A kéziratok terjedelme lehetőleg ne haladja meg a 20 gépelt oldalt.

2. A dőlt szedést a megfelelő szavak egyszeri aláhúzásával, a ritkított szedést szaggatott aláhúzással jelezzék. (A ritkítást csak szavaknál eszközöljék.)

3. A lapalji jegyzeteket külön lapra írják. A szükséges könyvészeti adatokat pontosan adják meg: könyveknél a megjelenés helyét és idejét is, folyóiratoknál az évfolyam és a lap számát, napilapoknál a

megjelenés keltét. A kötetet vagy az évfolyamot római számmal, a lapokat arab számmal írják. A kettő közé vesszőt tegyenek. Használják a bibliográfiánkban bevezetett rövidítéseket (pl. SSZ = Soproni Szemle). További rövidítéseket a szükséghez képest alkalmazzuk.

4. Ha a lapalji jegyzet rövid (pl. SSZ VII. 39), akkor a szövegbe dolgozzuk bele és tegyük zárójelbe.

5. A nagyobb cikkekhez lehetőleg idegen nyelvű kivonatot is mellékeljünk!

1958. XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / OLVASÓINKHOZ!

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, a Soproni Városi Tanács kiadásában negyedévenként, összesen évi 24 ív terjedelemben jelenik meg.

A folyóiratra a Soproni Szemle kiadó hivatalánál (Sopron, Tanácsháza) vagy a 285.930 számú csekk számlán lehet előfizetni. Előfizetési díj évi 48 forint, amely negyedévi részletekben is fizethető. Egyes szám ára 16 forint. Kettős szám ára 32 forint. Kérjük, hogy munkánkat új előfizetők szerzésével is támogassák.

Terjedelem 7 (A/5) ív 38 szövegek közti ábrával. Példányszám: 1000

Felelős kiadó: Csatkai Endre – Győr-Sopronmegyei Nyomda Vállalat 1567 – Felelős kiadó: Mentler Endre

BOLTI ÁRA: 16, – Ft

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Ezekről most készülő könyvemben részletesen beszámolok: Corpus Inscriptionum Judaicarum Hungariae.

2 (Megjegyzés - Popup)

Scheiber, Magyar Könyvszemle. LXXIII. 1957. 105–115; Joshua Bloch Memorial Volume. New York, 1959. (Megjelenőben).

3 (Megjegyzés - Popup)

Mindkét elnevezés már 1526 előtt is járta. Így javítandó Gerő László, Műemlékvédelem. II. 1958. 79.

4 (Megjegyzés - Popup)

Ph. Grünvald: Das Schicksal einer jüdischen Familie in dem mittelalterlichen Sopron (Oedenburg). Eightieth Anniversary Publication of the Jewish Theological Seminary of Hungary. Budapest, 1959. (Megjelenőben).

5 (Megjegyzés - Popup)

Pollák Miksa: A zsidók története Sopronban. Budapest, 1896. 257–258. Német kiadásában: Die Geschichte der Juden in Oedenburg. Wien, 1929. 31; Házi Jenő: Az 1379. évi soproni telekkönyv. SSz. XII. 1958. 105–118.

6 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: Sopron... története. II. 3. Sopron, 1933. 210.

7 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: Uo.

8 (Megjegyzés - Popup)

Kohn Sámuel: A zsidók története Magyarországon. Bp. 1884. 423; Monumenta Hungariae Judaica. I. Bp., 1903. 183; Házi Jenő: Id. m. I. 3. Sopron, 1924. 219. (Tekintetbe vettük az utóbbi műben eszközölt javítást.)

9 (Megjegyzés - Popup)

Gerichtsbuch 139. 1. Soproni városi levéltár. Lad. IX. et I. nr. 3. Mollay Károly egyetemi docens adata.

10 (Megjegyzés - Popup)

Gedenkbuch 49. 1. Soproni városi levéltár. Lad. IX. et I. nr. 2 et. nb. Mollay Károly adata. Lásd még M. Pollák: Die Geschichte der Juden in Oedenburg. Wien, 1929. 32.

11 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: Uo. I. 7. Sopron, 1929, 220.

12 (Megjegyzés - Popup)

Grundbuch fol. 80a. Soproni városi levéltár. Lad. IX. et I. nr. 2. Mollay Károly adata.

13 (Megjegyzés - Popup)

Monumenta Hungariae Judaica. II. Bp., 1937. 547; Házi Jenő: Uo. I. 7. 284.

14 (Megjegyzés - Popup)

Grundbuch fol. 148b. Mollay Károly adata.

15 (Megjegyzés - Popup)

Pollák Miksa: A zsidók története Sopronban. Bp., 1896. 186. ua.: Die Geschichte der Juden in Oedenburg. Wien, 1929. 71.

16 (Megjegyzés - Popup)

Az 1554–1580. évek közti soproni telekkönyv. 140. l. Házi Jenő adta. Monumenta Hungariae Judaica. V. 2. Ed. Grünvald–Scheiber. Bp., 1959. (Megjelenőben).

17 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: Id. m. II. 3. p. 72.

18 (Megjegyzés - Popup)

Grünvald, Darkenu. 1946. 15–16; Scheiber, Historia Judaica. XIV. 1952. 156.

19 (Megjegyzés - Popup)

Scheiber, Historia Judaica. XIV. 1952. 157–158; ua., Magyar Könyvszemle. LXXIII. 1957. 106, 110–111. Vö. Soproni Szemle. X. 1956. 319–334; Talpijot. VII. 1957. 89–98.

20 (Megjegyzés - Popup)

Scheiber, Kirjath Sepher. XXIX. 1953–1954. 430.

21 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre–Dercsényi Dezső: Sopron és környéke műemlékei. II. kiadás. Bp., 1956. 299.

22 (Megjegyzés - Popup)

Pollák Miksa: Id. m. 102.

23 (Megjegyzés - Popup)

Lásd Sedlmayr János cikkét: Műemlékvédelem II. 1958. 168–172. E folyóirat névtelen beszámolójának az

az adata, hogy „feliratos kőtöredék” is került elő (176. l.), téves.

24 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai–Dercsényi: Id. m. 296.

25 (Megjegyzés - Popup)

Ber. 28b. (A. Heimann: Ocár divré cháchámim upitgáméhem Tel-Aviv, 1933. 203.); Vö. Richard Krautheimer: Mittelalterliche Synagogen. Berlin, 1927. 191.

26 (Megjegyzés - Popup)

C. H. Kraeling: The Synagogue. New Haven, 1956. LVII, LIX. tábla.

27 (Megjegyzés - Popup)

Z. Efron–C. Roth: Háománut hájehudit. Tel-Aviv, 1957. 283.

28 (Megjegyzés - Popup)

R. Krautheimer: Mittelalterliche Synagogen. Berlin, 1927.

29 (Megjegyzés - Popup)

S. Krauss: Kórót bátté hátöfillá böjiszráél. New York, 1955. 200–204. Az oklevelekben előkerülő középkori magyarországi zsinagógákról összeállítás található O. Komlós cikkében: Rassegna Mensile di Izrael. XXII. 1956. 63–168.

30 (Megjegyzés - Popup)

F. Landsberger, HUCA. XXVIII. 1957. 181–203.

31 (Megjegyzés - Popup)

R. Krautheimer: Id. m. 189–192; Z. Efron–C. Roth: Id. m. 301–302.

32 (Megjegyzés - Popup)

Leopold Moses: Die Juden in Niederösterreich. Wien, 1935. 131, 135, 141.

33 (Megjegyzés - Popup)

Leopold Moses cikke (Synagogenbauten und deren Reste in Niederösterreich. Unsere Heimat. Wien, 1932. Nr. 10.) számomra hozzáférhetetlen volt.

34 (Megjegyzés - Popup)

Leopold Moses: Die Juden in Niederösterreich. Wien, 1935. 2. kép.

35 (Megjegyzés - Popup)

A mű első kötete Pesten, 1836-ban jelent meg. Ebben Sopron leírása a 263–266. lapokon olvasható. (Sopron vármegye általános ismertetését egyébként a 242–257., a városok és községek stb. leírását pedig a 257–294. lapokon találjuk meg.)

36 (Megjegyzés - Popup)

Bánfalvánál pedig a kötet arról tájékoztat, hogy „Az esztendőnként kiásattatni szokott kőszén 170–180.000 mázsára tétetik” és hozzáfűzi: „’s ebből 34–35.000 mázsa Sopron városában tüzeltetik fel, a’ kötelező levélben meghatározott 12 kr. váltóban fizetvén mázsájától; a többi Austriába megyen.” A „jó barna” nemű szén egyébként „kénköves érczel, és timsoval” van „keresztül ágozva; némellykor pedig 1–4 újjnyi vas ércz is található. A’ fő bányából ki folyó vízben sok vitriol van.”

37 (Megjegyzés - Popup)

U. m. „A’ brennbergi és riczingi kőszén, valamint a’ rákosi, margarétai, soproni loreтоми kőbányákban.”

38 (Megjegyzés - Popup)

Polgármester, bíró, kapitány, 9 „tanácsbéli”, 1 fő, 1 al-jegyző, 1 fő, 1 al-ügyvéd, 1 számvevő, 1 adószedő, 1 kamarás, 1 levéltárnok, 1 actuarius, 1 árvákattya, 1 szószóló, 2 orvos, 1 földmérő, 60 választott polgár.

39 (Megjegyzés - Popup)

A könyv szerint a lakosok összes száma 12521 fő volt; ebből 7672 katolikus, 4768 evangélikus, 24 református, 20 „óhitű”, 37 zsidó. (A későbbi adatok az evangélikusoknak a második kiadásban megadott magasabb számát kevésbé valószínűsítik. V. ö. *Thirring Gusztáv*: i. tanulm. 424. l.)

40 (Megjegyzés - Popup)

„...a’ mikor a’ tagok által készített, kötött vagy folyóírásbéli munkák felolvastatván, ugyancsak a’ tagok és az előlülő által megrostáltatnak.”

41 (Megjegyzés - Popup)

„A könyvtár már is több száz kötetekből álló régi, és újabb magyar könyvekkel bír, mellyek a’ tagoknak, ’s más idegeneknek ki szoknak adatni, csak hogy az utóbbiaknak némi csekély fizetés mellett ’s ebből és az új tagok felvétele alkalmával letéetni szokott díjából begyűlt ’péncz, teszi a’ társaság pénztárját.”

42 (Megjegyzés - Popup)

Az első kiadás külön megemlíti még a „város tornya” rézzel borított fedelét.

43 (Megjegyzés - Popup)

„...a’ tagok, u. m.: vese vízzel hólyag, anya méh gyengeségeiben hasznos szolgálatokat téssen ’s mint fürdő használtatik” (271. l.).

44 (Megjegyzés - Popup)

E mű első két kötete 1843–1844-ben „Statistik des Königreichs Ungarn” címen Pesten német nyelven is megjelent. – Egy évtizeddel előbb, 1832-ben, de Lipcsében hagyta el a sajtót német nyelven Fényes egyik

előfutárának, *Magda Pálnak* soproni tanárkodása idején írott és magyarul 1819-ben megjelent „Magyar országnak és a’ határ őrző katonaság vidékének legújabb statistikai és geográfiai leírása” c. könyve (a szerző megnevezése nélkül forgalomba került német kiadás címe: *Neueste statistische-geographische Beschreibung des Königreichs Ungarn, Croatien, Slavonien und der ungarischen Militär-Grenze*). A magyar statisztika már magyar nyelven író úttörői tehát elég rendszeresen ismertették hazánkat a külföld számára hozzáférhető formában és módon.

45 (Megjegyzés - Popup)

Sopron az 1839-es adatsorolásban Gyöngyös és Baja között foglalt helyet. Lakosainak száma nagyobb volt, mint pl. Zágrábé, Kassáé, Fiuméé és csak alig maradt el Pécsétől (e városok azóta – még Magyarországhoz tartozásuk idején – messze túlhaladták Sopront); viszont jóval alacsonyabb szinten állott p. o. Eger, Jászberény és Nagykőrös városoknál.

46 (Megjegyzés - Popup)

Az előbbi „épen úgy mint Bécsben 84 itcze, seprő nélkül 80... A’ soproni itcze a posonyihoz úgy áll mint 4:3...” (255. l.)

47 (Megjegyzés - Popup)

Megjegyzendő ezenkívül, hogy időközben az osztrák statisztika – Magyarországra vonatkozólag is – fokozatosan kiéptült, amit két népszámlálás: végrehajtása is jelez s 1867-ben a magyar hivatalos statisztikai szolgálat végleges megszervezése is megtörtént, továbbá más magyar szakírók is jelentkeztek. *Fényes* későbbi művei ezért sem lehettek már annyira hézagpótlóak, mint első két nagy munkája.

48 (Megjegyzés - Popup)

A mű első részének fordítása „Ungarn im Vormärz” címen („Nach Grundkrafte, Verfassung, Verwaltung und Kultur” alcímmel) Lipcsében, 1851-ben német nyelven is megjelent és így éppen az abszolutizmus, az elnyomás korának legsötétebb szakaszában adott a külföldön megbízható, sokrétű képet a szabadságharc előtti Magyarországról.

49 (Megjegyzés - Popup)

Annak jellemzésére, hogy *Fényes Elek* a hosszabb városleírásból mit tartott szükségesnek a rövidebbe is átvenni, talán nem felesleges ezt a rövidített ismertetést teljes terjedelemben ideiktatni: „*Sopron* igen régi s hazánkban egy a legszebb, legnevezetesebb királyi városok közül, mind Bécstől, mind Posontól 8 mértföld távolságra. Áll a város bel- és külvárosból. Maga a belváros kicsiny, de rendesen épült utcákkal ellátva. Nevezetesebb épületei: A külső város régi gothizlúsú szentegyháza, a városház tornya, melly az országban legmagasabbnak tartatik. Szt. Ferencz szerzetének temploma, az új derék vármegyeház, a casino épület, s több magános épületek. Van itt egy első biroságu váltótörvényszék, mellynek hatósága Sopron, Zala, Vas, Veszprémmegyékre terjed ki, királyi, hadi és tartományi biztosság; továbbá e város székhelye a megyének és egy lovasezred főtiszti karának. Van egy kath. gymnasiuma és virágzó ágostai lyceuma 6 tanítóval, ágostai mesterintézet stb. Népessége a városnak 14,987 l., kik magyarosodni kezdő németek. Élnek kézművességből, kereskedésből, melly itt igen élénk, földmivelésből, bor- és gyümölcsstermesztésből. Van itt egy czukorfinomítógyár, egy lugsó és hamuzsir főző intézet, könyv-nyomda, 1 gyapotszövő-intézet, sok késcsináló, fazekas, 2 könyváros és művészeti bolt; számos posztosai jó közepszerű posztót készítenek.

Negyvenen felül menő kereskedői borral, gabonával, szarvasmarhával, sertéssel, mézzel, viasszal, gyapjuval, gyümölcsössel, kéz- és gyárművekkkel igen jutalmas kereskedést üznek. Országos és hetivásárai kivált szarvasmarhára és sertésekre igen fontosak. Legközelebb gyapjuvásárra is szabadalmat nyert. A Fertőtava partján keletre nyúló szőlőhegye termi a jó soproni bort. Sopron városa földesura 8 helységnek u. m. Ágfalva, Harka, Balf, Kopháza, Klimpa, Medgyes, Lépesfalva és Bánfalva. Ez utóbbi helység határában van gazdag kőszénbányája.” (II. rész 109–110. l.)

50 (Megjegyzés - Popup)

Ekkor már Zágráb néhány főnyi többlettel Sopron elé került.

51 (Megjegyzés - Popup)

Életrajzírói által legjobbnak mondott „A magyar birodalom statistikai, geographiai és történeti tekintetben. Részletes és kimerítő leírása Magyar- és Erdélyországnak” c., nagyra méretezett műnek csak Komárom vármegyére vonatkozó, *Galgóczy Károly* közreműködésével készült I. füzete jelent meg 1848-ban.

52 (Megjegyzés - Popup)

Más városoknál és községeknél azonban például hazafias, bátor hangon kitér a mű a szabadságharc küzdelmeinek leírására is.

53 (Megjegyzés - Popup)

A valóságban a római katolikusok száma már észrevehetően meghaladhatta az evangélikusokét. L. Thirring *Gusztáv* i. m. 424. l.

54 (Megjegyzés - Popup)

Pest, 1857.

55 (Megjegyzés - Popup)

A II. rész 313. lapján a város lélekszámát 14.000-re teszi, de ez csak a „honos”, (odaváló soproni illetőségű) lakosok száma (az állandóan ottlakó idegenek és a katonaság stb. nélkül).

56 (Megjegyzés - Popup)

Megemlíthető még a teljesség kedvéért, hogy Magyarországnak, mint „Koronaország”-nak területe akkor 5 kormánykerületre volt osztva; a 3. kormánykerület a soproni volt. (Erdélyország – a Szerb-Vajdaság és Temesi Bánság – Horvátország és Szlavonia – a Katonai Végvidék – végül Dalmátország a könyvben a „Magyarbirodalmi Koronaországok” közt, de Magyarországtól különálló egy-egy (összesen öt) koronaországgént szerepelnek.) Ebben az osztrák közigazgatási rendszerben Sopron nemcsak a vármegye székhelye volt, hanem a „közigazgatás, vagyis a helytartói osztály” székhelye is kerületi főtörvényszékekkel és tartományi törvényszékekkel. Maga Sopron város egyenesen a helytartóságtól függött. (II. r. 313. l.)

57 (Megjegyzés - Popup)

Sopron vármegye általános tárgyalását az I. kötet második szakaszának 3–24., politikai felosztását – a (szabad királyi és mező-) városok, faluk és néhány puszta s major leírását járások szerint tagolva – a

24–72. lapon találjuk meg.

58 (Megjegyzés - Popup)

Hasonlóképpen bővültek a – egyébként inkább tömörített – város- és községleírások is pl. a földterületet művelési ágak szerinti megoszlásának kimutatásával.

59 (Megjegyzés - Popup)

Ennek során megemlíti a könyv többek közt (a 6. és 8. lapon) egyrészt a „rákosi völgyet”, a „Dudlesz-erdőt” (megjegyezve, hogy „a táborkari földképen Todles”), a „Spittel völgye” és a Fertő között elnyúló „hegycsoport... határozottabb alakot öltő” gerincét és „magasabb kúpjait” (mint Pintyetető, azaz Finkenkogel „Sopronytól kelet és észak-keletre”; „Zahrhalmi erdő odább délkeletre...”); másfelől a „Kögerincz”-et, „(Stein–Riegel) Ágfalvától délre”, az „Undrováczi hegy”-et; melynek déli oldalán a Füzshely (Felberstand), Szarvashegy és harkai erdő terül el”, a „Tükörhegyerdőt Nyéktől észak-nyugatra”, a „Váarakol”-t „(Burgstall) Nyéktől északkeletre, Sopronytól dél-nyugatra a sopronyi országút mellett”; a „Tetőt (Kogel), melynek hátát az országút szegi, s a harkai domb az országút keleti oldalán.”

60 (Megjegyzés - Popup)

„A magyar birodalom nemzetiségei és ezek száma vármegyék és járások szerint” c. tanulmányában (Pest, 1867) ugyanezeket az adatokat közli (44. 1); eszerint Sopron szab. kir. város: 18.211 lakos; 1.350 magyar, 16.861 német. *Fényesnek* ez az 1857. évre – az 1850. és 1857. évi osztrák népszámlálás adatainak mérlegelésével (de a jelentősebb horvátok és a jelentéktelen számú egyéb nyelvűek teljes negligálásával) – kiszámított adatközlése *Thirring Gusztáv* i. tanulmánya szerint „közelebb járhat a valósághoz”, mint az 1850-es népszámlálásnak csak a Sopron-városi illetőségű lakosságra korlátozott és egyébként is magyarelles tendenciájú eredeti adatai (427. l.). A *Fényes* által közölt vallási adatokat viszont sem a két osztrák számlálás, sem az 1869. évi első magyar népszámlálás eredményei nem igazolják (i. tanulm. 424. l.); 1869-ben pl. a város polgári népességének számából (21.108) 12.656 volt róm. kat. és 7.516 ev. vallású.

61 (Megjegyzés - Popup)

Ugyanakkor a szántóföld 5474, a rét és kert 2040, a legelő 1192, az erdő 592 hold („de a városi község azon 8 községben, melyeknek 1848 előtt földesura volt, maiglan szép erdőségekkel bír”).

62 (Megjegyzés - Popup)

Ezekről a következő adatokat olvashatjuk a könyvben: bencségimnázium: 8 osztály, 388 tanuló, 12 tanár; „példány” (minta) iskola: 4 osztály; ev. liceum és képezdek: 21 teológus, 355 gírn. tanuló, 40 képezdei növendék, összesen 416 „ifju.” Idefűzi még a következőket is: „Maga a soproni evang. convent igen tetemes tőkékkel s fekvő javakkal rendelkezhetvén, s külső alapítványok is számosak és különfélék levén, a szegényebb tanulók számára nemcsak tápintézet tartatik, hanem dijpénzben is számosan részesülnek. Így p. o. 1865-ben a tápintézetbe” – alumneumba – „jártak 125-en (a képezdei tanulókon kívül), dijpénzben részesültek 88-an, a kiosztott pénzmennyiség 1.491 frt 66 krra rúgván. Ezenkívül a soproni evang. convent azokat, kik tanulmányaikat honi vagy külföldi egyetemben folytatni akarják, 944 frt-tal segíti évenként.”

63 (Megjegyzés - Popup)

A takarékpénztárról a megyeleírásban közli, hogy „1864-ben tett a betétel 1,125.718 forintot, ingatlanokra kölcsönzött 715.773 frt, értékpapírokra 81.603 frt, váltókra 171.331 forintot. A tartaléktőke tett 4.799 forintot” (22. l.).

64 (Megjegyzés - Popup)

Idézett adatai: Kórház és ápoloda 15.751 frt. tőkével „68 szegény számára 68 és beteg részére 25 ágygyal”; szegényház 8.794 frt. tőkével; Tóth-féle ápoloda 13.724 frt. tőkével, „szegénydíjas 30”; árvaház 63.151 frt. tőkével, 30 árva részére; árva-alapítvány 11.799 frt. tőkével, 48 árva segélyezésére; Ferencz József alapítvány 903 frt. tőkével, „a régibb 296 forint summát ide nem számítva.”

65 (Megjegyzés - Popup)

„Mint királyi városnak magának van saját tanácsa 1 polgármester, 1 főbiró, 1 kapitány és 6 tanácsnokkal s a szükséges segéd személyzettel.”

66 (Megjegyzés - Popup)

49 Az egyházi szervezetet a könyv megyeleírásban mutatja be (19–20. l.).

67 (Megjegyzés - Popup)

Az idézetek során lehetőleg pontosan alkalmazkodtunk *Fényesnek* három évtized alatt a nyelv alakulásával, pallérozásával párhuzamosan meglehetősen módosuló eredeti stílusához írásmódjához, mely utóbbiban például a városnévírás – mégpedig egy munkán belül is – ismételten váltakozik (pl. Sopron–Soprony; Kanizsa–Kanisa).

68 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Állami Levéltár. Bau und Verschönerungs Kommission iratai 1839. Nr. 52.

69 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Állami Levéltár Fasc. XXIV. Nr. 4023.

70 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Állami Levéltár Fasc. XXIV. Nr. 4860.

71 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Állami Levéltár Fasc. XXIV. Nr. 8413.

72 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Állami Levéltár Fasc. XXIV. Nr. 7090.

73 (Megjegyzés - Popup)

Bártfai Szabó László: A sárvár-felsővidéki gr. Széchényi-család története. Bp., 1926. m. k. 23. l.

74 (Megjegyzés - Popup)

gr. Széchenyi Lajos és nejei levelezése. Összeáll. Széchenyi Viktor. Bp., 1913. 44–46. l.

75 (Megjegyzés - Popup)

Széchenyi István levelezése. Bp., 1889. I. k. 130–135. lapján egy „Júliá”-hoz intézett levél olvasható, akit a sajtó alá rendező tévesen Hunyady Ferencné Zichy Júliával azonosít. Összevetve azonban a levelet egy az Oedenburger Zeitung 1937. dec. 25-i számában közölt levéllel, amelyet Széchenyi Júlia intézett Sz. Istvánhoz, kétségtelenül kiderül a két levél összefüggése, vagyis hogy az előbb említett levelet Sz. István Sz. Júliához intézte.

76 (Megjegyzés - Popup)

Raabe Peter: Franz Liszt. Stuttgart u. Berlin, 1931. I. k. 278. l.

77 (Megjegyzés - Popup)

Bártfai Szabó L. id. m. III. k. 37. l.

78 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Csatkai Endre: Andersen meseíró találkozása az óriással (Széchenyi István halálának évfordulójára). Soproni Hírlap 1938. ápr. 8.

79 (Megjegyzés - Popup)

Szemző Piroska: Peter J. N. Gelger és Heckenast Gusztáv könyvillusztrációink történetében. Magyar Könyvszemle 1942. 267–289. l.

80 (Megjegyzés - Popup)

Szemző Piroska id. m.

81 (Megjegyzés - Popup)

Corti C. E.: Vom Kind zum Kaiser. Salzburg-Wien, 1950. 251–253. l. – Bagger E.: Franz Joseph. Zürich–Leipzig–Wien, 1927. – Angyal Dávid: Az ifjú Ferenc József. Bp., 1920. 23. l.

82 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Széchenyi Lajos és nejei id. levelezése. 201. l.

83 (Megjegyzés - Popup)

Corti C. E. id. m.

84 (Megjegyzés - Popup)

Terazzo, másként „öntött padló”, téglaporos erős maltert simítottak el. Római- és középkorban volt használatos.

85 (Megjegyzés - Popup)

Archaeológiai Értesítő 1894. 74. Bella Lajos. – Oedenburger Zeitung 1893. VII. 5., 1818. vm. 1.
„Cserepes” Bella L. író álneve). – Sopron 1893. XI. 26. B. L. – A Soproni m. kir. áll. főrealiskola ért.
1893–94. XIX. Bella Lajos. – Arch. Ért. 1901. 74. Kugler Alajos.

86 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Zeitung 1892. VII. 5.

87 (Megjegyzés - Popup)

Soproni múzeum régészeti adattár 63. sz. Csatkai Endre.

88 (Megjegyzés - Popup)

Soproni múzeum régészeti adattár 63. sz. Csatkai Endre.

89 (Megjegyzés - Popup)

Arch. Ért. 1892. 384.

90 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Szemle 1938. 221. Storno Miksa.

91 (Megjegyzés - Popup)

Soproni múzeum régészeti adattár. Radnóti Aladár.

92 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Szemle 1938. 221. Storno Miksa.

93 (Megjegyzés - Popup)

Soproni múzeum régészeti adattár. Radnóti Aladár.

94 (Megjegyzés - Popup)

Sopron 1874. IX. 26. Paúr Iván.

95 (Megjegyzés - Popup)

Soproni múzeum régészeti adattár. Radnóti Aladár.

96 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Zeitung 1892. VII. 4. Bella Lajos.

97 (Megjegyzés - Popup)

Soproni múzeum régészeti adattár 76. sz. Nováki Gyula.

98 (Megjegyzés - Popup)

Soproni múzeum régészeti adattár 58., 62. sz. Kiss Ákos.

99 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Zeitung 1936. IX. 6.

100 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Zeitung 1892. VII. 5.

101 (Megjegyzés - Popup)

Soproni múzeum régészeti adattár 130. sz. Nováki Gyula.

102 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Zeitung 1892. VII. 4. Bella Lajos.

103 (Megjegyzés - Popup)

Sopronvármegye 1933. VIII. 11.

104 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Zeitung 1889. VII. 28.

105 (Megjegyzés - Popup)

Soproni múzeum régészeti adattár. Nováki Gyula.

106 (Megjegyzés - Popup)

Soproni múzeum régészeti adattár 110. sz. Nováki Gyula.

107 (Megjegyzés - Popup)

Soproni múzeum régészeti adattár 74. sz. Nováki Gyula.

108 (Megjegyzés - Popup)

Az újságíró Csatkai Endre közlése szerint Tóth Zoltán volt.

109 (Megjegyzés - Popup)

Ezt a közelmúltban megvizsgáltuk. Használaton kívül helyezett, egykori emésztőgödörnek bizonyult, az „elfalazott ajtó” szűk csatornanyílás, amiből különben négyet is találtunk.

110 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1924. VIII.. 14.

111 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Szemle 1958. 105. Házi Jenő.

112 (Megjegyzés - Popup)

A közölt grafikonon próbáljuk meg bemutatni a különböző kori szintek egymáshoz való viszonyát, megjegyezvén, hogy ezt erősen hiányos régészeti adatok segítségével állítottuk össze, első kísérletként. A mai magassági adatokat Szakál Ede volt szíves közölni.

113 (Megjegyzés - Popup)

Az eredeti munkát – több régi orvosi értekezés van egybekötve – a Debreceni Református Kollégiumi Nagy Könyvtár igazgatója dr. **Pap Ferenc** volt szíves kölcsön adni. Erre a miscellaneus kötetre **Jakucs István** ny. gim. igazgató figyelmeztetett. A Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárában lévő példány a versek után még egy 8 oldalas függelék tartalmaz az avatásról, Pfeiffer Mihály eddigi életrajzával.

114 (Megjegyzés - Popup)

Deccard nagynevű nemcsak a helyi, hanem a magyarországi tudomány történetében is. Pamer György soproni köréhez tartozott, aki Bleyer megállapítása szerint az első modern értelemben vett német verseket írta Magyarországon Gottsched hatása alatt. Deccard is verselgetett. Emlékkönyve a kismartoni Wolf-múzeum tulajdona volt, jelenleg az állami múzeumé ugyanott. (Csatkai: Das Stammbuch des Ödenburger I. W. Deccard. Deutsch–Ungarische Heimatblätter, 1933. Heft 1–2.)

115 (Megjegyzés - Popup)

A „Rózsa”, illetőleg „Fehér Rózsa” fogadó 1790 táján nyílt meg a hajdani Várkerületen. A második világháborúban a légítámadás elpusztította. Ma az Erdészeti Technikum játszótéren van a helyén.

116 (Megjegyzés - Popup)

1808. júliusában három nap alatt a városnak majdnem egyharmada elhamvadt.

117 (Megjegyzés - Popup)

A mai Petőfi tér; a Széchényi teret csak később nevezték promenádnak.

118 (Megjegyzés - Popup)

Raimund (meghalt 1836-ban) kiváló osztrák színműíró és színész volt.

119 (Megjegyzés - Popup)

Helyesen: Hettyéssy László, a líceum éremgyűjteményének alapítója.

120 (Megjegyzés - Popup)

Petz 1840-ben halt meg. Műfordításai közül több (Pl. Shakespeare) ma is szerepel a Reclams Universal

Bibliothekben.

121 (Megjegyzés - Popup)

1830-ban a lengyelek szabadságmozgalmát a cári Oroszország elnyomta. A magyar irodalomban is kifejezésre jut a nép részvéte az elnyomottak iránt. (Vörösmarty, Bajza)

122 (Megjegyzés - Popup)

Jelenleg a Berzsényi Gimnázium könyvtára, amely 1666-ban létesült.

123 (Megjegyzés - Popup)

Kolosváry Péter: Soprony szabad Királyi Város Nemes Tanácsának tisztelete. (A Sopronyi héti vásárok leírását foglalván magában.) Mezei Gazdák Barátja, 1829. V. darab, 328.

124 (Megjegyzés - Popup)

Kolosváry Péter: i. m. 323.

125 (Megjegyzés - Popup)

Kiss József: Sopron vármegye Esmertetése. Tudományos Gyűjtemény, 1833. 37.

126 (Megjegyzés - Popup)

Kolosváry Péter: i. m. 322.

127 (Megjegyzés - Popup)

Kolosváry Péter: i. m. 325.; Az országos vásárok alkalmából, Debrecenben is hasonló „vásári bíróság” ismeretes, a kisebb kihágások intézésére. Vö. **Szimics Mária:** A debreceni országos vásárok története. Budapest, 1938. 7. és 17–24.

128 (Megjegyzés - Popup)

Kolosváry Péter: i. m. 325.

129 (Megjegyzés - Popup)

Szimics Mária: i. m. 20.

130 (Megjegyzés - Popup)

Kolosváry Péter: i. m. 326.

131 (Megjegyzés - Popup)

Léderer Emma: Régi magyar ürmértékek. Századok, 1923. 151.

132 (Megjegyzés - Popup)

Léderer Emma: i. m. nyomán; ld. **Schalk:** Jur Geschichte der älteren Wiener Masse. Blätter des Vereines für Landeskunde von Niederösterreich. Wien, 1877.

133 (Megjegyzés - Popup)

Léderer Emma: i. m. 152.

134 (Megjegyzés - Popup)

Léderer Emma: i. m. 155.

135 (Megjegyzés - Popup)

Kolosváry Péter: i. m. 326.

136 (Megjegyzés - Popup)

Kiss József: i. m. 8.

137 (Megjegyzés - Popup)

Kiss József: i. m. 24.

138 (Megjegyzés - Popup)

Kolosváry Péter: i. m. 323.

139 (Megjegyzés - Popup)

Kolosváry Péter: i. m. 324.

140 (Megjegyzés - Popup)

Kolosváry Péter: i. m. 323.

141 (Megjegyzés - Popup)

Kolosváry Péter: i. m. 324.

142 (Megjegyzés - Popup)

Kolosváry Péter: i. m. 324.

143 (Megjegyzés - Popup)

Kiss József: i. m. 21.

144 (Megjegyzés - Popup)

Kiss József: i. m. 18.

145 (Megjegyzés - Popup)

Kiss József: i. m. 20–21.

146 (Megjegyzés - Popup)

Kolosváry Péter: i. m. 327.

147 (Megjegyzés - Popup)

Szimics Mária: i. m. 56.

148 (Megjegyzés - Popup)

Kiss Lajos: Vásárhelyi híres vásárok. Szeged, 1956. 105. és 109.

149 (Megjegyzés - Popup)

Szimics Mária: i. m. 70. és 75.

150 (Megjegyzés - Popup)

Kolosváry Péter: i. m. 327.

151 (Megjegyzés - Popup)

Ld. **Thirring Gusztáv:** Adatok a száz év előtti Sopronból és 1848. évi népességéről. Egy elfelejtett régi magyar népösszeírás végrehajtása és eredményei. Sopron, 1957. 29.

152 (Megjegyzés - Popup)

Vö. **Soproni Elek:** Kultúrsarok gondjai. Budapest, 1940. 119–135.

153 (Megjegyzés - Popup)

Kiss József: i. m. 17.

154 (Megjegyzés - Popup)

Kolosváry Péter: i. m. 327.

155 (Megjegyzés - Popup)

Kolosváry Péter: i. m. 328.

156 (Megjegyzés - Popup)

Polgármesteri jelentés 1890.

157 (Megjegyzés - Popup)

Lenck Kálmán dr. és Drexler József dr. 1896. VII. 7-én 38319 sz. a. nyertek első ízben előmunkálati engedélyt a kőszegi vasútra. (Soproni Levéltár XV. 91.903.)

158 (Megjegyzés - Popup)

Polgármesteri jelentés 1906.

159 (Megjegyzés - Popup)

Dávidházy I. Technikai újdonságok 1845-ben a gyapjúkészítés területén. M. Textiltechnika, 1957. évf. p. 22.

160 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Állami Levéltár. Bau u. Versch. Coon Prot. 1846–48. Nr. 10.

161 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Állami Levéltár. Acta Politica–Oeconomica, Fasc. XXIV. Nr. 3507.

162 (Megjegyzés - Popup)

Soproni posztónyírómester, a Petz-krónika (SSZ. kiadványa, 1940. S. a. r. Csatkai Endre) ifjabbik írójának fia.

163 (Megjegyzés - Popup)

Niedermesser = A posztóirányítógép alsó kése. Kamprad, valószínűleg elírás Kammrad helyett, ami az Adelung-féle szótár (Wien, 1807.) szerint csapokkal (Zapfen) ellátott karokat jelent.

164 (Megjegyzés - Popup)

A levél eredetije a debreceni Déry Múzeum tulajdona, alapítójának, Déry Frigyesnek gyűjteményéből került oda. A katalógusból (265. lap) lettem rá figyelmes és Szücs Lajosné múzeumi tisztviselő jóvoltából jutottam pontos másolatához.